

Nuorten kokemus osallisuudesta ja kuulluksi tulemisesta kiireellisen sijoituksen aikana

JENNI LAIHO
Tampereen Yliopisto
Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö
Sosiaalityön pro gradu -tutkielma
Huhtikuu 2013

TAMPEREEN YLIOPISTO

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

LAIHO, JENNI: Nuorten kokemus osallisuudesta ja kuulluksi tulemisesta kiireellisen sijoituksen aikana.

Pro gradu -tutkielma, 72 sivua, 4 liitettä

Sosiaalityö

Ohjaaja: Hannele Forsberg

Huhtikuu 2013

Lastensuojelun asiakasmäärät ovat olleet kasvussa jo pidemmän aikaa yhteiskunnassamme. Lasten ja nuorten lisääntynyt pahoinvointi sekä ongelmien vaikeutuminen ovat olleet huolenaiheita. Lastensuojelun toimenpiteistä nuorten kiireelliset sijoitukset ovat olleet selkeässä kasvussa viime vuosina. Kiireellinen sijoitus on viranomaispäättös, joka edellyttää lakiin kirjattujen perusteiden täyttymistä. Kiireellinen sijoitus mahdollistaa lapsen hyvinvoinnin turvaamisen tilanteissa, joissa se uhkaa vakavasti vaarantua. Kiireellisen sijoituksen tavoitteena on selvittää sekä lapsen tilannetta että hyvinvoinnin turvaamista jatkossa. Kiireellisen sijoituksen aikana on tehtävä päätöksiä, jotka vaikuttavat lapsen elämään. Entistä useammin kiireellisen sijoituksen aikana on todettu, että lapsen sijoittaminen pitkäaikaisesti sijaishuoltoon on lapsen edun mukaista.

Lasten ja nuorten osallisuus heitä itseään koskevissa asioissa on ollut esillä koko 2000-luvun. Lapsikeskeisyyden korostumisen myötä lapsi alettiin nähdä toimijana ja oman elämänsä asiantuntijana ja lapsella olevaa kokemustietoa alettiin pitää merkityksellisenä. Lapsikeskeisen näkökulman myötä lapsen aktiivinen osallistuminen ja kuulluksi tuleminen on liitetty lapsen edun ja hyvinvoinnin edistämiseen. Lapsen edun toteutuminen on lastensuojelutyön keskeisempiä periaatteita. Aikaisemmin lapsi saattoi jäädä sivuun lastensuojelussa ja keskityttiin vanhempien kanssa tehtävään työhön. Lasten oikeus osallistua itseä koskevien ratkaisujen ja toimenpiteiden valmisteluun sekä päätöksentekoon on yksi perusoikeuksista ja on vahvasti lainsäädännöllä turvattu. YK:n lasten oikeuksien sopimus (LOS) sekä vuoden 2008 alusta voimaan tullut lastensuojelulaki (417/2007) korostavat lasten oikeutta osallistua ja tulla kuulluksi.

Tutkimukseni on laadullinen tutkimus ja tutkimustehtävänä on selvittää miten nuoret ovat kokeneet olleensa osallisia ja tulleet kuulluksi kiireellisen sijoituksen aikana. Aineistoni koostuu neljästä nuoren teemahaastattelusta. Haastatteluiden ja aineiston analyysin avulla olen pyrkinyt tavoittamaan nuoren oman kokemuksen tutkimusaiheesta. Tutkimustulokset osoittavat, että nuorten kokemukset ovat yksilöllisiä ja he katsovat asioita omasta näkökulmastaan. Nuorten puheessa heijastui selkeästi joko positiivinen tai negatiivinen kokemus. Positiivinen kokemus vaikutti syntyvän nuorille, jotka kokivat tulleet kuulluksi, huomioiduiksi, arvostetuiksi ja pystyneensä vaikuttamaan asioihin osallistumalla. He olivat myös haastatteluhetkellä tyytyväisiä tehtyihin päätöksiin ja kokivat saaneensa apua lastensuojelusta. Negatiivinen kokemus syntyi nuorille, jotka kokivat jääneensä sivullisiksi omissa asioissaan. Nuoret kokivat oman roolinsa merkittävämpänä, mikäli kokivat olleen aktiivisessa roolissa ja merkityksellisenä, mikäli kokivat olleen passiivisessa roolissa. Tutkimuksellani olen halunnut antaa nuorille mahdollisuuden tuoda esille näkemyksiään, joita he liittävät osallisuuden ja kuulluksi tulemisen kokemukseen oman kiireellisen sijoituksen aikana.

Avainsanat: lastensuojelu, kiireellinen sijoitus, lapsilähtöisyys, osallisuus, kuuleminen.

SUMMARY

UNIVERSITY OF TAMPERE

School of Social Sciences and Humanities

LAIHO, JENNI: Young people's experiences about participation and hearing during the emergent custody.

Master's Thesis, 72 pages, 4 appendixes

Social Work

Supervisor: Hannele Forsberg

April 2013

The amount of clients in child protection has increased for a long time in our society. The subjects of the worry have been increased amount of illness among children and young people. In child protection the emergent custodies of young people have increased in last few years. The emergent custody is decision of authority that provides rudiment of the law will fulfill. In the emergent custody it is important that welfare of the child is protected. The aim is that the authorities will find out what is the situation of the child and how to protect the welfare of the child in future. During the emergent custody the authorities have to make decisions that affect in children's life. More often has noticed that it is children's advantage that they are situated to long-term residential care.

The participation of children and youth has been important when in questions that consider their own life. The child was taken in the center people began to see children as the expert of their own life and began to see how important children's experiences are. Also the active participation of the child and hearing of the child are added to improvement of the children's interest and welfare. To fulfill the children's interest is the most important principle in child protection work. Earlier it was more common to work only with the parents and ignore the child. It is one of the basic right of the child to take part to decision that consider her own life. It is also protected in the law. The UN's agreement of the children's rights and the child protection law, which came into force the year 2008, emphasize the children's right to participate and to be heard.

This is quality research and my job has been to clear out what kind of experiences the youth have had about participation and hearing during the emergent custody. It consists of interviews of four young people. I have tried to reach youth's own experiences by interviews and analysis of the material. The results show that the experiences are very personal and young people look thing from their own perspective. The experiences are clearly either positive or negative. The experiences were positive if the youth were heard, noticed, valued and if they could impact by taking part. They were also satisfied with the decisions that were made and they felt that they got help from the child protection. The experiences were negative if the youth felt they weren't noticed in their own matter. Young people felt their own role was more significant if they had a possibility to be active during the emergent custody and less significant if they felt that they had a passive role. With this research I wanted to give the youth a possibility to bring out their own experiences that they add to the experience of taking part and being heard while the emergent custody.

Keywords: child protection, emergent custody, child central position, participation, hearing

SISÄLLYSLUETTELO

1 JOHDANTO.....	1
2 KIIREELLINEN SIIJOITUS LASTENSUOJELUN TOIMENPITEENÄ	2
2.1 Lastensuojelulain asettamat säännökset.....	3
2.2 Tilastotietoa sijoitetuista lapsista Suomessa	4
3 LASTEN JA NUORTEN OSALLISUUS LASTENSUOJELUSSA.....	5
3.1 Lapsilähtöinen näkökulma osallisuuden edesauttajana.....	6
3.2 Lapsi ja nuori aktiivisena osapuolena ja oman elämänsä asiantuntijana	8
3.3 Lapsen oikeus osallisuuteen ja kuulluksi tulemiseen.....	10
3.4 Osallisuuden rakentuminen.....	12
3.5 Lapsen kuuleminen käytännön työssä.....	17
4 NUORTEN OSALLISUUS TUTKIMUSKOHTENA LASTENSUOJELUSSA	19
4.1 Tutkimuksen aiheeseen liittyvä aikaisempi tutkimus	19
4.2 Tutkimuseettiset kysymykset	21
4.3 Osallisuuden tutkiminen kokemuksen näkökulmasta	23
5 TUTKIMUSASETELMA	25
5.1 Tutkimuksen tehtävä	25
5.2 Tutkimusaineisto	26
5.3 Aineiston analyysi	30
6 NUORTEN KOKEMUKSIA JA MERKITYKSENANTOJA OSALLISUUDESTA JA KUULLUKSI TULEMISESTA KIIREELLISEN SIIJOITUKSEN AIKANA	31
6.1 Mahdollisuus osallistua.....	31
6.2 Mahdollisuus ilmaista mielipide	35
6.3 Mahdollisuus vaikuttaa	39
6.4 Mahdollisuus saada tietoa	43
6.5 Kokemuksen syntyminen ja sen merkitys.....	50
6.6 Positiiviset ja negatiiviset kokemukset	53
7 JOHTOPÄÄTÖKSET	59
LÄHTEET.....	65
LIITTEET.....	73

1 JOHDANTO

Lasten ja nuorten pahoinvointi on tullut yhä näkyvämmäksi yhteiskunnassamme ja entistä laajempi joukko lapsista kärsii yhä vaikeammista ongelmista. Pahoinvointi näyttäytyy muun muassa lastensuojelussa kasvavina asiakasmäärinä ja kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten määrän lisääntymisenä. Viime vuosina huolta on nostattanut nuorten kiireellisten sijoitusten huomattava määrällinen nousu. Kiireelliset sijoitukset ovat kohdistuneet yhä useammin nuoreen. (Lastensuojelu 2011). Kiireellinen sijoitus on lastensuojelun viimesijainen keino turvata lapsen ja nuoren hyvinvointi akuutisti. Päätös kiireellisestä sijoituksesta edellyttää, että lainsäädännön edellyttämät perusteet täyttyvät ja päätös on lapsen edun mukainen. Kiireellisen sijoituksen päätös on lainvoimainen välittömästi päätöksen teon jälkeen, jolloin se voidaan myös panna täytäntöön. (Ks. Lastensuojelulaki 417/2007.) Kiireellisen sijoituksen tavoitteena on selvittää, miten lapsen hyvinvointi ja etu pystytään turvaamaan jatkossa parhaalla mahdollisella tavalla. Kiireellisen sijoituksen aikana tehtävät ratkaisut saattavat vaikuttaa merkittävästi lapsen loppuelämään.

Lasten ja nuorten osallisuus itseään koskevissa asioissa on ollut viime aikoina huomion kohteena erityisesti lastensuojelussa. Osallisuuteen liitetään usein myös käsitteet kuuleminen ja kohtaaminen. Lapsen osallisuuden toteutumisen kannalta on tärkeää, että lapsi kohdataan ja hän tulee kuulluksi hänelle tärkeissä asioissa. Lapset ja lapsilähtöinen työskentely ovat myös korostuneet ja niiden tärkeyteen on kiinnitetty huomiota (Forsberg, Ritala-Koskinen & Törrönen 2006, 5). Lapsi on alettu näkemään aktiivisena ja toiminnallisena osapuolena sekä oman elämänsä asiantuntijana niin lastensuojelussa kuin laajemminkin yhteiskunnassa. Lasten omien kokemusten tärkeyteen on myös kiinnitetty enemmän huomiota. Lakimuutoksilla on myös haluttu korostaa lapsen ja nuoren osallisuutta sekä kuulemisen tärkeyttä. Uusimmalla lastensuojelulailla (417/2007) on haluttu turvata lapselle oikeus tulla kuulluksi ja huomioduksi lastensuojelussa (Lastensuojelulaki 417/2007, 5§). Lastensuojelutyön lähtökohdat ovat välillä haasteellisia, mutta asiakkaan kunnioittamista ja aitoa kuulemistä on pidettävä työskentelyn eettisinä peruslähtökohtina.

Ilmiöistä käyty keskustelu sai minut kiinnostumaan, miten nuoret kokevat tulleet kuulluksi ja olleensa osallisia oman tilanteensa selvittämisessä ja päätöksien tekemisessä kiireellisen sijoituksen aikana. Olen aina ollut kiinnostunut nuorten näkemyksistä ja heidän kanssa työskentelystä. Olen työskennellyt sijaisena Sosiaalipäivystyksessä kolmen vuoden ajan. Minulla on myös hieman työkokemusta sosiaaliaseman lastensuojelun sosiaalityöstä. Työssä olen huomannut, että nuorten tilanteet ovat monimutkaisia ja haasteellisia. Pitkittyessään nuorten pahoinvointi ja ongelmat aiheuttavat huolestuttavia ja haasteellisia asioita nuorten elämässä. Tilanteet ovat valitettavan usein ennättäneet muodostua jo niin ongelmallisiksi, että tilanne on turvattava kiireellisellä sijoituksella. Lastensuojelun työskentelyprosessissa käsitellään merkittäviä asioita, jolloin nuoren kuuleminen ja osallisuus ovat merkittäviä asioita. Päätökset koskettavat erityisesti

nuoren elämää ja nuori kykenee jo muodostamaan mielipiteitä asioista. Tutkimukseni tavoitteena on selvittää miten nuoret kokevat osallisuutensa ja kuulluksi tulemisen toteutuneen.

2 KIIREELLINEN SIIJOITUS LASTENSUOJELUN TOIMENPITEENÄ

Lastensuojelulakiin on kirjattu lastensuojelutoiminnan keskeiset periaatteet ja laki muodostaa lastensuojelutyölle yhden oleellisen viitekehyksen. Lastensuojelulaki oikeuttaa lastensuojelun toiminnan, mutta määrittää myös velvollisuuksia. Lastensuojelulaki jakautuu yleiseen ja erityiseen, ja sen tarkoituksena on turvata kaikkien lasten oikeus turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun (Bardy 2009, 39). Perustoiltaan lastensuojelun ydin on yksinkertainen, sen tavoitteena on lapsen kehityksen ja terveyden turvaaminen ja sitä vaarantavien tekijöiden poistaminen. Lapsen hyvinvoinnin ja oikeuksien turvaaminen nähdään myös lastensuojelun keskeisenä tehtävänä. Sinänsä yksinkertaisesta ytimestä versoo lukuisia muunnelmia, koska ihmisten yksilölliset tilanteet vaihteleva suuresti. Joskus riittää tilapäinen apu, joskus taas tarvitaan toimia hyvinvoinnin kaikilla ulottuvuuksilla, läpi lapsuuden. (Bardy 2009, 41.)

Lainsäädännön peruslähdekohtana on, että lapsen vanhemmilla on ensisijainen vastuu lapsista. Lapsen vanhemmilla on ensisijainen velvollisuus huolehtia lapsen kasvatuksesta ja huolenpidosta. Yhteiskunnalla on kuitenkin vastuu siitä, että lasten perusoikeudet ja ihmisoikeudet toteutuvat. Yhteiskunnan tulee tukea vanhempia ja tarjota perheelle tarpeellista apua. Julkisen vallan tehtävänä on turvata lapsen huolto, mikäli lapsen vanhemmat eivät siihen kykene. (Taskinen 2007, 24 – 25.) Lapsella on oikeus tasapainoiseen kehitykseen ja hyvinvointiin ottaen huomioon lapsen yksilölliset tarpeet ja toivomukset. Viranomaisten on valittava se toimenpide, joka vähiten puuttuu asianosaisten itsemääräämisoikeuteen ja parhaiten vastaa tuen tarvetta. (Räty 2010, 2 – 3.) Lastensuojelun toiminnassa on pyritty painottamaan ongelmien ennaltaehkäisyä sekä varhaista puuttumista. Lapsen ja perheen ongelmia on pyrittävä ehkäisemään sekä puuttumaan havaittuihin ongelmiin mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Lapsen etua on pidettävä toiminnassa etusijalla. (Taskinen 2007, 22 – 23.) Lastensuojelutoimenpiteiden tulee edistää lapsen suotuisaa kehitystä ja hyvinvointia. Lastensuojelulaki velvoittaa tukemaan perhettä, jotta lapsen asuminen kotona olisi mahdollista, mutta myös velvoittaa ryhtymään riittäviin ja tarpeenmukaisiin toimiin, jos lapsen asema perheessä vaarantuu. (Räty 2010, 8.) Mikäli tarjotusta tuesta huolimatta lapsen edun mukaista ei ole kotona asuminen, tulee lapsi sijoittaa sijaishuoltoon, jolloin lapsen hoito ja kasvatus järjestetään kodin ulkopuolella (Lastensuojelulaki 417/2007, 4§). Viranomaisten on valittava se tapa ja menettely, joka turvaa parhaiten lapsen edun toteutumisen juuri käsillä olevassa tilanteessa (Räty 2010, 8).

Kiireellinen sijoitus on yksi lastensuojelun käytettävissä oleva toimenpide, jolla voidaan akuutisti turvata lapsen hyvinvointi ja turvallisuus. Kiireellinen sijoitus on hyvin tarkasti säännelty lailla, koska se on toisen ihmisen yksityisyyteen ja itsemääräämisoikeuteen vahvasti puuttuva toimenpide. Lapsen sijoittaminen

sijaishuoltoon nähdään yhtenä yhteiskuntamme sallimista rajoitustoimenpiteistä, joka vahvimmin kohdistuu yksilön perusoikeuksiin. Kiireelliseen sijoitukseen ryhdyttäessä, päätöksellä täytyy aina olla lakiin perustuvat edellytykset. (Lastensuojelun käsikirja 2007.) Kiireellisestä sijoituksesta puhuttaessa on tärkeää huomioida sen tosiasiallinen vaikutus lapsen perusoikeuksiin. Kiireellinen sijoitus on hyvin vahvasti yksityisyyttä ja itsemääräämisoikeuksia rajoittava toimenpide, koska se voidaan tehdä ja pannaan täytäntöön välittömästi, vaikka lapsi tai vanhempi sitä vastustaisi. Esimerkiksi sosiaalipäivystyksessä työskennellessäni saatoimme päätyä lapsen kiireelliseen sijoitukseen kotikäynnillä, jolloin velvoitamme lasta lähtemään mukaamme sijaishuoltopaikkaan. Lapsen tai vanhemman vastustaessa päätöstä, on sosiaalityöntekijällä oikeus turvautua poliisin virka-apuun päätöksen täytäntöön panemiseksi. Kiireellisen sijoituksen päätöksestä asianosaisilla on oikeus valittaa hallinto-oikeuteen, mutta vastustuksesta huolimatta se laitetaan täytäntöön välittömästi.

2.1 Lastensuojelulain asettamat säännökset

Lastensuojelulain (417/2007) 38§ – 40§ määrittelevät kiireellistä sijoitusta. Pykälien mukaan lapsen kiireelliseen sijoitukseen voidaan ryhtyä, jos lapsi on välittömässä vaarassa siten, että:

- 1) puutteet lapsen huolenpidossa tai muut kasvuolosuhteet uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä tai
- 2) lapsi vaarantaa vakavasti terveyttään tai kehitystään käyttämällä päihteitä, tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän rikollisen teon tai muulla niihin rinnastettavalla käyttäytymisellään
- 3) tai on muutoin kiireellisen sijoituksen ja sijaishuollon tarpeessa.

Kiireellisen sijoituksen tarve voi syntyä esimerkiksi jos kodin olosuhteet tai puutteet lapsen huolenpidossa välittömästi vaarantavat lapsen terveyttä tai kehitystä, tai lapsen huoltajien ollessa väliaikaisesti kykenemättömiä hoitamaan lastaan päihteiden tai sairauden vuoksi. Myös epäily, että lapsi on joutunut pahoinpitelyn tai hyväksikäytön kohteeksi, voi aiheuttaa tarpeen kiireelliselle sijoitukselle, mikäli vanhemmat eivät suostu tarvittaviin tutkimuksiin. Kiireellisen sijoituksen taustalla voi myös olla lapsen heitteillejätto tai kaltoinkohtelu, joka välittömästi vaarantaa lapsen hengen tai hyvinvoinnin. Lapsi tai nuori voi myös itse käyttäytymisellään aiheuttaa kiireellisen sijoituksen tarpeen, esimerkiksi päihteidenkäytön tai itsetuhoisuuden vuoksi. (Lastensuojelun käsikirja 2007.) Lastensuojelulain asettamien perusteiden täytyessä lapsi tulee sijoittaa sijaishuoltoon, jolla tarkoitetaan lapsen hoidon ja kasvatuksen järjestämistä kodin ulkopuolella. Lapsen sijaishuolto voidaan järjestää perhehoitona, laitoshuoltona tai järjestää muulla tavoin hänen tarvitsemansa hoito ja huolto. Kiireellisen sijoituksen päätös on voimassa enintään 30 vuorokautta. (Lastensuojelulaki 417/2007, 38§.)

Ennen kiireellisen sijoituksen päätöstä on selvitettävä lapsen, vanhempien, huoltajien sekä muiden lapsen hoidosta ja kasvatuksesta tällöin vastaavan henkilön mielipide ja käsitys asiasta. Mielipide ja käsitys voidaan

jättää selvittämättä vain jos siitä aiheutuva viivästyminen on haitaksi lapsen terveydelle, kehitykselle tai turvallisuudelle. (Lastensuojelulaki 417/2007, 39a§.) Lastensuojelulaki myös määrittää, että kiireellisen sijoituksen perusteiden lakattua, on välittömästi tehtävä päätös sen lopettamisesta. Muutoin kiireellinen sijoitus raukeaa jos 30 päivässä kiireellisen sijoituksen alkamisesta ei ole tehty hakemusta tai päätöstä huostaanotosta tai kiireellisen sijoituksen jatkoajasta. (Lastensuojelulaki 417/2007, 38§ – 39§.) Käytännössä lapsi kotiutuu, kun kiireellinen sijoitus raukeaa, mikäli ei ole tehty uusia päätöksiä lapsen tilanteesta. Kiireellisen sijoituksen aikana tavoitteena on selvittää lapsen elämäntilanne ja kartoittaa mitä lapsen tilanne edellyttää, jotta lapsen kasvu ja kehitys toteutuisivat jatkossa paremmin. Lapsen elämäntilanteen kokonaisvaltainen selvittäminen on tärkeää, koska sijoituksen aikana tehdään merkittäviä ja isoja päätöksiä lapsen tulevaisuuden suhteen suhteellisen lyhyessä ajassa.

Kiireellistä sijoitusta määrittelevää lastensuojelulakia lukiessa saattaa kuvitella, että lastensuojelu on selkeää ja yksikertaista. Laki antaa periaatteet ja lähtökohdat toiminnalle, mutta käytännössä laki jättää paljon tulkinnan varaa lain soveltamisessa. Lastensuojelulain tulkinta on tapauskohtaista, jolloin lain nojalla tehtyihin päätöksiin liittyy tapauskohtaista tulkintaa. Sosiaalityöntekijät ovat merkittävässä asemassa lastensuojelulakia tulkittaessa. Esimerkiksi kiireellisen sijoituksen yksi perusteista ”uhkaa vakavasti vaarantaa” on tulkinnanvarainen, joka on aiheuttanut ainakin itselleni paljon pohtimista. Olen käynyt useita keskusteluja ja pohdintoja työkavereideni kanssa, että missä milloinkin kulkee raja, että uhka on riittävä. Mikäli sosiaalityöntekijä sillä hetkellä tulkitsee, että tilanne täyttää kiireellisen sijoituksen perusteet, on päätös tehtävä. Sosiaalityöntekijän tekemällä tulkinnalla tilanteesta on siis merkitystä tekeekö hän päätöksen vai ei. Tulkinnanvara lastensuojelussa on kuitenkin välttämätöntä, koska tilanteet ovat niin erilaisia ja monimuotoisia, ettei yksiselitteisiä sääntöjä pystytä luomaan.

2.2 Tilastotietoa sijoitetuista lapsista Suomessa

Kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten määrä on viime vuosina kasvanut 1 - 6 % vuosivauhdilla (Taulukko 1). Vuoden 2011 aikana huostassa oli 10 535 lasta, joista kiireellisesti sijoitettuja lapsia oli 3 387. Huostassa olleiden lasten määrä kasvoi hieman ja kiireellisesti sijoitettuja lapsia oli 13 prosenttia enemmän kuin edellisenä vuonna. Myös vuonna 2010 kiireellisesti sijoitettuja oli enemmän kuin vuotta aikaisemmin. Tilastoista voi selkeästi havaita, että kiireellisten sijoitusten määrät ovat siis nousseet vuosi vuodelta. Kaikkiaan kodin ulkopuolelle oli vuoden 2011 aikana sijoitettuna 17 409 lasta ja nuorta. Lastensuojelun sosiaalityön asiakkaana ja avohuollon tukitoimien piirissä oli vuonna 2011 yhteensä yli 81 500 lasta ja nuorta. Lastensuojelun toimenpiteistä sijoitukset kodin ulkopuolelle ovat lisääntyneet voimakkaasti. (Lastensuojelu 2011.) Sijaishuolto ja lastensuojelu koskettavat siis yhä useampaa lasta ja nuorta. Käytännössä se tarkoittaa sitä, että yhä useamman lapsen tai nuoren kohdalla huoli tilanteesta on kasvanut niin suureksi, että sen katsotaan edellyttävän lastensuojelun tukitoimia. Tilastot ovat vain lukuja ja kuvaavat viranomaisten reagointi ja palveluiden toimintaa, ne eivät kerro suoraan lapsen elämästä nousevista ja sitä

kuvaavista trendeistä. Lasten pahoinvoinnin syvenemistä on vaikea osoittaa kiistatta, koska kehitystä kuvaavaa kattavaa seurantalutkimusta ei ole tehty. (Heino 1999, 16.) Tilastot eivät välttämättä kuvaa suoraan lasten ja nuorten elämää, mutta tilastolukuja tarkasteltaessa voidaan kuitenkin todeta, että vuosittain yhä vain useamman lapsen kohdalla on katsottu, että lapsen edun mukaista ei ole asua omassa kodissaan.

Tutkimusaiheeni kannalta haluan tuoda esille kiireellisten sijoitusten lukumäärän ja erityisesti lukumäärän kasvun. Ensimmäistä kertaa huostaanotettuja tai kiireellisesti sijoitettuja 0 - 17-vuotiaita lapsia oli vuonna 2010 yhteensä 3 205. Näistä kiireellisesti sijoitettujen lasten osuus oli 87 %. Huostaanotto on usein myös alkanut lapsen kiireellisenä sijoituksena. (Lastensuojelu 2011.) Kiireellinen sijoitus ei siis ole toimenpide, joka koskettaa vain harvoja lapsia tai nuoria, se koskettaa päivittäin useita alaikäisiä yhteiskunnassamme. Tilastoista on myös havaittavissa, että lasten ja nuorten tilanteet ovat yhä useammin ennättäneet muodostua jo niin huolestuttaviksi, että tilanteessa päädytään kiireelliseen sijoitukseen ja lopulta siihen, että lapsen etu edellyttää huostaanottoa ja sijoittamista sijaishuoltoon. Huostaanotto on lastensuojelun voimakkain toimenpide ja viimesijaisin keino turvata lapsen hyvinvointi. Lastensuojelun toimenpiteet ovat kasvaneet nuorten ikäluokissa ja usein nuorten tilanteita kuvataan yhä ongelmallisemmiksi ja haastavimmiksi. Tilastot osoittavat lastensuojelun kasvanutta asiakaskuntaa sekä tehtyjen toimenpiteiden määrää, niistä voi havaita, että valtaosa suomalaisista lapsista voi hyvin, mutta samanaikaisesti yhä suurempi lasten ja nuorten joukko elää monimuotoisten ongelmien kanssa (Taskinen 2007, 7.) Lasten hyvinvointia tai pahoinvointia ei voi kuitenkaan katsoa pelkästään tilastoista. Tilastot eivät esimerkiksi kerro päätöksien sisältöä tai syitä. Lastensuojelussa on kyse monenlaisista asioista, joiden tarkempi tulkinta vaatii työn sisältöä kuvaavia selvityksiä, ei vain tilastoja. Lastensuojelussa tulisi katsoa myös lukujen taakse ja pohtia mitä ne meille kertovat lasten ja nuorten elämästä.

3 LASTEN JA NUORTEN OSALLISUUS LASTENSUOJELUSSA

Uusi lastensuojelulaki (417/2007) painottaa entistä enemmän lapsen näkökulman huomioimista ja lapsilähtöisten menetelmien käyttöä lastensuojelussa. Aikaisemmin sosiaalityössä on vallinnut keskustelukulttuuri, joka on pitänyt lapsia näkymättömissä (Forsberg, Ritala-Koskinen & Törrönen 2006, 6). Sosiaalityössä vallitsi aikuiskeskeisyys, jolloin lapsen ääni hukkui helposti (Karlsson 2008, 71). Yhteiskunnassamme alkoi muodostua konkreettisia toimia lasten ja lapsuuden näkökulmien esiin nostamiseksi 2000-luvun alkupuolella. Suomessa syntyi suuri yhteiskunnallinen huoli lasten asemasta ja ilmassa olevista pahoinvoinnin merkeistä 1990-luvun laman jälkeen. (Forsberg ym., 2006, 5 – 6.) Taloudellinen taantuman myötä yhteiskuntamme koki perusteellisia muutoksia, joiden myötä lapset jäivät yhteiskunnallisten ja aikuisväestöä koskettaneiden tapahtumien varjoon. Yhteiskuntapolitiikassamme keskityttiin perhepoliittisiin muutoksiin ja keskityttiin enemmän aikuisten elämää koskeviin asioihin. Lisäksi lapsiperheiden toimeentulo ja palvelut heikkenivät, minkä myötä muutokset vaikuttivat myös suoraan lapsiin ja heidän arkeen. (Järventie & Sauli 2001, 7.)

Lapsuuden maiseman on katsottu muuttuneen 1990-luvulla. Laman aikana tehdyt leikkaukset ja muutokset ovat aiheuttaneet pahoinvointia, mikä ei ole kadonnut talouden nousun myötä. (Järventie & Sauli 2001, 8.) Muutoksien on nähty myös vaikeuttaneen yhteiskunnallista puuttumista lasten ja nuorten elämäntilanteissa esiintyviin epäkohtiin (Eskelinen & Kinnunen 2001, 12). Järventie ja Sauli (2001, 9) ovat esittäneet yhdeksi lasten pahoinvoinnin selitykseksi, että yhteiskunnalliset muutokset ovat murtaneet sukupolvien vuorovaikutusta ja lasten kasvun kannalta tärkeän sosiaalisen perimän siirtoa tukevia elämäntapoja eli huolenpidon sosiaalisia rakenteita, joiden puuttuessa lasten psykososiaalinen pahoinvointi on lisääntynyt. Lasten ja nuorten ongelmat on nähty syvempinä, monitahoisempina, vakavampina ja pitkäaikaisempina kuin aikaisemmin, jolloin ongelmien kohtaaminen ja ratkaiseminen ovat yhä haasteellisempia (Heino 1999, 16). Suomalaisten lasten pahoinvointi ja ongelmat ovat hallinneet julkista keskustelua. Lasten ja nuorten päihteidenkäyttö, väkivaltaisuus, mielenterveysongelmat ja yleinen turvattomuus ovat olleet keskusteluissa korostuneita teemoja. Ongelmat eivät koske suurinta osaa lapsiväestöstä, mutta niiden vakavuus on pakottanut kehittämään toimivia keinoja lasten auttamiseksi. (Hurtig 2003, 8.)

Pahoinvointikeskustelu synnytti uudenlaisen tilauksen lastensuojelulle, joka korosti aikuisten ja vanhempien vastuuta, lasten elämän riskejä ja tiukempaa kontrollia, jotka vahvistivat lasta koskevaa suojelupuhetta. Lapsilähtöisyyden näkökulmasta suojelupuhe on ristiriitainen, koska sillä voidaan saavuttaa monia hyviä asioita, esimerkiksi turvaa erityisen suojelun tarpeessa oleville lapsille, mutta suojeluintressi voi myös kaventaa lapsuuden moninaisuuden havaitsemista, lasten omaa tilaa ja mahdollisuuksia tulla kuulluksi. (Forsberg ym. 2006, 15.) Suojelunäkökulma ei näe lasta ensisijaisesti aktiivisena osapuolena. Sosiaalityössä lapset ja lapsilähtöisyys alkoivat saada todellista näkyvyyttä vuosituhannen vaihteen jälkeen, jonka kautta lasten ja lapsuuden näkökulmia alettiin nostaa esiin (Lapsiasiavaltuutetun vuosikirja 2009, 13).

3.1 Lapsilähtöinen näkökulma osallisuuden edesauttajana

Lapsilähtöisyyden myötä lasten yksilöllinen huomioiminen ja kohtaaminen ovat korostuneet ja lapsen asema tullut yhä näkyvämmäksi. Uudenlainen ajattelutapa synnytti lapsikeskeisen näkökulman yhteiskuntaamme. (Forsberg ym., 2006, 5 – 6.) Lapset on alettu näkemään aktiivisina toimijoina ja toimintaan osallistujina. Lapsen asema ei ole enää olla vain toiminnan kohde. (Lapsiasiavaltuutetun vuosikirja 2009.) Lapsilähtöisen näkökulman huomioimisen jälkeen sosiaalityön käytännötyössä on ollut kiinnostuneisuutta ja halua kehittää työmenetelmiä lasten kohtaamiseen ja lasten kanssa työskentelyyn (Muukkonen & Tulensalo 2004, 14). Lapsuuteen kohdistuva yhteiskuntatieteellinen tutkimus on myös omalta osaltaan reagoinut muuttuvaan lapsuuteen. Lapsuuden tutkimuksessa alettiin huomioida YK:n Lapsen oikeuksien yleissopimuksen periaatteita, joiden myötä suojelu, voimavarojen jako ja osallistuminen olivat näkyvästi esillä. (Eskelinen & Kinnunen 2001, 14.) Lapsinäkökulmaisella tutkimuksella tarkoitetaan tutkimusta, jossa haetaan lasten kokemuksia, näkökulmia, painotuksia ja tapoja ilmaista asioita (Karlsson 2008, 72). Lapsitutkimuksen

ydintehtävä on ollut tehdä näkyväksi lasten toimijuutta, avata lapsuuden sosiaalisia ja kulttuurisia ulottuvuuksia ja moninaistaa lapsuudenkäsityksiä (Forsberg ym. 2006, 8). Lapsuuden tutkimus haastoi perinteiset lapsuuteen liittyvät diskurssit (Eskelinen & Kinnunen 2001, 16). Aikaisemmin tutkimuksille oli ominaista lasten näkymättömyys ja toiseus itseään koskevissa asioissa.

Lasten aseman uudelleen määrittely lapsikeskeisen ajattelun myötä on muuttanut kuvaa siitä kuinka lasten kanssa voi ja tulisi työskennellä. Lapsikäsityksen painopisteiksi Neal (2004) kuvaa, että lapset mielletään ihmisiksi, jolloin lasten vahvuuksia ja osaamista voidaan tunnistaa ja huomioida. Lapsikeskeisyyteen kuuluu, että ymmärretään lasten tarve tulla havaituiksi, kunnioitetuiksi ja osallisiksi, jolloin oleellista on myös se, että lapsi voi vaikuttaa omaan lapsuuteensa. Lapsilla olevat voimavarat ja kompetenssi täytyy nähdä. Lapset tulee ymmärtää yhteisön jäsenenä, vaikka he tarvitsevatkin huolenpitoa ja suojelua. (Neal 2004, 7.) Lapsilähtöisen asiantuntijuuden kehittämisen keskiössä ovat olleet ammattilaisten asenteelliset ja taidolliset valmiudet kohdata lasta aikuisista erillisenä asiakkaana. Tärkeänä on pidetty, että lapset voivat omin sanoin ja muin tavoin ilmaista itseään ja saada tilaa myös oman itsensä kohtaamiseen. (Forsberg ym., 2006, 16.) Lasten omien kokemusten kuuleminen on ymmärretty tärkeänä ja arvokkaana asiana ja lapsi nähdään omien tunteiden ja kokemusten asiantuntijana. Kaikilla lastensuojelun asiakkaana olevilla lapsilla on oikeus olla arvostettuina, osallisena ja aktiivisessa roolissa omassa asiassaan. (Muukkonen & Tulensalo 2004, 67 – 69.)

Lasten kohtaamista ja mielipiteen selvittämistä ei käytännön sosiaalityössä ole pidetty helppona tehtävänä. Sosiaalityössä on kehitetty työkäytäntöjä, jotta mahdollisuudet lapsen näkemyksen selvittämiseen ja osallistumiseen olisivat paremmat. (Eskonen, Korpinen & Raitakari 2006, 26.) Aikuisen on herkistytävä lapsikeskeisyydelle, jotta sen tärkeä periaate, lasten osallisuus ja kuulluksi tuleminen, toteutuisivat. Sosiaalityöntekijät ovat olleet halukkaita kehittämään uudenlaisia työmenetelmiä. Esimerkiksi Helsingin kaupungin sosiaaliviraston Kohtaavaa lastensuojelua -hanke syntyi tarpeesta kehittää lapsikeskeistä lastensuojelun sosiaalityötä. Hankkeessa kehitettiin Helsingin kaupungin sosiaalivirastossa lastensuojelun perussosiaalityötä lapsikeskeiseksi ja tavoitteena oli määrittää lastensuojelutyötä ohjaavia periaatteita, mallintaa lastensuojelun lapsikeskeisiä prosesseja sekä kohtaamisen tapoja ja menetelmiä, niin että niissä kaikissa olisi lapsen asema ja paikka mietitty mahdollisimman tarkkaan. Kohtaavaa lastensuojelua – hanke syntyi halusta ja tarpeesta lähteä kehittämään sosiaalityöntekijän työtä ja toisaalta vastaukseksi tutkimusten esittämään kritiikkiin lastensuojelun sosiaalityön vanhempikeskeisyydestä ja lasten sivuuttamisesta käytännössä. Työn kehittäjänä ovat olleet sosiaalityöntekijät, jotka ovat halunneet saada aikaan muutosta ensisijaisesti omiin työtapoihin. (Muukkonen & Tulensalo 2004.) Hankkeen myötä todettiin, että lapsikeskeinen työ auttaa kaikkia osallisia keskittymään lastensuojelussa olennaiseen, eli lapsen hyvinvointiin (Mt., 74). Lapsikeskeisessä työssä on oleellista myös huomioida, ettei lasta vastuuteta perheen asioista. Lapsen huomioiminen ja kuuleminen ovat eri asioita kuin lapsen vastuuttaminen. Lasta tulee kuulla ja hänelle tulee kertoa, että aikuiset haluavat kuulla lapsen kokemuksia ja yksilöllisiä tarpeita, jotta he voisivat toimia parhaalla mahdollisella tavalla lapsen hyväksi. (Muukkonen & Tulensalo 2004, 74.)

Lapsikeskeisen sosiaalityön tavoitteena on suojella lasta, turvata lapsen hyvinvointi ja arki sekä varmistaa lapsen turvallinen kehitys. Tavoitteisiin pyritään ensisijaisesti kuulemalla, kohtaamalla ja tukemalla lasta (Mt., 3 – 4.)

3.2 Lapsi ja nuori aktiivisena osapuolena ja oman elämänsä asiantuntijana

Lapsikeskeisyyden korostuminen lastensuojelun sosiaalityössä on vaikuttanut siihen, että lapset eivät ole enää vain toiminnan kohteita, vaan yksilöitä, jotka osallistuvat myös itse toimintaan. Lapsen näkyvämmän aseman myötä lapsi on alettu näkemään vuorovaikutuksen osapuolena, jolla on arvokasta tietoa omasta tilanteestaan. (Esim. Muukkonen & Tulensalo 2004; Forsberg ym. 2006.) Aikaisemmin lastensuojelussa keskityttiin työskentelyyn perheiden ja vanhempien kanssa (Aronen 1994, 25). Tutkimuksien mukaan lapsi on ollut asiakkaana lastensuojelussa näkymätön ja kohtaamaton (esim. Forsberg 1998; Hurtig 2003). Lastensuojelussa työskentely on kokonaisvaltaista, jolloin lapsen elämää vaikuttavia tekijöitä huomioidaan kokonaisuutena. Perhesuhteilla on merkittävä vaikutus lapsen elämään. Perhekeskeisessä työssä ajatellaan, että paras tapa auttaa lasta, on auttaa vanhempia. Perhekeskeistä työtä on kritisoitu, koska se jättää helposti lapsen sivuun, eikä lapsen ongelmat tule riittävästi huomioiduksi (Mm. Forsberg 1998). Oranen (2001, 82) kiinnittää huomioita, että vanhemmat voivat olla myös parhaimmillaan lapsen resurssi. Lapsilähtöisyyttä ei siten ole vain lapsen kanssa tehtävä työ, vaan lapsen hyvinvoinnille on tärkeää, että myös vanhemmat voivat hyvin. Vanhempia tukemalla voidaan siten edistää myös lapsen tilannetta, mutta työskentelyn keskiössä tulisi pitää lapsi ja lapsen etu silloinkin, kun tehdään töitä vanhempien kanssa. Kiinnitettäessä huomiota lapsen elämäntilanteeseen, pääasiallisen huomion tulisi kiinnittyä lapsen omaan kokemusmaailmaan, mutta on myös tärkeää, että sitä käydään niin lapsen itsensä kuin hänen vanhempiansakin kanssa läpi (Möller 2004, 24).

Aikuiskeskeinen työote näkyy myös aiheesta tehtyjen tutkimuksien ja projektien tuloksissa. Esimerkiksi Lapsen tie laitokseen -projekti toteutettiin vuosina 1994 - 1995. Projektin loppuraportissa todetaan, että lastensuojelun asiakkuus toteutui 1990-luvulla lastensuojelun asiakirjoista tehdyn analyysin mukaan suurelta osin vanhempien kautta. Lastensuojelun asiakirjoissa lapsi huomioidaan vain toiminnan kohteena, muttei vuorovaikutuksen osapuolena. Lapsista ei pysty asiakirjojen valossa muodostamaan yksilöllistä kuvaa. Erityisesti pienet lapset jäävät vanhempiensa vaikeuksien ja ongelmien varjoon. Lapsi tulee näkyviin sosiaalityön asiakkaana vasta omien vaikeuksiensa kautta nuoruusiässä. (Törrönen & Mäenpää 1995.) Hannele Forsberg (1998) on tutkinut perheen ja lapsen suhdetta työskentelyssä sekä asiantuntijoiden suhdetta lapseen. Hän on tutkinut ammattikäytäntöjä sosiaalitoimistossa sekä perhetukikeskuksessa. Forsberg toteaa tutkimuksessaan, että molemmissa työskentelyn keskeinen väylä on nimenomaan vanhemmuus. Konkreettisesti lasta mukaan ottavia toimintatapoja toteutetaan sosiaalitoimistossa lapsen lakiperusteisia yksilöoikeuksia huomioitaessa, esimerkiksi silloin, kun hänellä on oikeus ilmaista mielipiteensä itseään koskevassa asiassa. Näissä tilanteissa saattaa kuitenkin olla lapsen vanhemmat läsnä, jolloin lapsella ei ole mahdollisuutta ilmaista mielipidettään vanhemmistaan irrallaan. Forsberg on koonnut tilastoa lapsen

läsnäolosta asiakastilanteissa. Perhetukikeskuksissa asiakas, eli lapsi, oli läsnä noin puolissa (15/30) ja sosiaalitoimistoissa noin neljäsosassa (10/37) asiakastilanteista (Forsberg 1998, 236).

Lapsilta saatavan tiedon luotettavuutta on kyseenalaistettu, minkä takia lapsia koskevaa tietoa on kysytty aikuisilta (Ritala-Koskinen 2001, 66). Comeau (2005, 2) on todennut, että yleinen syy lapsien sivuun jäämiseen on löydettävissä asenteista ja kulttuurista. Lapset nähdään usein liian nuorina ja haavoittuvaisina, jolloin syntynyt ajattelutapa pysyy muuttumattomana, ellei ymmärretä ja ajatella, että lapsilla on paras tieto siitä, mitä he tuntevat ja mitä he ovat kokeneet. Lapsilla ei ole samaa koulutusta tai kokemusta kuin aikuisilla, mutta heillä on paras tieto omista ajatuksistaan. Olipa kyseessä lapsi tai aikuinen, niin toinen ihminen ei voi tietää miltä toisesta ihmisestä tuntuu tai mitä hän oikeasti ajattelee, ellei toinen ihminen sitä kerro. Ritala-Koskinen (2001) myös huomioi, että lapsen tuottaman tiedon luotettavuudella ei ole niinkään merkitystä, vaan työskentelyllä pyritään hahmottamaan miten lapsi itse elämäänsä jäsentää ja mitä merkityksiä hän sille antaa. Osallistumisen kautta on myös ajateltu välittyvän lasta satuttavaa tietoa, joten lasta on pyritty suojelemaan sivuun jättämisellä. Sosiaalityön ammattilaisen tehtävänä on arvioida, missä menee raja lapsen kannalta oleellisen tiedon suhteen. Oranen (2001) on tuonut esille, että lasta pystytään suojelemaan vain, kun tiedetään tosiasialliset huolenaiheet ja mitä lapsen elämässä oikeasti tapahtuu. Jokainen kokemus on yksilöllinen ja ainutlaatuinen, eikä lapsen kokemusta tule aliarvioida. (Oranen 2001, 58.) Lapsen on tärkeä saada osallistua itseään koskevaan päätöksentekoon, myös niihin arkipäivän päätöksiin, joita lastensuojelussa tehdään jatkuvasti (Sinko 2001, 140). Lasten mukaan ottaminen auttaa tunnistamaan huolta nostattavia asioita, jotka usein ilmenevät lasten arjessa. Nuorten mukaan ottaminen edellyttää, että aikuisella on aito kiinnostus kuulla nuorta, mutta myös nuorella itsellään on oltava kiinnostusta osallistua. Aikuisen tehtävä on rohkaista nuorta osallistumaan.

Lastensuojelulaki (417/2007, 6§) ei määrittele lapsuutta ja nuoruutta erikseen alaikäisten kohdalla, vaan lastensuojelun määritelmässä ja toimenpiteissä lapsia ovat kaikki alle 18-vuotiaat henkilöt ja nuoria 18 vuotta täyttäneet, mutta alle 21-vuotiaat henkilöt. Nuorisolaki puolestaan määrittää alle 29-vuotiaat nuoriksi. Tutkimuksessani puhuessani lapsista tarkoitan alaikäisiä lapsia ja nuoriksi olen tutkimuksessani määrittänyt yli 12-vuotiaat. Lastensuojelussa nuoren osallisuuteen olisi tärkeä huomioida, sillä nuori kykenee jo muodostamaan ja perustelemaan mielipiteensä eli ottamaan kantaa asioihinsa. Työskentely on usein helpompaa, kun nuori kokee tulevaisuutta kuulluksi. Nuoren ollessa paikalla, hän voi halutessaan ottaa aktiivisen roolin ja vähintään nuori on kuulemassa mitä hänestä puhutaan. Nuori saa tärkeää tietoa mitä aikuiset ja viranomaiset ajattelevat hänen tilanteestaan ja nuori saa kokemuksen, että hän on läsnä, kun hänen asioita käsitellään. Aikuisten ja lasten suhteisiin liittyvät valtakysymykset on myös huomioitava. Aikuisasiantuntijoilla on mahdollisuus rajata keskustelun teemoja sekä ratkaista, mikä lapsen puheessa on olennaista ja tehdä tulkintaa päätöksiä varten. Lastensuojelussa aikuiset ovat myös lopulta niitä ihmisiä, jotka tekevät nuorta koskevat päätökset. Aikuisten tehtävänä on huolehtia, että lapsella on ollut mahdollisuus

esittää mielipiteensä ennen päätöksen tekemistä sekä muistaa, että kyse on lasten kokemuksista, joista puhuminen voi olla lapselle vaikeaa.

3.3 Lapsen oikeus osallisuuteen ja kuulluksi tulemiseen

Lapsi on tullut näkyväksi 1990 -luvun jälkeen tapahtuneiden ajattelutapojen muutoksien myötä. Lapset on alettu ymmärtämään sosiaalisina toimijoina, joilla on vaikutusta tilanteisiin. Lapsella olevat voimavarat ja yksilöllisyys on tunnistettu. Lapsuutta on alettu arvostamaan, eikä lapsia nähdä vain tulevaisuuden voimavaroina. Lapsen asema ja oikeudet on tunnustettu kansainvälisessä YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksessa (LOS). (James, Jenks & Prout 2002, 6.) Lasten oikeuksien yleissopimus tuli voimaan 2. syyskuuta 1990 ja se on laajimmin hyväksytty yleismaailmallinen ihmisoikeussopimus. Suomi ratifioi yleissopimuksen kesäkuussa 1991 ja se saatettiin valtiosisäisesti voimaan lain tasolla elokuussa 1991. (Araneva 2001, 100.) Lapsen oikeutta osallisuuteen on huomioitu maailman laajuisesti. Yhtenä vaikuttavana tekijänä on katsottu olleen lasten oikeuksien sopimus, joka on saanut merkittävää huomiota lähes kaikkialla maailmassa. Sen myötä lapsi on saanut äänen eri yhteisöissä. (Percy-Smith & Thomas 2010, 1.) Sopimukset myös velvoittaa viranomaisia samalla tavalla kuin muukin lainsäädäntö (Taskinen, 2007, 19). Lasten oikeuksien sopimuksen 12 artikla velvoittaa sopimusvaltiot takaamaan lapsen oikeuden osallistua itseään koskevaan päätöksentekoon, samoin kuin lapsen oikeuden ilmaista omat näkemyksensä asiassa. Lapsen näkemykset on otettava huomioon päätöksenteossa lapsen iän ja kehitystason mukaisesti ja lapselle on annettava mahdollisuus tulla kuulluksi häntä koskevissa oikeudellisissa tai hallinnollisissa toimissa. (LOS 12. artikla; Araneva 2001, 102.)

Lapsen osallistumisen oikeudet on sisällytetty hyvin Suomen nykyiseen lainsäädäntöön. Lainsäädäntö tukee monin tavoin lasten osallistumista ja vaikuttamista. Lapsen oikeuksien sopimuksen velvoitteet näkyvät ensinnäkin Suomen perustuslaissa (731/1999), joka hyväksyttiin vuosituhannen vaihteessa. Perustuslain 6§:n mukaan lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti (Perustuslaki 731/1999, 6§). Perustuslain 14.3§:n mukaan julkisen vallan tehtävänä on edistää yksilön mahdollisuuksia osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan ja vaikuttaa itseään koskevaan päätöksentekoon. Säännös velvoittaa julkista valtaa luomaan edellytyksiä oikeuden toteutumiseksi yhteiskunnassa. YK:n sopimuksen velvoitteet ja perustuslain linjaukset lasten osallistumisesta näkyvät myös 2000-luvulla säädetyissä nuorisolaissa (72/2006) ja lastensuojelulaissa (417/2007). Esimerkiksi vuonna 2006 voimaan tulleen nuorisolain (72/2006) 8. pykälä säätelee nuorten oikeudesta osallisuuteen ja kuulluksi tulemiseen heitä koskevissa asioissa. Erityisesti vuoden 2008 alussa voimaan tullessa lastensuojelulaissa on vahvistettu olennaisesti lasten oman mielipiteen selvittämisen ja kuulemisen velvoitteita. Se velvoittaa hyvin täsmällisesti kuulemaan lapsia ja nuoria, kun valmistellaan ja tehdään päätöksiä heitä koskevista yksilö- ja perhekohtaisista lastensuojelutoimista. Uudistunut lainsäädäntö turvaa

hyvin vahvasti kaikkien alle 18 -vuotiaiden oikeuden osallisuuteen ja mahdollisuuden vaikuttamiseen kaikissa itseään koskeissa asioissa. (Lastensuojelulaki 417/2007.)

Lastensuojelulaki (417/2007) velvoittaa lapsen aktiiviseen huomioimiseen ja mukaan ottamiseen koko lastensuojeluprosessin ajan. Lastensuojelulain mukaan lasta täytyy tavata henkilökohtaisesti (29§), suunnitelmat on laadittava yhteistyössä hänen kanssaan (30§) ja hänen kanssaan on keskusteltava (53§). Näiden toteutumisen kautta ajatellaan, että lapsen on mahdollista syvällisemmin ymmärtämään, mitä aikuiset hänen tilanteestaan ajattelevat, mitä vaihtoehtoja tilanteen ratkaisemiseksi on tarjolla ja millä tavalla lapsi itse voi vaikuttaa asioihinsa. (Hotari, Oranen & Pösö 2009, 118.) Tavoitteena on varmistaa lapsen todellinen osallistuminen omien asioidensa hoitoon. Lapsen näkemykset on otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti (Lastensuojelulaki 417/2007, 5§). Lapsen lain edellyttämä osallisuus vaatii lastensuojelussa toteutuakseen sosiaalityöntekijältä aikaa ja todellista halua lapsen kuulemiseen ja halua pitää lapsi osallisena ja aktiivisena osapuolena lastensuojelussa.

Oikeudesta osallisuuteen puhuttaessa on myös kiinnitettävä huomiota lasten yksilöllisyyteen. Lasten kohdalla on otettava huomioon, että jotkut lapset tarvitsevat enemmän rohkaisua osallistuakseen tai tukea mielipiteen ilmaisemisessa kuin toiset. Olen työssäni huomannut, että keskusteluyhteyden luominen lapsen kanssa on yksilöllistä. Toisten kanssa saa helpommin luotua hyvän keskusteluyhteyden, jolloin keskustelu on hedelmällistä ja lapset saattavat kertoa hyvinkin henkilökohtaisia asioita. Joskus yrityksistä huolimatta, kontaktin luominen lapseen ei onnistu ja asioiden selvittäminen hankaloituu. Kommunikointiin vaikuttaa monenlaiset tekijät ja nuorille tuntuu olevan tärkeää, että he aistivat työntekijän olevan aidosti kiinnostunut heidän näkemyksistä. Lapset ja nuoret ovat kuitenkin erilaisia ja heillä on erilaiset tarpeet ja toiveet. Osallistuminen tuo parhaimmillaan yksilölle tunteen siitä, että hän on tärkeä. Osallistuminen antaa arvoa lapsen oman iän ja kehitystason mukaiselle tiedolle ja ilmaisulle. Vaikka päätös ei olisi lapsen mielipiteen mukainen, hänelle on tärkeää, että saa olla mukana. Lasten ja nuorten tulee saada palautetta siitä, mihin heidän mielipiteensä ovat vaikuttaneet ja miten ne on otettu huomioon. (Aula 2008, 69.)

Lapsen edun toteutuminen on lastensuojelutuyötä ohjaava lainsäädännöllinen periaate ja se on korostunut niin käytännöntyössä kuin lainsäädännöllisesti. Sosiaalityöntekijän velvollisuus on turvata lapsen etu ja huomioida se ensisijaisesti lastensuojelua toteutettaessa (Lastensuojelulaki 417/2007, 4§). Aronen (1994, 22) on tuonut esille, että lapsen etu edellyttää lapsen osallisuuden kokemusta. Lapsen edun toteutumisen kannalta on tärkeää, että lapsilla on riittävästi tietoa eri toimenpiteistä ja niiden vaikutuksesta hänen tilanteeseen. Lapsen etu ja oikeus osallisuuteen kulkevat ikään kuin käsi kädessä. Lapsen kannalta parhaalla mahdollisella tavalla toimiminen on haastavaa, jos lapsi sivuutetaan. Vaikka aikuiset ratkaisut ja päätökset tekevätkin, on niissä huomioitava myös lapsen näkemys. Lasta kuuleva ja tunteva aikuinen tekee lapsen kannalta parhainta työtä, parhaimpia päätöksiä ja ratkaisuja (Hotari 2007, 2). Sopimukset ja lait luovat puitteet lasten hyvinvoinnille, mutta eivät sinänsä ratkaise lasten hyvinvoinnin tai pahoinvoinnin kysymyksiä. Suomen

lapsiasianvaltuutettu on kiinnittänyt huomiota lapsen oikeuteen osallistua. Vuosi 2007 oli lapsiasianvaltuutetun työssä lasten osallistumisen vuosi ja vuoden 2008 vuosikirjan teema oli lapsen oikeus osallistua, vaikuttaa ja tulla kuulluksi. (Lapsiasianvaltuutetun vuosikirja 2008, 3.) Lapsiasianvaltuutettu kiinnittää huomiota siihen, että lapset ovat oman arkensa asiantuntijoita ja heidän tärkeysjärjestys voi olla erilainen kuin aikuisten. Lasten näkökulman selville saaminen vaatii lapsia arvostavia, kuuntelemaan ehtiviä ja vuoropuheluun halukkaita aikuisia. Päätökset ovat myös parempia, kun lasten mielipide on otettu huomioon. Lasten osallisuus valittiin vuosikirjan pääteemaksi, koska lasten osallistumisen oikeuksien käytännön toteutumisessa on Suomessa vielä paljon tekemistä. Aikuiset tarvitsevat tietoa ja taitoa siitä, miten lasten mielipiteitä eri ikävaiheissa parhaiten kuullaan, jotta lapset voivat aidosti osallistua ja tulla kuulluiksi. Lasten omaa tietoa ja toimijuutta tulee arvostaa nykyistä enemmän. (Aula 2008, 63 – 65.) Lapsen osallistumisoikeuden toteutumisessa on nähty olevan puutteita myös muissakin maissa (Lansdown, 2010).

3.4 Osallisuuden rakentuminen

Osallisuuden ja kuulluksi tulemisen toteutumisen tarkasteleminen ei ole yksiselitteistä ja niitä voidaan määritellä eri tavoilla ja eri näkökulmista. Osallistuminen käsittää monia teemoja (Horelli & Haikkola & Sotkasiira 2008, 218). Yhteiskunnassamme on olemassa monia asioita, joissa ihminen voi olla osallinen tai osaton. Osallisuutta voidaan tarkastella yksilön kokemuksena tai yhteiskunnan rakenteiden kautta. Osallisuudesta puhuttaessa yksilötasolla tarkoitetaan yksilön tunnetta ja kokemusta osallisuudesta. Gretschel (2008) kuvaa osallisuuden tunnetta sanoilla *voimaantuminen* ja *valtautuminen*. Sanat kuvaavat osallisuuden tunteessa yhdistyviä elementtejä: tunnetta ja pystymistä. Osallistuessaan nuori tuntee pätevyyttä ja pitää omaa rooliaan yhteisössä merkittävänä. (Gretschel 2008, 245.) Osallisuus voidaan myös nähdä eräänlaisena tunteena, jolloin nuorella tulee olla riittävästi tietoa sekä halua osallistua, jotta hänelle voi syntyä tunne osallisuudesta (Vehviläinen 2006, 77). Tässä luvussa kiinnitän huomiota lasten osallisuuteen ja siihen liittyvään teorialatteen. Lapsen osallisuuden toteutumisen haasteena on nähty osallisuus -käsitteen moninainen määrittely ja käyttö (Lansdown 2010, 11). Lasten osallisuudesta puhuttaessa on tärkeää huomioida teorioiden rooli ja osallisuuden kulttuurin vaikutus. Lapsuus on sosiaalisesti rakentunut ja vaihtelee ajan ja paikan mukaan. (Malone & Hartung 2010, 24 – 26.)

Lapsen osallisuudessa on kyse siitä, miten hän voi olla mukana määrittämässä, toteuttamassa ja arvioimassa hänen etuansa turvaamiseksi tehtävää työtä. Lasten näkökulma saadaan esiin vain yhteistyössä lasten kanssa, jolloin osallisuuden tunteen syntymiseen ei riitä, että lapselta vain kysytään mielipidettä. Lapselle on synnyttävä tunne, että hän on aidosti osallisena hänen oman elämäntilanteensa selvittelyssä. Osallistuminen ja vaikuttaminen eivät ole pelkästään asioista päättämistä. (Mm. Oranen 2007; Thomas 2002). Osallistuminen ei myöskään ole vain sitä, että ollaan mukana jossain, vaan sitä että ollaan vaikuttamassa toimintaan ja sen muotoutumiseen. Lapsen osallistumisen ja vaikuttamisen mahdollisuus edellyttää, että aikuinen kuuntelee lasta. (Turtiainen 2001, 56.) Lapset on tärkeä nähdä yhteistyökumppaneina, osallistujina ikänsä ja

kehitystasonsa mukaan. Osallisuuteen sisältyy myös vuorovaikutusta ja vastavuoroisuutta. Lasten osallisuus osallistaa väistämättä myös aikuiset niissä elämäntilanteissa ja asemissa, joissa he lapsia kohtaavat. Aikuiset eivät voi vain puhua lasten osallisuudesta vaan heidän tulee edistää vuorovaikutusta ja luoda osallistumisen mahdollisuuksia niillä areenoilla, joilla he lasten kanssa toimivat. (Vornanen 2001, 36.) Lasten osallisuuden toteutuminen edellyttää myös organisaatioilta valmiuksia ja mahdollisuuksia tehdä yhteistyötä lasten kanssa.

Nigel Thomas (2002) on määrittelyt osallisuutta ja niitä tekijöitä, joista se rakentuu. Thomasin mukaan osallisuuden tarkastelu edellyttää sen jakamista eri ulottuvuuksiin, joiden keskinäiset suhteet voivat vaihdella ja kokemus osallisuudesta muuttua niiden mukana. Thomas on kritisoinut yksilotteisia osallisuuden porrasmalleja epärealistisiksi. Thomas keskittyy tarkastelussaan nimenomaan lapsen kokemuksiin osallisuudesta. Thomasin ajattelun mukaan lapsen osallisuus rakentuu ensinnäkin siitä, minkälaiset mahdollisuudet lapsella on valita, osallistuuko hän johonkin prosessiin vai ei. Lapsen päättäessä, että ei osallistu, on hänelle tarjottu mahdollisuus osallistua, jolloin lapsi on itse tehnyt päätökset osallistumisestaan. Lapsiasiavaltuutettu on myös tuonut esille, että osallisuus lähtee rakentumaan mahdollisuudesta päättää osallistuuko lapsi vai ei. Lapsella tulee olla oikeus eri vaiheissa valita oma osallistumisen tapansa ja myös olla osallistumatta. (Aula 2008, 69.)

Osallistumisen toisessa ulottuvuudessa Thomas (2002) näkee mahdollisuuden saada tietoa tilanteesta, prosessista, omista oikeuksista ja roolista siinä. Lapsen riittävä tiedonsaanti asioistaan ja tilanteestaan nähdään edellytyksenä osallistumisen toteutumiselle. Mikäli lapsella ei ole oikeaa tietoa asioista, ei hän pysty osallistumaan riittävällä tavalla. Kolmantena osallistumisen ulottuvuutena on mahdollisuus vaikuttaa päätöksentekoprosessiin. Lapsella on oltava vaikutusta ja merkitystä, vaikkei hänellä ole päätöksentekovaltaa. Lapsen näkemyksille on annettava painoarvoa ja niihin on suhtauduttava myös sen mukaisesti. Neljäs ulottuvuus on mahdollisuus ilmaista itseään ja puhua omista ajatuksista ja mielipiteistä. Kokeakseen osallisuutta, lapsen on voitava tuoda näkemyksiään esille ja koettava että niitä myös huomioidaan. Viidentenä ulottuvuutena Thomas näkee mahdollisuuden saada apua ja tukea itsensä ilmaisemiseen. Tällä viitataan siihen, että monilla lapsilla voi olla usein vaikeuksia ilmaista ajatuksiaan sellaisella tavalla, että ne välittyvät aikuisille. Oman näkemyksensä selkiyttäminen voi olla vaikeaa monimutkaisissa tilanteissa, johon lapsi tarvitsee tukea ja apua aikuiselta. Kuudentena osallisuuden ulottuvuutena on lapsen mahdollisuus itsenäisiin päätöksiin. (Thomas 2002, 174 – 177.) Thomasin malli auttaa jäsentämään osallisuuden käsitettä käytännön tasolla ja samalla se tekee myös näkyväksi sen, että lapset ja heidän tilanteensa ovat yksilöllisiä. Siinä missä joku lapsi tarvitsee ainoastaan tietoa tilanteesta ja vaihtoehtoista ja pystyy sen perusteella muodostamaan mielipiteensä ja ilmaisemaan sen, toinen kaipaa paljon tukea ja rohkaisua. Kokemuksia osallisuudesta tarkasteltaessa on tärkeää huomioida, että kokemus on jokaisen yksilön oma kokemus, johon liittyy paljon yksilöllisiä seikkoja. Osallistumisen vaikuttavuuden kannalta oleellista on myös se, mihin vaiheeseen prosessissa nuorten osallistuminen sijoittuu.

Liisa Horelli on tutkinut paljon lasten ja nuorten osallisuutta. Horelli loi ”Osallistumisen pienet tikkaat” tutkiessaan Kiteellä Rantalan koulun 7-12 -vuotiaiden lasten oman ympäristönsä suunnittelua kokeiluhankkeessa. Hankkeen tavoitteena oli tukea, seurata ja selvittää lasten ja nuorten osallistumista elinympäristönsä kehittämiseen. (Horelli 1994, 3.) Horelli on tarkastelussa soveltanut Sherry R. Arnsteinin (1968) kehittämää asteikkoa, joka kahdeksan luokkainen valtaa kuvaava osallistumisasteikko. Arnstein on pyrkinyt määrittelemään kansalaisten ja julkisen organisaation välistä valtasuhdetta ja sitä on pidetty osallistumisasteikkojen ja osallisuusmääritelmien perustana. Horelli on Arnsteinin asteikon pohjalta kehitellyt suomalaisiin oloihin sopivan viisiportaisen asteikon kuvaamaan osallisuutta. (Horelli 1994, 39.)

Horellin (1994, 39) osallisuuden tikkaat alimmaiselta portaalta ylöspäin:

1. Lapsen sopeutuminen valmiisiin suunnitelmiin
2. Lasten kuuleminen
3. Lasten osallistuminen aikuisten suunnitteluun
4. Lasten ja aikuisten suunnitteluyhteistyö
5. Lasten oma suunnittelu, aikuiset apulaisina

Ensimmäinen porras kuvaa lapsen sopeutumista valmiisiin suunnitelmiin. Tämä kuvaa sitä, että lapset eivät vielä itse osallistu tai tule kuulluksi suunnitelmien tekovaiheessa. Horelli kuvaa ensimmäistä porrasta osallistumattomuuden käytännöksi. Toinen aste, lasten kuuleminen, tarkoittaa kaksisuuntaista informaationvaihtoa lapselta aikuiselle ja päinvastoin. Tämä ei kuitenkaan tarkoita lapsen todellista päätöksentekoon vaikuttamista. Kolmas askel, lasten osallistuminen, on Horellin mukaan sellaista, jossa kummatkin osapuolet tuovat tasavertaisesti näkemyksensä esiin pyrkien luomaan uudenlaisen yhteyden. Osallistuminen on aikuisten ehdoilla tapahtuvaa suunnittelua, jossa myös lasten mielipiteet huomioidaan. Aikuisilla on päävastuu asioista, mutta myös lasten mielipiteillä on oma merkityksensä. Todellinen suunnittelu lasten ja aikuisten kesken on sellaista, jossa molempien osapuolten näkemykset ovat tasavertaisia. Neljännellä askelmalla on Horellin mukaan siirrytty osallistumisesta osallisuuteen, joka on todellista osallistumista. Lapsi ja aikuinen suunnittelevat yhdessä ja tasa-vertaisesti. Lapset ovat jo enemmän osallisina lasten ja aikuisten suunnitteluyhteistyössä. Viides sekä viimeinen aste tarkoittaa lasten aitoa osallistumista, jossa lapsilla on todelliset osallistumismahdollisuudet, jotka mahdollistavat osallisuuden kokemuksen. Lapsilla on mahdollisuus suunnitella itsenäisesti ja aikuiset toimivat lähinnä apulaisina. (Horelli 1994, 38 – 39.) Horelli myös huomioi, että aina ei ole tarpeellista, että lasten osallistumisen ylin taso toteutuisi. Lasten osallisuudessa on tärkeä muistaa valinnan mahdollisuus ja huomioida lapsen oma halu osallistumiseen. (Horelli 1994.)

Usein osallisuutta määritellään erilaisten porras- ja tikapuumallien avulla. Shier (2001) on tuonut omaan malliinsa myös erilaisia lähestymistapoja osallisuuteen. Shier perustaa oman porrasmallinsa lasten osallisuudesta YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen (LOS) 12.1 artiklaan, joka velvoittaa sopimusvaltiot

takaamaan lapselle, joka kykenee muodostamaan omat näkemyksensä, oikeuden vapaasti ilmaista näkemyksensä kaikissa häntä koskevissa asioissa sekä edellyttää, että lapsen näkemykset otetaan huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. Shierin mallissa on viisi osallisuuden tasoa, joista osallisuuden polun ensimmäisellä tasolla edellytetään, että lapsia kuunnellaan. Tämä taso edellyttää aikuiselta siis lapsen kuuntelemista, siten että aikuisen velvollisuus on varmistaa, että lapsella on mahdollisuus puhua ja saada aikuisen huomiota. Toiselle tasolle voidaan siirtyä, kun lapsen kuunteleminen on omaksuttu, eli lapsen mielipiteet pyritään tavoittamaan rohkaisemalla lapsia kertomaan ajatuksistaan. Aikuisen on tuettava lasta mielipiteen ilmaisuun, jolloin aikuisen on tunnistettava lasten yksilöllisiä eroja. Kolmannella tasolla lasten kertomat mielipiteet myös huomioidaan, eli otetaan huomioon lapsilta saama tieto. Toinen taso ei siis vielä edellytä mielipiteiden huomioimista. Olennaista on, että lapselle perustellaan miten hänen esittämä mielipide on huomioitu, erityisesti jos sen mukaan ei voida toimia. Kolmannella osallisuuden tasolla toteutuu YK:n lasten oikeuksien sopimuksen edellyttämä lapsen osallisuus. (Shier 2001, 111 – 113.)

Mallin neljäs taso toteutuu, vasta kun lapset ovat mukana päätöksen teossa, eli aikuinen ja lapset miettivät ja keskustelevat yhdessä päätettävistä asioista. Neljännellä tasolla aikuinen luovuttaa omaa valtaansa lapselle, mutta aikuisella on yhä vastuu päätöksistä. Tällä tasolla aikuisen on pohdittava, onko valmis ottamaan lapsen mukaan päätöksentekoprosessiin. Ylin taso puolestaan toteutuu, kun lapsilla on myös valtaa ja vastuuta päätöksiä tehtäessä. Viidennellä tasolla aikuiset todella jakavat valtansa ja vastuunsa päätöksenteossa lasten kanssa. Tällöin lapsia tuetaan kantamaan saamansa vastuu ja lapset jakavat sen aikuisten kanssa. Lapsia ei kuitenkaan saa pakottaa ottamaan vastuuta sellaisista asioista, joista he eivät halua tai kykene. (Shier 2001, 114 – 115.) Shier (2001) on myös liittänyt malliinsa kolme niin sanottua polkua, joiden avulla voidaan myös tarkastella lasten osallisuutta ja työntekijöiden sitoutumista lasten osallistumiseen jokaisella portaalla. Nämä kolme polkua ovat; *valmiudet*, *mahdollisuudet* ja *velvoitteet*. Näiden polkujen mukaan aikuisten tulisi miettiä omaa toimintaansa lasten osallisuuden mahdollistajana. Shierin mukaan valmiuksissa on kyse siitä, että aikuisella on aikomus ja halu toimia lasten osallisuutta tukevalla tavalla. Mahdollisuudet pitävät sisällään yksilön tai organisaation resurssit, tiedot ja taidot toimia kyseisellä tavalla sekä sitoutumisen niihin. Velvoitteilla tarkoitetaan organisaatiossa olemassa olevia asioita, kuten toimintaperiaatteet, sopimukset ja lait, jotka edellyttävät lasten osallisuuden tukemista. Työntekijän tulee ottaa nämä osaksi ammattitaitoa. Shierin malli kuvaa osallisuutta aikuisen näkökulmasta ja tarkastelee osallisuutta pääosin aikuisen ja lapsen välisen vuorovaikutuksen kautta. (Shier 2001, 110 – 111.)

Roger Hart (1992) on myös kuvannut lasten osallisuutta aikuisen ja lapsen välisessä vuorovaikutuksessa tikapuumallin avulla. Myös Hartin mallissa tikapuiden alimmilla askelmilla lapsilla on vain vähän osallisuus mahdollisuuksia ja korkeimmilla tasoilla paljon. Tikapuut koostuvat kahdeksasta eri tasosta ja Hartin näkemyksen mukaan tikapuiden kolmella alimmalla portaalla ei voida sanoa lasten osallisuuden vielä toteutuvan. Tikapuiden neljännellä portaalla lapsi alkaa vasta osallistua. Lapsen osallisuuden taso riippuu siitä, kuinka paljon hänellä on tietoa osallisuuteen liittyvästä toiminnasta. Lasten osallisuus ei ole aina

aktiivista eikä lasten tarvitse toimia tikapuiden ylimmillä portailla, vaan lasten aktiivisuus voi vaihdella kiinnostuksen mukaan.

Hartin (1992) mallissa alin porras kuvaa lapsen manipulointia osallisuuteen, esimerkiksi jos lapsi kantaa poliittista julistetta, mutta ei ymmärrä julisteen sanomaa ja merkitystä, on kyse manipulaatiosta. Tikapuiden toinen porrasta kutsutaan ”koristamiseksi” eli aikuiset käyttävät lapsia aikuisten toiminnan tukena epäsuorasti. Kolmanneksi alimmalla portaalla lapsille on annettu ääni, mutta vain muodon vuoksi. Lapsella ei välttämättä ole lainkaan mahdollisuutta vaikuttaa keskustelun suuntaan tai tuoda omia mielipiteitä esiin. (Mt., 8 – 9.) Neljännellä portaalla voidaan vasta puhua ensimmäisen kerran lasten osallistumisen toetutumisesta, jolloin lapset tulevat kuulluksi, mutta aikuisten ehdoilla. Lapset ovat toiminnassa mukana, mutta aikuiset yhä ovat suuressa roolissa. Lapsilla on kuitenkin myös merkityksellinen rooli. Viidennellä portaalla lapset puolestaan toimivat mukana aikuisten toiminnassa. Aikuiset toimivat toiminnan koordinoijina, mutta lasten näkemyksiä kuunnellaan ja lapset saavat informaatiota. Kuudennella portaalla lapset pääsevät mukaan päätöksiä tekemiseen aikuisten kanssa. Kuudennella portaalla on jo nähtävissä oikeaa lasten osallisuutta. Päätökset ovat aikuislähtöisiä, mutta lapset kuitenkin toimivat yhdessä aikuisten kanssa. Seitsemännellä portaalla lapset ovat aloitteen tekijöitä ja toteuttavat omaa toimintaa, kun aikuiset ovat enää ainoastaan lasten toiminnan tukena. Ylimmillä osallisuuden portaalla lapset tekevät aloitteita ja päätöksenteko jaetaan tasavertaisesti aikuisten kanssa. Ylimmälle portaalalle päästyä toteutuvat lasten ja aikuisten yhteistoiminta ja vuorovaikutus. (Mt., 11 – 14.)

Osallisuutta kuvataan usein porras- tai tikapuumalleilla. Yleisesti malleissa katsotaan, että yksilön osallisuuden mahdollisuuden nähdään lisääntyvän mitä korkeammalle hän kiipeää. Porras- ja tikapuumalleja on kritisoitu, koska ne eivät ota huomioon osallistujan subjektiivista kokemusta, vaan olettaa osallisuuden automaattisesti lisääntyvän (Hotari ym., 2009). Osallisuuden mallit eivät myöskään mahdollista yksilöllisten tilanteiden huomioon ottamista. Käytännössä osallistuminen tarkoittaa toimintatapoja ja käytäntöjä, sosiaalista vahvistamista (Horelli & Haikkola & Sotkasiira 2008, 217). Osallisuus on laajasti ymmärrettynä yhteisöön liittymistä, kuulumista ja yhteisöön vaikuttamista. Osallisuus syntyy vuorovaikutuksessa ja se edellyttää yhteisössä muiden huomioon ottamista sekä myös aktiivista osallistumista yhteisön jäseniltä. (Oranen 2007, 9.) Yksi keskeinen lapsen osallisuuden hyöty on sen tuottama vaikuttavuus. Lapsen osallisuuden myötä myös lapsen tieto ja ymmärrys kasvavat, jolloin myös lapsen kuva omasta elämästä jäsentyy. (Muukkonen 2009, 140.) Lasten osallistuminen kasvattavan lapsia yhteisöllisyyteen ja aikuisetkin voivat oppia lasten erilaisista näkökulmista, kun lasten tieto ja kokemukset on huomioitu. (Lapsiasiavaltuutetun vuosikirja 2009).

3.5 Lapsen kuuleminen käytännön työssä

Lapsen kuuleminen tarkoittaa, että lapsella on mahdollisuus kertoa itse omin sanoin asioistaan, hänen ajatuksistaan ollaan kiinnostuneita ja niitä arvostetaan (Turtiainen 2001, 56). YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artikla määrittää lapsen oikeudesta tulla kuulluksi ja vaatii meitä kuuntelemaan mitä lapsilla on sanottavaa ja ottamaan heidät vakavasti (LOS, 12. artikla). Se vaatii meitä huomaamaan lasten omien kokemusten, näkemysten ja huolenaiheiden arvon. Lasten kuuleminen usein liitetään ensisijaisesti juridiseen lapsen kuulemiseen, koska lainsäädäntömme määrittelee ne tilanteet lastensuojelussa, jolloin lasta on kuultava virallisesti ja hänen mielipiteensä on selvitettävä. Lapsen mielipiteen selvittämistapa ja pääasiallinen sisältö on kirjattava lasta koskeviin asiakirjoihin. Lapsen mielipiteen selvittämisessä on kyse siitä, että viranomainen selvittää lapsen mielipidettä eri tarkoituksia varten, jolloin on myös huolehdittava, että lapsi todella voi aidosti ja vapaasti ilmaista mielipiteensä sekä toivomuksensa. Lapsen tulee myös tietää, miksi ja mihin liittyen hänen mielipiteensä selvitetään. Mielipiteen selvittäminen voidaan jättää tekemättä vain, jos se vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä, tai sen selvittäminen on ilmeisen tarpeeton. (Lastensuojelulaki 417/2007, 20§ – 24§.) Lastensuojelulain (417/2007, 21§) mukaan 12 vuotta täyttäneellä on oikeus käyttää puhevaltaa huoltajan tai muun laillisen edustajan ohella itseään koskevassa lastensuojeluasiassa, mutta myös nuorempien mielipide tulee kuulla ja huomioida kehitystason mukaan. Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä valvoo lapsen edun toteutumista virkansa puolesta ja avustaa lasta tai nuorta puhevallan käytössä. Uutta lakia edeltänyt lastensuojelulaki (683/1983) poikkesi kuulemista ja puhevaltaa koskevin osin uudesta siten, että uudessa laissa korostuu lapsen mielipiteiden kirjaaminen häntä koskeviin asiakirjoihin ja myös puhevallan käytön ikäraja on laskenut viidestätoista vuodesta kahteentoista vuoteen.

Kuulemisen liittäminen pelkästään lapsen juridiseen kuulemiseen johtaa lapselle syntyneen kuulluksi tulemisen kokemuksen sivuuttamiseen. Tällöin saatetaan ajatella, että kuuleminen ja kuulluksi tuleminen koskevat vain niitä tilanteita, joissa laki erityisesti määrää lapsen oikeudesta tulla kuulluksi ja mielipiteen selvittämiseen, jostakin tietystä asiasta. Huomiota tulisi enemmän kiinnittää siihen, onko lapsi oikeasti ollut osallinen ja tullut kuulluksi. (Möller 2004; Mäenpää & Törrönen, 1996; Oranen 2007.) Ilman kuulemista, kuuntelemista ja kyselemistä nuorten ongelmat voivat jäädä pimentoon (Gretschel 2008, 245). Mielipiteen selvittämisen ja kuulemisen tulee koskea myös sellaisia asioita, jotka eivät lainsäädännöllisesti velvoita lapsen mielipiteen selvittämistä. On tärkeää olla kiinnostunut myös lapsen elämästä ja lapsen arkipäivän asioista, jotka ovat usein niitä tekijöitä, jotka nostattavat lastensuojelullisen huolen lapsen tilanteesta. Tämän takia haluan kiinnittää tutkimuksessani päähuomion lapsen omaan kokemukseen osallisuudesta ja kuulluksi tulemisesta. Tutkielmassani en ajattele kuulemista ainoastaan lakiperustaiseksi toimenpiteeksi, vaan myös asiakkaan oikeudeksi osallistua ja kokea tulleen kuulluksi.

Turtiainen (2001, 56) on todennut, että voidakseen osallistua ja vaikuttaa on aikuisten kuunneltava lasta. Lapsen kuuleminen toteutuu, kun lapselle syntyy tunne kuulluksi tulemisesta ja tutkimuksessani yritän selvittää mitä lapselle syntynyt kokemus pitää sisällään. Lapsi kertoo niistä asioista, joista haluaa. Lasta ei saa hoputtaa tai pakottaa puhumaan. Lapsen kuuleminen edellyttää aikuista, joka tarjoaa lapselle sopivia välineitä kertomiseen (Hurtig 2006, 173). Lapsia tulee kuulla monin eri tavoin, jotta erilaiset lapset tulisivat kuulluksi (Turtiainen 2001, 10). Lapsen kuulemisesta puhuttaessa harmittavain usein mainitaan, että lasten kuulluksi tulemisen kokemus ei toteudu, koska sosiaalityöntekijöillä ei ole riittävästi aikaa lapsille, vaikka sosiaalityöntekijän tulisi huolehtia lapsen edusta ja tehdä päätöksiä lapsen elämässä. Ajan puutteen vuoksi sosiaalityöntekijät usein selvittelevät lasten mielipiteitä ja ajatuksia henkilöiltä, jotka työskentelevät lasten arjessa. (Toimiva lastensuojelu 2012.) Kähkönen (1995) on tuonut myös esille, että huostaanotettujen lasten näkemykset välittyivät sosiaalityöntekijöille usein lastenkodin työntekijöiden tai sijaisvanhempien kautta, jolloin tilanteesta ei ole saatu suoraan lapsen mielipidettä vastaavaa kuvaa. Lapsi näkyy huonosti sekä asiakirja-aineistoissa että asiakastapaamisissakin. Lapsi muuttuu asiakirjoissa näkyväksi yleensä vasta sijoitusvaiheessa tai sen jälkeen (Möller 2004, 24.) Parhaiten lapsi tulee kuulluksi ja nähdyksi eli myös autetuksi ja suojelluksi, kun hän on itse läsnä tapaamisissa ja kun hän saa osallistua itseään koskevista asioista puhuttaessa (Hurtig 2003). Lapsen tulisi saada itse osallistua häntä koskevan tiedon keräämiseen ja saada tuoda merkityksiään esille, koska lapsilla ja aikuisilla on usein erilainen tapa nähdä asioita.

Lasten syrjään jääminen työskentelyssä arvellaan johtuvan sosiaalityöntekijöiden resurssien puutteesta sekä heidän kouluttautumattomuudesta työskennellä lasten kanssa ja kyvystä kohdata lapsia (Mm. Oranen 2001; Toimiva lastensuojelu 2012). Lapsen kanssa työskentely koetaan sosiaalityössä usein vaikeana ja aikaa vievänä ja lapsen ajattelua ja ymmärrystä pidetään kehittymättöminä, jotta hän pystyisi luotettavasti tulkitsemaan ajatuksiaan ja kokemuksiaan. Lastensuojelussa on aliarvioitu lasten kykyä ja luotettavuutta olla itse tiedon tuottaja omaa elämäänsä liittyvissä asioissa (Ritala-Koskinen 2001). Omista ajatuksista ja kokemuksista voi olla vaikea puhua henkilölle, jonka kanssa ei ole pystynyt luomaan luottamuksellista suhdetta. Lasten ja nuorten on vaikea puhua, mikäli tuntevat olonsa epämiellyttäväksi. Kertomishaluja voi myös heikentää se, että aikaisemmin asioista tai ongelmista puhuminen on tuottanut lapselle epämieluisia seurauksia. (Pösö 2004, 86). Lapselle on tärkeää, että hän kokee voivansa luottaa toiseen osapuoleen ja kokee kunnioitusta. Lapselle tulisi välittyä tunne, että hänet hyväksytään sellaisena kuin hän on. Kaikilla lapsilla, joista on ilmaista lastensuojelullinen huoli, on oikeus tulla kohdatuksi lastensuojelussa, eli kuulluksi. Lastensuojelun konteksti luo kohtaamistilanteille tietyt puitteet. Kohtaamisen toisena osapuolena on lastensuojelun sosiaalityöntekijä, jonka erityisenä tehtävänä on suojella lasta sekä arvioida lapsen elämäntilannetta lastensuojelun näkökulmasta. Lapsen ja sosiaalityöntekijän kohtaamisen tulisi olla mahdollisimman lapsikeskeinen, jotta se olisi lapselle turvallinen ja miellyttävä kokemus ja lapsi voisi tuntea tulevansa siinä kuulluksi. (Muukkonen & Tulensalo 2004, 6 – 7.)

4 NUORTEN OSALLISUUS TUTKIMUSKOhteena LASTENSUOJELUSSA

Lastensuojelussa lasta ja nuorta ei eroteta lainsäädännöllisesti toisistaan, vaan kaikki alle 18-vuotiaat ovat lapsia (Lastensuojelulaki 417/2007, 6§). Elämänvaiheena nuoruutta kuitenkin usein kuvataan lapsuudesta erillisenä. Nuoruus on elämänvaihe, johon liitetään uusien kulttuurisesti määräytyneiden roolien ja asemien omaksumista. Nuorten paikka aktiivisena osallistujana tai vaihtoehtoisesti syrjäytyneenä ei ole vakiintunut, vaan se on muutoksille altis. (Horelli & Haikkola & Sotkasiira 2008, 217.) Lastensuojeluun liittyvässä tutkimuksessa korostetaan eettisyyteen liittyviä kysymyksiä, koska se nähdään arkaluontoisena ja ihmisten yksityisyyteen liittyvänä asiana. Lapsiin ja nuoriin liittyy myös tutkimuseettisiä erityiskysymyksiä. Lapsiin ja nuoriin liittyvässä tutkimuksessa erilaisiin lupakäytäntöihin ja tutkittavien ja heidän huoltajiensa suostumukseen liittyvistä asioista käydään paljon keskustelua. (Lagström & Pösö & Rutanen & Vehkalahti 2010). Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikan korostumisen katsotaan ajankohtaistuneen samaan aikaan kuin lasten ja nuorten toimijuuden ja osallisuuden teeman (Mt., 14). Tutkijan on kiinnitettävä huomiota niin tutkimusta sääteleviin normeihin kuin arjen eettisiin kysymyksiin (Mt., 17).

4. 1 Tutkimuksen aiheeseen liittyvä aikaisempi tutkimus

Lapset ja lapsilähtöisyys ovat olleet jo pitkään tutkimuksellisen mielenkiinnon kohteena lastensuojelussa. Tutkimuksia ja selvityksiä lastensuojelun lapsikeskeisyydestä ja nuorten kokemuksista osallisuudesta lastensuojelussa on tehty. Tutkimusta, joissa selvitetään nuorten osallisuuden kokemuksia, ei ole aikaisemmin liitetty kiireelliseen sijoitukseen. Ennen uusinta lastensuojelulakia (417/2007) kiireellisestä sijoituksesta käytettiin nimitystä kiireellinen huostaanotto (Ks. Lastensuojelulaki 683/1983). Kiireellistä huostaanottoa liittyvää tutkimusta on tehty, mutta en ole löytänyt tutkimusta, joka kiinnittäisi huomiota nimenomaan osallisuuteen kiireellisen sijoituksen tai huostaanoton aikana.

Möller (2006) tuo artikkelissaan esille Pesäpuu ry:n vuosina 2000 – 2003 toteuttamaa lastensuojelun avohuollon yhteistoiminnallista hanketta, jossa kehitettiin Lapsen elämäntilanteen kartoitus - työskentelymallia. Möller toteaa, että lasten suojelemiseen ja hyvinvoinnin tuottamiseen on pyritty välillisesti lapsen vanhempien kanssa työskentelemällä ja heitä tukemalla. Aikuiset ovat arvioineet lapsen elämää ilman, että lapsi itse on päässyt arviointiin osalliseksi. Lapsen on pitänyt sivussa aikuisten pelko, että lapsi joutuu ottamaan liian varhain kantaa omiin asioihinsa. Möller näkee, että lastensuojelun tulisi suojella ja voimaannuttaa lasta. Tavoite haastaa lastensuojelun muutokseen, sillä lasta ei voi voimaannuttaa lasta kohtaamatta. Voimaannuttamisessa toimitaan suoraan lapsen kanssa hänen omia voimavaroja vahvistamalla. Lapselle annetaan mahdollisuus osallistua hänelle merkityksellisellä ja mieluisalla tavalla. Tutkimuksessa tuli esiin monia lapsen rooliin lastensuojeluprosessissa liittyviä haasteita. Esiin nousseet haasteet liittyivät resursseihin, työkalutuuuriin ja -perinteeseen, työntekijöiden omiin asenteisiin ja lapsen tuottaman tiedon käsittelyyn. Lapsen kohtaaminen ja lapsella oleva tieto haastaa lastensuojelua. Lastensuojelussa helposti

odotetaan lapsen kertoman liittyvän aiheeseen, eikä tilaa ole kerronnalle, jota lapsi haluaisi kertoa muuten vain. Lapsen ottaminen aktiivisesti mukaan lastensuojelutyöhön merkitsee sellaisten vuorovaikutustaitojen luomista lapsen ja aikuisen välille, jossa ei ole kyse vain tiedon vaihtamisesta. Aikuisten on tarjottava lapselle tila, jossa mahdollistuu lapselle merkityksellinen osallistuminen. (Möller 2006, 18 – 21.)

Heikkinen (2007) on tutkinut lastensuojelun avohuollossa olleita nuoria pääkaupunkiseudulla ja Helsingissä. Selvitys osoitti, että 12 - 17-vuotiaiden nuorten kohdalla lastensuojelun määrällinen tarve on ollut vuodesta 2000 lähtien vakiintunut tai kasvava. Kasvavan avohuollon tarpeen taustalla oli usein moniongelmaisuus ja kodin kasvatusvaikeudet, jotka liittyivät oireisuuteen, tunne-elämän häiriöihin, mielenterveysongelmiin, kouluvaikeuksiin ja päihteiden käyttöön. Erityisesti nuoruudessa esille tulevat kriisit saattavat edellyttää nopeita toimenpiteitä, koska ne ajoittuvat samaan vaiheeseen kuin kodin vaikutuspiiristä irtautuminen, jolloin myös vanhempien auktoriteetin vaikutus saattaa heikentyä. (Heikkinen 2007.) Oman työkokemukseni myötä olen havainnut, että nuorten kiireellisiin sijoituksiin liittyy usein nuorista itsestään johtuvia syitä. Nuorten psyykkiset ongelmat, käytöshäiriöt sekä muut vaikeudet heijastuvat vahvasti heidän käyttökseen. Lähiympäristö ollessa kykenemätön vastaamaan riittävällä tavalla nuoren ongelmiin, saattaa nuoren käytös kärjistyä niin vahingolliseksi, että kiireellinen sijoitus on ainoa vaihtoehto. Esimerkiksi tilanteita, joissa nuoren käytös on muuttunut niin aggressiiviseksi ja uhkaavaksi muita perheenjäseniä kohtaan, että kiireellisellä sijoituksella turvataan muiden perheenjäsenten sekä nuoren oma turvallisuus. Nuorten kohdalla esiintyy myös vanhempien keinottomuutta. Nuoren käytöksen muodostuessa haastavaksi, vanhemmat kokevat nuoren toiminnan rajaamisen ja sääntöjen asettamisen mahdottomana ilman ulkopuolista apua. Nuoren käytöksen rajaamisen keinojen puuttuessa, saattaa syntyä myös tilanteita, jotka uhkaavat tai ovat jo muodostuneet fyysisiksi kiinnikäymisiksi nuoren ja vanhempien välillä.

Lastensuojelun kehittämisohjelman Lasten osallisuus -osahankkeessa kerätyn aineiston pohjalta tehdyn raportin (Oranen 2007) sekä pro gradu – tutkielman (Hotari 2007) mukaan nuoret toivoivat ammattilaisten ymmärtävän nuoren elämäntilannetta mahdollisimman kokonaisvaltaisesti, jotta työskentelyssä voitaisiin keskittyä tärkeimpiin asioihin. Lasten osallisuus -osahanke koostuu lastensuojelun asiakkaina olleiden lasten ja nuorten kokemuksista. Hankkeessa tuli esille yksilöllinen ja kokonaisvaltainen näkökulma, joka sisältää ajatuksen siitä, että yksilö ei ole koskaan vain asiakas, vaan hänellä on muitakin rooleja. Nämä roolit muodostavat asiakkuuden kanssa sen kokonaisuuden, josta yksilön elämä muodostuu. Nuoret korostivat, että sosiaalityöntekijän on tutustuttava ihmiseen, eikä vain asiakkaaseen. (Oranen 2007; Hotari 2007.) Hankkeen tavoitteena oli saada tietoa siitä, miten lapset ja nuoret voisivat olla osallisena lastensuojelun kehittämisessä eli toiminnassa, jossa pyrkimyksenä on luoda uusia aikaisempaa paremmin toimivia käytäntöjä. Lapsilähtöisyys ja lasten osallisuuden vahvistaminen nousivat yhdeksi lastensuojelun kehittämisohjelman keskeisistä tavoitteista. Koska tavoitteena oli selvittää lasten ja nuorten osallisuutta lastensuojelun kehittämisessä, kohderyhmäksi haluttiin lapsia ja nuoria, joilla on kokemusta lastensuojelusta. Tavoitteena oli selvittää nuorten näkemyksiä lastensuojelun kehittämisestä. Tulokset osoittivat, että lastensuojelusta

voidaan keskustella lasten ja nuorten kanssa myös yleisellä tasolla ja nuorilla on paljon sanottavaa kokemuksistaan, kunhan vain työntekijällä on oikeasti aikaa kuunnella. (Oranen 2007). Hotari (2007) tuo esille, että kaikkien haastateltujen nuorten yhteinen mielipide on se, että lapsen ja nuoren kuulluksi tuleminen on lastensuojelussa erittäin tärkeää ja sen tulisi toteutua kaikilla lastensuojelun kentillä. Nuorista kuulluksi tuleminen ei tarkoita vain juridista kuulemistä vaan kokonaisvaltaista huomioimista koko lastensuojelun asiakkuuden ajan. Nuoret liittivät kuulemiseen viisi ulottuvuutta; kunnioitus, luottamus, yhteistyö, avoimuus ja aika, joiden toteutuessa nuori kokee tulleen huomatuksi yksilönä ja oman elämänsä subjektina. Ilman luottamusta avun tarjoaminen nuorista oli ulkokohtaista ja omien vaikeuden asioiden käsittely lähes mahdotonta. Luottamuksen rakentaminen vie aikaa ylläpitäminen vaatii työntekijöiltä avoimuutta suhteessa asiakkaina oleviin lapsiin ja nuoriin. Luottamuksen pettäminen on erittäin vaikea kokemus lapselle. Oranen myös huomioi, että osallisuutta käytäntöön vievästä toiminnasta vastaavien aikuisten on tunnettava siihen liittyvät eettiset kysymykset ja toiminnan rajat (Oranen 2007, 35 – 37.) Kuulemisen tärkeydestä huolimatta nuorten näkemyksistä ja kokemuksista heijastui monia tilanteita, joissa lapset ja nuoret on ohitettu. Syynä nuorten mukaan on muun muassa kiire, aikuisten vallankäyttö, ikuisten tiedon ylikorostuminen, lapsen tai nuoren tiedon väheksyminen, kyvyttömyys nähdä lasta yksilönä ja ihmisenä, ammattialisten vaihtuminen, kuulemisen merkityksen väheksyminen, kuulemisen ymmärtäminen vain lakisääteisenä kuulemisena sekä lapsen epätietoisuus ammattilaisten tavoitteista. Nuoret määrittävät kuulemisen reunaehdot sekä ammattilaisten että muiden ihmisten kanssa tapahtuvasta vuorovaikutuksesta puhuessaan. (Hotari 2007, 71.)

Lintuaho (2012) tuo raportissaan esille sijaishuollossa elävän lapsen epävarmuutta ja epätietoisuutta omasta elämästään. Sijaishuollossa eläviltä lapsilta on kerätty tietoa siitä, mitä lapset kokevat kuuluvan laadukkaaseen sijaishuoltoon. Aineisto kerättiin pelaamalla lapsen kanssa kahdestaan lautapeliä, jonka kysymykset liittyivät sijoitusprosessiin ja tavoitteena oli saada tietoa mistä lasten tyytyväisyys rakentuu sijaishuollossa. Tuloksissa tuli ilmi, että arkeen liittyvien asioiden lisäksi lapset kaipaivat enemmän sovittuja tapaamisia oman sosiaalityöntekijän kanssa. Etenkin vanhimmat lapsista nostivat asiaa esille. Tuloksissa tuli myös ilmi, että kaikille lapsille ei ollut aivan selvää, miksi he ovat sijoitettuna ja mitkä ovat sijoituksen tavoitteet. Lapset muistivat, että tavoitteista on puhuttu, mutta he eivät ole niitä ymmärtäneet. Kyselyyn vastanneita oli 11, joista yli puolet kokivat, että heidän mielipiteitään kuunnellaan päätöksenteon yhteydessä tyydyttävästi. (Lintuaho 2012, 74 – 75.) Lasten kokemuksissa heijastuu merkityksien muodostuminen konkreettisten asioiden ja tekojen kautta.

4.2 Tutkimuseettiset kysymykset

Tutkimuksen tekoon liittyy aina eettisyys ja siihen liittyvät kysymykset, joita ei voi jättää sivuuttamatta. Etiikan peruskysymyksissä pohditaan onko kysymys hyvästä ja pahasta, oikeasta ja väärästä. Eettisesti kestävä tutkimus edellyttää *hyvien tieteellisten käytäntöjen* noudattamista. Tutkijan on tärkeää perehtyä

eettisiin kysymyksiin. (Hirsijärvi & Remes & Sajavaara 2009, 23.) Tutkimus sisältää lukuisia eri päätöksiä, joten tutkijan etiikka joutuu koetukselle monia kertoja tutkimusprosessin aikana (Eskola & Suoranta 1998, 52). Tutkimuksen tavoitteena tulisi aina olla mahdollisimman luotettavan tiedon tuottaminen. Tutkimuksen luotettavuutta voidaan arvioida ja luotettavuuden arviointia pidetään tärkeänä. (Esim. Tuomi & Sarajärvi 2002.) Kaikkiin tutkimuseettisiin ongelmiin ei ole yhtä oikeaa vastausta, vaan samaan kysymykseen saattaa joskus olla useita vastauksia, joskus taas saattaa olla, ettei mikään ratkaisu tunnu tyydyttävältä. (Vehkalahti, Rutanen, Lagström & Pösö 2010, 18.) Laadullisen tutkimuksen luotettavuuskeskustelussa yleensä esiin nousevat kysymykset totuudesta ja objektiivisesta tiedosta (Tuomi & Sarajärvi 2002, 131). Objektiivisuudesta puhuttaessa on syytä erottaa toisistaan myös luotettavuus ja puolueettomuus. Laadullisen tutkimuksen luotettavuuden arvioinnissa ei ole olemassa minkäänlaista yksiselitteistä ohjetta, sillä tutkimusta arvioidaan aina kokonaisuutena. (Mt., 131 – 135.) Olen pyrkinyt saavuttamaan objektiivisuuden jättämällä tietoisesti sivuun ennakkokäsitykseni tutkimuksen aiheesta. Luotettavuuden periaatteet olen huomionut haastatteluita tehdessä sekä niitä litteroimissa ja niitä analysoidessani. Eettistä arviointia ja eettisiä kysymyksiä olen pohtinut läpi tutkimusprosessin.

Lastensuojelun lakisääteinen ja moraalinen velvollisuus on aina toimia lapsen edun mukaisesti lasta koskevista asioista (Hotari, Oranen & Pösö 2009, 117). Suomessa ei ole lainsäädäntöä, jossa todettaisiin yleispätevästi lapsen tutkimukseen osallistumisen päättäjät. Ainoastaan lääketieteellisestä tutkimuksesta on Suomessa tarkat säännökset, kun puhutaan lasten tutkimisesta. Käytännössä on katsottu, että lapsen osallistuminen tutkimukseen kuuluu niihin henkilökohtaisiin asioihin, joista huoltaja päättää lain mukaan. Eli tämän näkemyksen mukaisesti alle 18-vuotiaiden tutkimiseen tarvitaan huoltajien suostumus. (Nieminen 2010, 33.) Ikään liittyen vallalla on erilaisia käsityksiä, sillä jotkut korostavat, että alaikäinen ei ole kypsä päättämään asioistaan ja toiset painottavat sitä, että alaikäisellä on itselläänkin määräysvaltaa henkilökohtaisista asioistaan. Pohdinnat ovat viitanneet siihen, että toisinaan tutkijan ei tarvitse pyytää erillistä lupaa alaikäisen huoltajalta ja toisinaan lupa on syytä pyytää. Kysymys on siitä, mihin ja miten raja vedetään. (Mäkelä 2010, 76 – 77.) Päätin etukäteen, että haastattelen vain nuoria, joiden huoltaja antaa siihen suostumuksensa ja pidin siitä kiinni läpi tutkimuksen. Mielestäni aina on puhuttu sen puolesta, että tutkimuksen pitäisi olla avointa ja läpinäkyvää. Aineiston keruu vaiheessa pyysin tutkimukseeni osallistuvien nuorten vanhemmilta kirjallisen luvan nuorten haastatteluun, mikäli nuori on itse halukas osallistumaan. Etukäteen toivoin, että haastatteluun osallistuminen ei pysähtyisi siihen, etteivät vanhemmat anna lupaa ja samalla ajattelin, että tahdon kuitenkin kunnioittaa vanhempien mielipidettä. Eteeni tuli tilanne, jossa nuori oli halukas osallistumaan, mutta vanhemmat eivät antaneet lupaa lapsensa haastatteluun. Pohdin harmillista tilannetta, koska nuori olisi itse ollut niin innokas osallistumaan ja olisin mielelläni häntä haastatellut. Ajattelen myös, että yläasteikäinen nuori on riittävän kypsä päättämään osallistuuko tämän kaltaiseen tutkimukseen, joka käsittelee hänen ajatuksiaan. Mielessäni oli hieman ristiriitaisuutta, mutta päätin, etten haastattele nuorta, mikäli vanhemmat eivät sitä hyväksy.

Tutkimuseettiset kysymykset ovat viime vuosina nousseet tieteessä yhä keskeisempään asemaan. Erityisesti huomiota on kiinnitetty nuorten tutkittavien, lasten ja nuorten tutkimukseen, ja heidän oikeuksiensa turvaamiseen tutkimustilanteissa. (Vehkalahti ym., 2010, 10.) Tieteenalasta riippumatta tutkijat usein pitävät keskeisimpänä tutkimuseettisenä haasteena omalla tieteenalallaan lasten ja nuorten kanssa tehtävää tutkimusta. Tutkijoita on askarruttanut nuorten tutkittavien mahdollisuudet aitoon osallisuuteen ja kysymys siitä ”kenen suulla” tutkimus puhuu. (Mt., 2010, 15.) Lastensuojelututkimus liittyy aina tavalla tai toisella lapsuuteen ja nuoruuteen, mutta suojelun ulottuvuus erottaa sen yleisestä lapsuus- ja nuorisotutkimuksesta. Lastensuojelussa kohdattavia ilmiöitä käsitellään useilla tieteenaloilla, mutta lastensuojelun kova ydin paikannetaan sosiaalityön osaamis-, asiantuntijuus- ja tutkimuskenttään. (Pekkarinen 2011, 12.) Lastensuojelututkimuksessa käsitellään usein eettisesti haastavia ja herkkiä teemoja. Teemojen arkaluonteisuus nousee lastensuojelutyön sisällöstä, jota usein kuvataan ongelmalähtöiseksi ja eettisesti haastavaksi. Tutkijana toimimisesta minulla ei ole kuin kokemus kandidaatin tutkielman yhdestä haastattelusta. Työkokemukseni kautta kuitenkin koen olevani valmis haastattelemaan nuoria, joiden elämäkokemukset voivat olla myös hyvin rankkoja. Olen tottunut työskentelemään lasten ja nuorten kanssa, jotka ovat lastensuojelun asiakkaina. Nuorten kanssa työskentelyyn totumisesta huolimatta, mietin haastattelun merkitystä nuorelle, miten haastattelu mahdollisesti voi häneen vaikuttaa ja miten ylipäättensä onnistun tutkimustavoitteissa nuorten kanssa. Pohjola (2002) tuo esille, että ihmisen kohtaaminen ei ole aina helppoa ja yksikertaista. Asiakastyön ammattitaidon yksi keskeinen kriteeri on ihmisen eettinen kohtaaminen, joka todellistuu vuorovaikutuksessa. (Pohjola 2002, 42 – 48). Haastatteluissa pidin asiakastyön kautta sisäistämani eettiset periaatteet ja pyrin luomaan avoimen ja luottamuksellisen vuorovaikutuksen nuorten kanssa. Mielestäni onnistuin luomaan nuorten kanssa rennon ilmapiirin, jossa oli helppo keskustella.

4.3 Osallisuuden tutkiminen kokemuksen näkökulmasta

Teoriat luovat rakenteet, joista osallisuuden katsotaan muodostuvan, mutta osallisuutta voidaan tarkastella myös kokemuksen näkökulmasta. Tutkimuksessani haluan tuoda esille niitä tekijöitä, joista nuoret ajattelevat osallisuuden rakentuvan, mutta haluan kiinnittää huomiota nuorille syntyneeseen kokemukseen. Ihmiselle syntyneen kokemuksen tavoittaminen, merkityksien ymmärtäminen ja tulkinta edellyttää huomion kiinnittämistä kokemuksen tutkimiseen. Niin fenomenologisessa kuin hermeneuttisessakin ihmiskäsityksessä tutkimuksen keskeisiä käsitteitä ovat kokemus, merkitys ja ymmärtäminen. (Laine 2001, 28.) Valitsin tämän näkökulman kokemuksen tutkimiseen, koska halusin tuoda vahvasti esille nuorten kokemuksia ja kokemusten merkityksiä sekä näistä minulle syntyneitä tulkintoja.

Ihmisen mieli rakentuu subjektiivisista merkityksenannoista ja merkityssuhteista. Ihmisen mielen merkityksiä voidaan tutkia vain, jos tutkittava kertoo tai muulla tavoin ilmaisee kokemuksiaan eli ilmausten merkityssisältöjen ymmärtämisen kautta. (Latomaa 2005, 17.) Kokemukset ovat yksilöllisiä ja syntyneeseen kokemukseen vaikuttavat yksilölliset tekijät. Fenomenologiassa tutkitaan kokemuksia, jotka käsitetään

laajasti *ihmisen kokemuksellisenä suhteena omaan todellisuuteensa*, eli maailmaan jossa hän elää. Fenomenologiassa tutkitaan siis ihmisen suhdetta siihen, miten hän näkee omat kokemuksensa. Kokemus muotoutuu merkitysten mukaan ja nämä merkitykset ovat fenomenologiassa tutkimuksen varsinainen kohde. (Laine 2001, 26 – 28.) Hermeneutiikalla tarkoitetaan yleisesti teoriaa *ymmärtämisestä ja tulkinnasta*, jossa yritetään etsiä tulkinnalle mahdollisia sääntöjä, joiden avulla tulkintoja voidaan arvioida. Hermeneuttinen ulottuvuus tulee mukaan fenomenologiseen tutkimukseen tulkinnan tarpeen myötä. (Laine 2001, 29.)

Perttula (2005) näkee kokemuksen tajunnallisena tapana, jossa ihminen merkityksellistää todellisuuksia, joihin hän on suhteessa. Todellisuudesta hän käyttää käsitettä elämäntilanne. Todellisuus on siten jokaiselle ihmiselle erilainen, jolloin ihmisen kokemus maailmasta rakentuu sen mukaan, millaisia merkityksiä hän ilmiöille antaa. Näiden merkityksenantojen pohjalta ihminen myös toimii ja kaikki asiat ja ilmiöt merkitsevät meille jotakin. Ihmiselle syntyy kokemuksia, kun merkityksetön muuttuu merkitykselliseksi elämyksien myötä. Elämäntilanne merkityksellistyy kielen ja siihen sisältyvän sosiaalisen maailman avulla. Tajunnallisen toiminnan kannalta ihminen ei ymmärrä mitään siitä todellisuudesta, joka ei sisälly hänen elämäntilanteeseensa. (Perttula 2005, 116 – 119.) Tutkimuksessani tarkastelen nuorille osallisuudesta syntynyttä kokemusta, siitä näkökulmasta, että ihminen rakentaa todellisuuttaan ja merkityksiä kokemuksilleen, siinä suhteessa miten hän näkee asiat omassa elämässään, sekä miten hän on oppinut ajattelemaan asioista. Ihmiset voivat kokea saman tilanteen eri tavalla tai ajatella samasta asiasta eri tavalla. Ihminen näkee ja merkityksellistää kokemuksiaan yksilöllisesti. Eletty elämämme väistämättä opettaa meille erilaisia asioita ja ne vaikuttavat siihen miten me suhtaudumme asioihin. Erityisesti hyvin tunnepitoisilla kokemuksilla voi olla merkittäviä vaikutuksia ihmiseen ja hänen ajatusmaailmaansa.

Tutkimuksenkohteella on myös suuri vaikutus siihen, mitä hänen kokemuksiaan tullaan tulkitsemaan. Nuoret rakentavat kokemustaan uudelleen haastattelutilanteessa. Kokemuksia tutkittaessa tulee muistaa, että haastateltavalla on mahdollisuus kertoa tai jättää kertomatta. Tutkimuksen avulla voidaan tutkia vain kuvatuksi valittuja kokemuksia, eli ne kokemukset joista haastateltava päättää haastattelijalle kertoa. (Perttula 2005, 140). Tutkittava voi siis päättää mitä hän tuo esille, eikä tutkija voi tietää mitä tutkittava mahdollisesti jättää kertomatta. Tutkimustuloksia tarkasteltaessa tulee myös huomioda, että tutkimukseen on valikoitunut tietyt kokemukset ja paljon kokemuksia jää myös kuvaamatta. Kokemuksia voi myös olla välillä vaikea kuvata siten, että toinen ymmärtää ne halutulla tavalla. Pohdin myös sitä, että kuinka helposti ihminen muokkaa kokemuksiaan haluamakseen, ja voiko niin tapahtua myös tiedostamatta sitä. Esimerkiksi jos haastateltava toivoisi, että hänen kokemansa olisi oikeasti mennyt eri tavalla kuin se todellisuudessa on mennyt, niin kuinka todennäköistä on, että haastateltava kertoo haastattelussa muunnellun tarinan kokemuksistaan. Voiko myös olla mahdollista, että heidän alitajunta on muokannut heidän kokemuksiaan ilman, että he sitä itse tiedostavat. Tehtyäni ja litteroituani haastattelut, en epäillyt etteivätkö nuoret olisi kertonut aidosti ja avoimesti miten he ovat kokemuksensa kokeneet. Tulini myös siihen tulokseen, että mikäli aika on muokannut kokemusta, niin se on se nuoren nykyinen kokemus kokemuksestaan, josta nimenomaan

olen kiinnostunut. Lisäksi kokemuksen tulkintaa liittyy aina myös tutkijan omaa tulkintaa kertomuksesta. Kokemuksen tutkijan olisi tärkeää tunnistaa ja tiedostaa oma luonnollinen tapa suhtautua asioihin, jotta tavoittaa kokemuksen sellaisena kuin tutkittava on sen kokenut. Tutkija ei saa sekoittaa tulkintaa omaa tapansa suhtautua asioihin. Kokemuksen tutkimuksen yksi tärkeimmistä käsitteistä on reduktio, jolla tarkoitetaan tutkijan luonnollisen asenteen syrjään laittamista ilmiön moninaisuuden paljastamiseksi. Se edellyttää tutkijalta kriittistä ja refleksiivistä otetta omia spontaaneja tulkintoja kohtaan ja sitä pidetään yhtenä oleellisimpana osana tutkimusta. (Latomaa 2005, 50.) Tutkimuksessani olen pyrkinyt tavoittamaan nuorten kokemuksia edellä esittämäni mukaisesti, jotta tavoittaisin paremmin aitoja kokemuksia.

5 TUTKIMUSASETELMA

5.1 Tutkimuksen tehtävä

Tutkimukseni tavoitteena on selvittää, miten nuoret kokevat tulleen kuulluksi ja osallisiksi oman tilanteensa selvittämisessä ja päätöksien tekemisessä kiireellisen sijoituksen aikana. Kiinnostukseni kohteena on nimenomaan nuoren oma kokemus, eli se miten nuori itse kokee kokemuksensa. Sosiaalityön käytännön työkokemuksen sekä muun oppimani kautta pidän nuorten kuulemista ja osallisuutta erittäin tärkeänä. Erityisesti nuorisoiikaiset osaavat ja pystyvät osallistumaan keskusteluun, muodostamaan mielipiteitä ja näkemyksiä sekä perustelemaan niitä omasta näkökulmastaan ja näkemään niiden merkityksiä. Lastensuojelutoimenpiteet koskettavat merkittävästi nuorten elämää, joten on tärkeää ottaa nuoret osalliseksi asioihin. Tutkimuksellani haluan tuoda esille nimenomaan nuorten näkökulmaa ja kokemuksia.

Tutkimustehtävät:

1. Nuoren kokemus osallisuuden toteutumisesta kiireellisen sijoituksen aikana
2. Nuoren kokemus kuulluksi tulemisesta kiireellisen sijoituksen aikana

Tutkimuksessani määritän nuoreksi 12- vuotta täyttäneet, jolloin heillä on myös lakisääteinen oikeus tulla kuulluksi omista asioistaan. Juridisesti katsotaan, että 12-vuotias on riittävän kypsä ja kehittynyt ilmaisemaan näkemyksensä ja mielipiteensä itseään koskevissa asioissa. (Ks. Hallintolaki 434/2003, 34§). Tutkimuskohdetta rajaan myös siten, että lähtökohtaisesti nuori olisi jo kokenut 30 päivän kiireellisen sijoituksen. Ajattelen, että tällöin työskentelyprosessi ja kiireellinen sijoitus nuoren kanssa, on katsottu tarkoituksenmukaiseksi ja välttämättömäksi tilanteen selvittämisen kannalta, eikä kiireellistä sijoitusta ole esimerkiksi lakkautettu ennen 30. vuorokautta. Tutkimukseni kohderyhmäksi rajautui kotiutuneet, huostaanotetut tai kiireellisen sijoituksen jatkoajalla olevat nuoret. Ajattelin myös, että olisi hyvä, ettei sijoituksen päättymisestä olisi kovin pitkää aikaa, jolloin kokemus olisi vielä hyvin muistissa ja sijoituksen jälkeen ei olisi ennätetty tekemään paljoa muita lastensuojelun toimenpiteitä. Ajattelen, että tällöin nuori kykenee vielä helpommin erottamaan kiireellisen sijoituksen kaikista lastensuojelun toimista.

Tarkoitukseni oli pystyä keräämään monipuolinen aineisto, jotta voisin tavoittaa erilaisia kokemuksia ja näkemyksiä aiheesta.

5.2 Tutkimusaineisto

Pro gradu - tutkielmani on laadullinen tutkimus. Laadullisessa tutkimuksessa lähtökohtana on todellisen elämän kuvaaminen ja kohteen tutkiminen mahdollisimman kokonaisvaltaisesti (Hirsijärvi, Remes ja Sajavaara 2009, 161). Laadullisessa tutkimuksessa ei pyritä tilastollisiin yleistyksiin, vaan nähdään tärkeänä, että ne henkilöt joilta tietoa kerätään, tietävät tutkittavasta ilmiöstä mahdollisimman paljon tai heillä on kokemusta asiasta (Tuomi & Sarajärvi 2002, 87 – 88). Tutkimukseeni osallistui nuoria, jotka ovat kokeneet kiireellisen sijoituksen, joten tämän kokemuksen kautta tutkimukseeni osallistujilla on henkilökohtaisia kokemuksia tutkittavasta ilmiöstä. Laadullisessa tutkimuksessa oleellista on aineisto, jota tarkastellaan laadun, ei määrän, näkökulmasta. Tutkijalla on kuitenkin keskeinen asema ja hänellä on vapaus joustavaan tutkimuksen tekoon, mutta kaiken tulee olla selvästi näkyvissä lukijoille, jotta tutkimusta voidaan arvioida objektiivisesti. (Eskola & Suoranta 1998, 18, 20 – 22.) Luotettavuuden kannalta on tärkeää, että tutkija pohtii ratkaisujaan koko tutkimusprosessin ajan ja ottaa kantaa luotettavuuskysymyksiin. (Mt., 209.) Tutkijan on ymmärrettävä oma keskeisyytensä tutkimusvälineenä, jolloin pääasiallinen luotettavuuden kriteeri on tutkija itse (Mt., 211). Halusin lähteä tekemään tutkimustani mahdollisimman avoimin ja ennakkoluulottomin ajatuksin. Tavoitteenani on ensisijaisesti tuoda nuorten ääntä ja ajatuksia kuuluviin tutkimusaiheesta.

Tutkimustani varten hain tutkimusluvan joulukuussa 2011 yhdestä keskisuuresta kaupungista. Kiireellisen sijoituksen kokeneita nuoria lähdin tavoittelemaan kaupungin kahdesta perhetukikeskuksesta, joissa on kiireellisesti sijoitettuja nuoria. Tutkimusluvan saatua otin yhteyttä perhetukikeskuksiin ja kävin kertomassa tutkimuksestani nuorille ja ohjaajille. Käydessäni kertomassa tutkimuksestani, pystyin samalla alustavasti kyselemään nuorten halukkuutta osallistumiseen ja pystyin kartoittamaan asiaa tarkemmin nuoren kanssa, mikäli halukkuutta löytyi. Jätin perhetukikeskuksiin lapun tutkimuksestani, jotta nuoret pystyivät myös jälkikäteen miettimään halukkuuttaan osallistumiseen (Liite 1). Olin myös etukäteen tehnyt nuorten huoltajille Suostumus-kirjeen (Liite 2), jossa kerroin tutkimuksestani. Halusin, että jokaisen haastattelemanu nuoren huoltaja lukee kirjeen ja allekirjoittaa sen, jotta saan varmuuden myös heidän suostumuksestaan.

Haastateltavien nuorien löytäminen perhetukikeskusten kautta oli työlästä ja haastavampaa kuin olin kuvitellut, sillä osallistumaan halukkaita nuoria oli vähän. Tämän takia otin yhteyttä myös kaupungin alueellisen Sosiaalipäivystyksen johtavaan sosiaalityöntekijään ja pyysin lupaa käyttää Sosiaalipäivystyksen tietoja nuorten tavoittamiseksi. Sosiaalipäivystyksessä on heidän sosiaalityöntekijöiden päätöksellä sijoitettujen nuorten yhteystiedot. Laadimme yhdessä johtavan sosiaalityöntekijän kanssa kirjeen (Liite 3), joka postitettiin Sosiaalipäivystyksen toimesta nuorille, jotka Sosiaalipäivystyksen sosiaalityöntekijät ovat

sijoittaneet vuoden 2010 aikana. Kirje postitettiin vain sen kunnan nuorille, josta olin hakenut tutkimusluvan. Kirjeitä ei postitettu niille muutamalla nuorelle, jotka olivat muuttaneet pois kunnasta.

Lopulta sain perhetukikeskuksista kaksi haastateltavaa ja postitettujen kirjeiden kautta kaksi haastateltavaa. Perhetukikeskuksien kautta tuli myös neljä muuta halukasta, mutta ne kariutuivat ennen kuin haastattelut ennätettiin järjestää. Yksi nuorista todennäköisesti muutti mielipidettään. Sain perhetukikeskuksen kautta palautetun Suostumus-lapun nuoren vanhemmilta, jonka jälkeen otin yhteyttä nuoreen, jolloin nuori vaikutti vielä halukkaalta haastatteluun. Tällöin keskustelin myös nuoren äidin kanssa haastattelusta ja asia vaikutti olevan sovittu. Ensimmäisen puhelun jälkeen nuori ei kuitenkaan enää vastannut puheluihini. Yritin soittaa myös kerran hänen äidin numeroon, mutta ilman tulosta. Lopulta laitoin nuorelle tekstiviestin, mutta hän ei vastannut siihen. En halunnut ahdistaa nuorta montaa kertaa asiassa ja tilanne vaikutti muutenkin vahvasti siltä, ettei hän enää halua osallistua haastatteluun. Oma näkemykseni on, että mikäli nuori ei mielellään osallistu haastatteluun, en halua nuorta haastatella. Yhden nuoren tilanne muuttui niin pahasti haastattelua edeltävänä iltana, että perhetukikeskuksesta ilmoitettiin, että sovittu haastattelu-aika ei käy. Sovimme, että katsomme uutta haastattelua myöhemmin. Myöhemmin sovimme uuden ajan, mutta sovittuna haastattelupäivänä minulle ilmoitettiin, että nuori on siirretty toiseen sijaishuoltopaikkaan. Kolmannen nuoren kanssa kävi niin, että hän oli odottamassa perhetukikeskuksessa paikkaa pitkäaikaiseen sijaishuoltopaikkaan. Oletettavissa oli, että nuori tulee olemaan kyseisessä perhetukikeskuksessa vielä useita viikkoja. Ennen kuin haastattelu järjestettiin, kerkesi hän yllättäen siirtyä uuteen paikkaan. Neljännen haastatteluun halukkaan nuoren kohdalla kävi niin, että hän oli itse hyvin halukas osallistumaan haastatteluun. Hän osoitti heti kiinnostusta tutkimustani kohtaan ja oli innokkaan oloinen. Hänen huoltajansa kuitenkin kielsivät osallistumasta. Olin etukäteen päättänyt, etten haastattele nuorta, mikäli hänen huoltajansa sen kieltävät.

Kaiken kaikkiaan nuorten saaminen haastateltavaksi oli mielestäni haastavaa. Mielestäni osa nuorista kuunteli mielenkiinnolla, mutta eivät kuitenkaan halunneet osallistua. Osa nuorista osoitti halukkuutensa ja mielenkiintonsa avoimesti. Muutamat nuorista ei tuntunut olevan kiinnostunut tutkimuksestani ollenkaan. Yleisesti ottaen koin raskaana ja työläänä nuorten tavoittamisen ja saamisen haastateltavaksi ja jälkepäin ajateltuna se oli stressaavaa ja paljon aikaa vievää. Nuorten tilanteet ovat niin epävarmoja ja herkästi muuttuvia, ettei mikään sovittu ole varmaa ennen kuin haastattelu on toteutunut. Nuorten tilanteet saattavat olla heille itselleenkin vielä hyvin epäselviä, jonka takia he eivät pysty ajattelemaan mitään ylimääräistä ja siinä tilanteessa asioista puhuminen vieraalle ihmiselle tuskin on ensimmäisenä mielessä. Pohdin myös jälkepäin, että olisiko ryhmähaastattelu ollut parempi vaihtoehto nuorten kanssa. Perhetukikeskuksissa oli käydessäni paikalla useita nuoria ja he vaikuttivat päällisin puolin olevan kiinnostuneita tutkimuksesta. Haastatteluun osallistumishalu oli kuitenkin heikkoa. Pohdin, että ryhmähaastattelussa heidän ei olisi tarvinnut miettiä, että haastattelua varten tarvitsee sopia kanssani haastattelu-aika ja tulla juttelemaan kanssani kahdestaan. Ryhmähaastattelussa olisi ollut myös muiden nuorten tuki. Ryhmähaastattelussa olisi tosin

voinut olla huolena se, että joku ei uskalla kertoa aidosti kokemuksistaan. Haastattelijana toimimisen kokemattomuuteni takia, tilanne olisi voinut myös olla haastavaa pitää kasassa. Ryhmähaastattelu olisi antanut mahdollisuuden niille osallistua, joita ehkä jännitti kahdenkeskinen haastattelu. Kävin perhetukikeskuksissa toistamiseen myöhemmin ja perhetukikeskukset lupasivat myös ilmoittaa heidän uusille nuorille tutkimuksestani. Halukkaita ei kuitenkaan enää löytynyt. Lopulta tutkimusaineistoni tuli koostumaan neljästä haastattelusta. Taustoitin hieman haastateltavieni lastensuojelullista taustaa, jotta lukijoiden on helpompi ymmärtää, minkälaisesta näkökulmasta nuori kertoo kokemuksistaan.

Yksi haastateltavistani oli 14 -vuotias poika, joka oli kiireellisesti sijoitettuna perhetukikeskukseen. Hän oli ollut ensimmäisen kerran kiireellisesti sijoitettuna kesällä 2011, jonka jälkeen kotiutunut takaisin huoltajansa luokse. Toinen kiireellinen sijoitus oli tehty joulukuussa 2011 ja 30 vuorokaudesta oli vielä haastattelu aikana viikko jäljellä. Haastattelussa ilmeni, että pojan kohdallaan oli aloitettu valmistelemaan huostaanottoa, eikä suunnitelmissa ollut enää hänen kotiutuminen. Poika itse ilmaisi, että hän on sijoitettuna, koska vanhemmat eivät pysty huolehtimaan hänestä ja hänen omasta käytöksestään johtuen. Aineiston analyysissä käytän pojasta nimeä Kalle. Toinen haastattelemistani pojista oli 15 -vuotias. Hän oli ollut ensimmäistä kertaa kiireellisesti sijoitettuna huhtikuussa 2011. Tämän jälkeen poika ei ollut kotiutunut vaan sijoitusta oli jatkettu avohuollon sijoituksena muutaman kerran 3 kuukauden jaksoina. Tällä hetkellä häntä ollaan huostaanottamassa. Poika ei ollut aivan varma, onko huostaanotto jo tapahtunut vai ei. Hänelle asia ei merkinnyt erikoisemmin, eikä se häntä suuremmin edes kiinnostanut, sillä hän oli jo asennoitunut siihen, että on sijoituspaikassaan siihen saakka kunnes on täysi-ikäinen. Poika itse oli toivonut huostaanottoa, koska ei halua palata takaisin kotiin. Pojasta käytän nimitystä Matti. Yksi haastateltavistani oli 14 -vuotias tyttö, joka oli toista kertaa kiireellisesti sijoitettuna. Edellisen kerran hän oli ollut kesällä 2011 kiireellisesti sijoitettuna, josta kotiutui. Haastatteluhetkellä hänellä oli menossa toisen kiireellisen sijoituksen jatkoaika, eli kiireelliselle sijoitukselle oli haettu jatkoa 30 vuorokautta. Tytöllä ei ollut tietoa tulevasta. Tyttöä nimitän analyysissä Tytiksi. Toinen haastattelemistani tytöistä oli 15-vuotias ja oli ollut kiireellisesti sijoitettuna loppu vuodesta 2011. Tyttö oli ollut sijoitettuna 30 vuorokautta, jonka jälkeen hän oli kotiutunut. Tyttö kertoi sijoituksen syyksi riidat äidin kanssa. Tyttö ja äiti asuivat kahdestaan. Haastattelu suoritettiin perheen kotona keittiössä, josta oli näköyhteys olohuoneeseen, jossa tytön äiti oli. Tämä oli nuoren oma toive, äiti olisi ollut halukas poistumaan. Koska nuori itse asiaa toivoi, suoritimme haastattelun niin, että äiti kuuli haastattelun. Tytön lastensuojelun asiakkuus jatkui vielä, mutta lastensuojelun kanssa ei ole enää tarvinnut jatkaa tiivistä työskentelyä, koska asioihin oli saatu muutosta kiireellisen sijoituksen aikana.

Teemahaastattelu

Haastattelumenetelmäksi valitsin teemahaastattelun, jota käytin myös kandidaatin tutkielmassani. Katsoin, että teemahaastattelu oli tarkoituksenmukaisin ja sopivin metodi aineistoni keräämiseen. Teemahaastattelu sopii tutkimusmenetelmäksi silloin, kun ei tiedetä millaisia vastauksia tullaan saamaan tai kun vastaus

perustuu haastateltavan oman kokemukseen. Teemahaastattelua voi myös käyttää silloin, kun halutaan syventää tietoa jostakin asiasta ja oletetaan, että haastateltavan vastauksia joutuu selventämään. (Hirsijärvi & Hurme 2001, 35.) Ensisijaisesti halusin käyttää tutkimuksessani metodina haastattelua, koska minua kiinnostaa nuorten tarinat ja kokemukset. Ajattelin, että oma kokemattomuuteni tutkijana edellyttää, että olen suoraan vuorovaikutuksessa nuorten kanssa, koska tällöin pystyn tarkentamaan asioita. Ei-kielelliset viiheet myös auttavat ymmärtämään vastauksia, joskus jopa ymmärtämään merkityksiä ja ovat kommunikaatioon olennaisesti sisältyvä osa (Mt., 2001, 34). Osallistujat tuovat omat kokemuksensa haastattelutilanteeseen. Nuorten antamat merkitykset ja tulkinnat asioille syntyvät vuorovaikutuksessa haastattelijan kanssa, jolloin kokemus tulkinnallisesti rakentuu yhä uudelleen. Tutkijan tehtävänä on välittää kuvaa haastateltavan ajatuksista, käsityksistä, kokemuksista ja tunteista. (Mt., 2001, 41.) Pohdin myös, että tulenko onnistumaan haastattelijan roolissa, koska se ei ole minulle tuttua. Tehtävä tuntui haasteelliselta, varsinkin kun tutkimuskohteena olivat nuoret. Haastattelun aikana olisi saavutettava haastattelulle asetettu tavoite (Mt., 53). Haastattelijan ja haastateltavan välille syntyvää luottamuksellista suhdetta pidetään yhtenä informaation saannin perusedellytyksenä (Mt., 98). Tapasin haastateltavat vain kerran, joten koin luottamuksellisen suhteen luomisen haasteelliseksi. Työni kautta olen ollut tekemisissä nuorten kanssa hyvin erilaisissa tilanteissa. Työkokemuksen kautta uskoin, että minulla olisi edellytykset luoda luottamuksellinen ilmapiiri ensitapaamisella nuoren kanssa. Pyrin saavuttamaan luottamuksen kertomalla haastateltavalle avoimesti haastattelun tarkoituksesta, miksi olen aiheesta kiinnostunut ja miksi koen sen tärkeänä. Kerroin mihin tulen tietoja käyttämään ja korostin, että saamiani tietoja tulen käsittelemään luottamuksellisesti. Pyrin etukäteen ajattelemaan haastattelutilannetta nuoren näkökulmasta ja ajattelin asioita, joita kannattaa välttää. Mielessäni oli pientä epävarmuutta ja jännitystä haastatteluiden sujumista kohtaan, mutta en halunnut näiden tuntemuksen välittyvät nuorille. Haastattelussa nuorelle tulisi välittyä tunne, että hänen osallistuminen on tärkeää tutkimuksen kannalta ja hänen mielipiteestä ollaan kiinnostuneita (Mt., 2001, 132).

Teemahaastattelun runkoa (Liite 4) laatiessa en tehnyt yksityiskohtaista kysymysluetteloa vaan laadin teema-alueita, joihin haastattelukysymykset kohdistuvat. Hahmottelin haastattelun teemoja tutkimukseni käsitteiden teoreettisen määritelmien mukaan. Haastattelutilanteessa teemat toimivat haastattelijan muistilistana, mutta eivät liikaa rajaa haastattelua ja päästävät tutkittavan ilmiön moninaisuuden esille. Haastattelun molemmat osapuolet voivat rakentaa sitä ja tehdä tarkentavia kysymyksiä. (Hirsijärvi & Hurme 2001, 66 – 67.) Hahmottelin myös muutamia apukysymyksiä jokaiseen teemaan. Haastatteluissa huomasin, että jokainen haastattelu oli yksilöllinen ja erilainen, jokaisen haastateltavan kanssa kävimme teemoja läpi eri järjestyksessä. Nuoret saattoivat ottaa jonkin teeman puheeksi esimerkiksi kesken toisen teeman käsittelyn. Tällaisissa tapauksissa tulee huolehtia, että molemmat teemat tulee käsitellyksi kokonaisuudessaan.

5.3 Aineiston analyysi

Laadullisen tutkimuksen aineiston analyysiä ja tulkintaa on pidetty yhtenä tutkimusprosessin haasteellisimmista vaiheista (Eskola & Suoranta 1998, 138). Aineiston analyysin avulla pyritään löytämään aineistosta tutkimuksen kannalta oleelliset asiat (Mt., 176). Aineistosta oleellisten aiheiden löytämiseksi tutkijan tulee käyttää analyysimenetelmiä. Aineistolähtöisessä analyysissa pyritään luomaan aineistosta teoreettinen kokonaisuus (Tuomi & Sarajärvi 2002, 97). Analyysimenetelmän avulla luodaan sanallinen ja selkeä kuvaus tutkittavasta ilmiöstä, jota aineisto kuvaa. Analyysin tavoitteena on järjestää kerätty aineisto tiiviiseen ja selkeään muotoon, jotta analyysin perusteella tutkittavasta ilmiöstä pystytään tekemään selkeitä ja luotettavia johtopäätöksiä. (Mt., 110.) Analyysiprosessiin sisältyy jäsentämistä, tulkintaa ja kirjoittamista, se ei ole suoraan ja järjestelmällisesti etenevä. Onnistuneen aineiston saavuttamiseksi on tärkeää, että tutkija tuntee aineistonsa. Minulla aineiston syvällinen ymmärtäminen vaati useita lukukertoja, monia pohdinta kirjoituksia ja moninaisia ajatusprosesseja. Analyysissä tulee keskittyä aineiston olennaiseen ainekseen eli siihen mikä on tutkimuskysymyksen kannalta olennaista. Teemahaastattelulla saadaan yleensä runsaasti aineistoa. Analysointitapaa on hyvä pohtia jo haastatteluvaiheessa ja analysointi olisi hyvä aloittaa mahdollisimman pian haastatteluiden jälkeen, jolloin haastattelut ovat vielä tuoreessa muistissa. (Hirsijärvi & Hurme 2001, 207 – 209.) Ajattelin analysointitapaa etukäteen ja perehdyin niihin, mutta en suuremmin analyysiasioihin kiinnittänyt huomiota aineistoani kerätessä. Aineisto tulisi purkaa jo keruuvaiheessa, jolloin sitä pääsisi alustavasti tarkastelemaan. Litteroin jokaisen haastattelun heti haastattelun jälkeen ja kirjoitin ylös omia mietteitä ja ajatuksia, joita minulle heräsi haastattelussa ja sen jälkeen.

Analyysin myötä aineiston moninaisuudesta ja hajanaisuudesta saadaan esiin merkitysten muodostamia kokonaisuuksia. Laadullisen tutkimuksen analysointiin ei ole olemassa valmiita sääntöjä vaan tutkijan on edettävä analysoinnissa parhaaksi katsomallaan tavalla. (Hirsijärvi & Hurme 2001, 136.) Aloitin aineiston analyysin litteroimalla haastattelut eli purin haastattelut sanatarkasti tekstiksi puheen mukaisesti. Litterointi oli työlästä ja siihen kului paljon aikaa. Varmistin myös litteroinnin jälkeen tekstin kuuntelemalla haastattelut läpi ja seuraamalla kirjoitettua tekstiä. Litteroinnin jälkeen tulostin puhtaaksi kirjoitetut haastattelut. Luin litteroitua tekstejä useita kertoja läpi, jotta aineisto tuli minulle tutuksi. Lähtökohtana oli saada aineistosta kokonaiskuva, jotta voin alkaa analysoimaan aineistoa tarkemmin. Kokonaiskuvan hahmotuttua aloin analysoimaan aineistoa tutkimuskysymyksiäni apuna käyttäen. Merkitsin aineistosta jokaisen kohdan, jossa mielestäni puhuttiin osallisuudesta ja kuulluksi tulemisesta. Tämän jälkeen aloin teemoittelemaan aineistostani merkitsemiä kohtia. Teemoittelussa käytin apuna teemahaastattelun teemoja, joka oli mielestäni luontevaa (Eskola & Suoranta 1998, 175). Kävin litteroitua tekstiä läpi ja merkitsin erivärisillä kynillä eri teemoihin liittyviä kohtia aineistosta. Teemoittelun myötä aineisto pilkotaan ja järjestetään aihepiirien mukaan ja aineistosta pyritään löytämään tutkimusongelman kannalta olennaiset aiheet ja eri teemoja kuvaavia näkemyksiä. Näkemykset laitetaan sitä kuvaavan teeman alle ja samalla saadaan luokiteltua eri teemojen sisällöllisiä eroja. Tutkimusongelmien kannalta keskeisten asioiden etsimistä kutsutaan

pelkistämiseksi eli redusoinniksi. Pelkistämisessä aineistosta karsitaan tutkimuksen kannalta epäolennainen aines ja tutkimustehtävä ohjaa löytämään aineistosta olennaisen. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 111.)

Analyysiä jatkoin käymällä aineistosta merkittyjä ilmauksia läpi. Etsin aineistosta samankaltaisuuksia ja myös eroavaisuuksia. Samaa tarkoittavia käsitteitä ryhmittelin ja yhdistelin. Ryhmittelyssä ja luokittelussa käytin apuna tutkimukseni teoreettisia käsitteitä. Luokittelussa aineisto tiivistyy, koska yksittäiset tekijät sisällytetään yleisempiin käsitteisiin. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 111 – 112.) Tehtyäni analyysiä teemojen mukaisesti aloin tulkitsemaan nuorten puhetta. Tutkijan pohtiessa analyysin tuloksia ja tehdessä niistä omia johtopäätöksiä, puhutaan tulkinnasta (Hirsijärvi, Remes & Sajavaara 2002, 211). Pohdin miten nuoret ovat kokeneet aiheeseen liittyviä asioita ja minkälainen merkitys niillä on nuorille ollut. Tämän jälkeen vein analyysiä vielä hieman pidemmälle ja pyrin löytämään erilaisia merkityksiä aineistosta. Tarkastelin aineistoa kokonaisuutena ja pyrin näkemään laajempia asioita. Aineistosta tuotettujen johtolankojen avulla pyrin tekemään merkitystulkintaa niistä. Johtopäätöksiä tehdessä tutkijan tulisi ymmärtää mitä asiat ovat merkinneet tutkittaville (Mm. Tuomi & Sarajärvi 2002). Analyysissä pyrin löytämään tekijöitä, joista osallisuus ja kuulluksi tuleminen nuorten puheessa rakentuvat. Johtopäätöksissä olen koonnut tekijöitä, joista kuulluksi tuleminen nuorten puheessa rakentuu sekä miten nuoret aiheen kokevat omasta näkökulmastaan.

6 NUORTEN KOKEMUKSIA JA MERKITYKSENANTOJA OSALLISUUDESTA JA KUULLUKSI TULEMISESTA KIIREELLISEN SIOITUKSEN AIKANA

Osallisuus ja kuulluksi tuleminen kokemus näyttäytyvät aineistossani yksilöllisiltä kokemuksilta, jotka muotoutuvat ja saavat yksilöllisiä piirteitä sen näkökulman mukaan mistä nuori asiaa katsoo. Nuorilla on erilainen ja yksilöllinen tausta, kiireelliseen sijoitukseen on myös päädytty erityyppisistä syistä. Toisilla nuorilla on myös enemmän kokemusta lastensuojelun asiakkuudesta ja siihen liittyvästä työskentelystä, mikä väistämättä vaikuttaa myös heidän kokemuksiinsa. Nuorten puheista välittyy kokemusten kokonaisvaltaisuus ja ne ovat sidoksissa yksilön ajattelumaailmaan. Aihe nostatti nuorissa monenlaisia ajatuksia ja mielipiteitä. Olen koonnut nuorten näkemyksiä aiheesta teemoittain, joita käyn seuraavaksi läpi. Aineistoni on suhteellisin pieni, joten siitä ei voi sen perusteella tehdä yleistyksiä. Aineiston analyysin tavoitteenani on tuoda nuorten kokemuksia esille. Haastattelemieni nuorten puheessa korostui selvästi, että kahdelle nuorelle oli syntynyt pääsääntöisesti negatiivisia kokemuksia ja kahdelle nuorelle oli syntynyt positiivisia kokemuksia aiheesta. Käytän näitä näkökulmia käsitellessäni teemoja ja pohdin niiden syntymiseen mahdollisesti vaikuttaneita tekijöitä. Analyysin lopussa pohdin myös osallisuuden kokemuksen rakentumista ja kokemuksen saamia merkityksiä nuorten puheissa.

6.1 Mahdollisuus osallistua

Nuorten puheessa mahdollisuus osallistua liittyi pääsääntöisesti tilanteisiin, joissa on päätetty tai käsitelty nuoren asioista, jolloin mahdollisuus osallisuuteen on ollut konkreettinen. Nuorten puheesta välittyi, että

osallisuuden kokemukseen liittyi vahvasti nuoren oma tunne siitä, miten he ovat voineet osallistua heitä koskevien päätöksien tekemiseen ja saaneet olla läsnä näissä tilanteissa. Nuoret katsovat osallisuutta ja siihen liittyviä kokemuksia omasta näkökulmastaan ja katsovat niitä niille antamiensa merkityksenantojen kautta. Nuoret ajattelivat osallisuuden erityisesti mahdollisuutena olla paikalla ja läsnä, kun heidän asioista keskusteltiin. Läsnäolo oli myös edellytys osallistumiselle. Osallistumiskokemuksen muodostuminen positiiviseksi edellytti, että nuoria myös huomioitiin näissä tilanteissa. Osallisuuden tunteen syntymisen nähtiin edellyttävän mahdollisuutta tulla huomioduksi ja mahdollisuutta kokea itsensä merkitykselliseksi tilanteissa, joissa asioista keskusteltiin ja päätettiin.

Negatiivinen kokemus: läsnä ilman osallisuutta

Haastattelemistani nuorista Kalle toi haastattelussa esille, että hän koki, ettei voinut olla riittävästi osallisena omien asioidensa käsittelyssä kiireellisen sijoituksen aikana. Kalle kertoi, että hän oli ollut neuvotteluissa fyysisesti paikalla, mutta häntä ei huomioitu neuvotteluissa ollenkaan. Kallesta tuntui, ettei hänen osallisuutensa toteutunut, koska hänen läsnäoloaan ei huomioitu eikä sillä ollut merkitystä.

H: Niinku millanen mahdollisuus suolla on ollu olla osallisena sun omien asioiden selvittelyssä?

K: Ihan minimaalinen.

H: Ihan minimaalinen... Niinku että teillä on varmaa ollu joitakin neuvotteluja?

K: Ei multa kysytä siellä ikinä mitään, aikuiset aina vaan päättää ja mä vaan istun siellä.

Kalle koki, ettei hän ole ollut osallisena neuvotteluissa, joissa käsiteltiin hänen asioitaan kiireellisen sijoituksen aikana. Kalle on ollut läsnä, mutta hänellä ei ole ollut mahdollisuutta osallistua, koska hänelle ei annettu mahdollisuutta olla aktiivisena osapuolena eikä hän siten kokenut tulleeensa huomioduksi neuvotteluun osallistujana. Kallella oli erilainen rooli kuin muilla osallistujilla ja hän koki, että hänellä ei ollut mahdollisuutta osallistua, vaikka olisi halunnut. Hänestä oli tuntunut, ettei hänen osallistumiselle annettu painoarvoa, koska siihen ei kiinnitetty huomiota.

K: Siis aikuiset siinä vaan jotaki pälättää ja sit ne vaa päättää jotain ja mä oon vaan et selvä.

Kallesta tuntui, että hän joutui sopeutumaan päätöksiin, joita muut tekivät. Haastattelemistani nuorista myös Tytti toi esille samansuuntaisen kokemuksen osallisuuden kokemuksistaan neuvotteluissa. Tytti kertoi kokeneensa, että hän oli pääsääntöisesti vain läsnä neuvotteluissa, mutta hänen läsnäolollaan ei ole todellista merkitystä. Tytistä tuntui, että asioista päätetään vain aikuisten kesken, vaikka hän olisi ollut läsnä päätöksiä tehtäessä.

H: Niini, koeksä että sä oot ollu osallisena, kun sun omii asioita on käsitelty ja selvitelty?

T: No oikeestaan en. Että yleensä ne päätökset on tehty niinku mun vanhempien ja sitten näitten sosiaalityöntekijöitten kanssa. Ja mua ei oo ees tavallaan kuunneltu siinä paljookaan. Et ne on tavallaan niinku päätetty tavallaan vanhempien kesken.

Tytistä tuntui, ettei hänen osallisuutensa toteutunut, koska ei saanut tosiasiasa osallistua. Tytti kuvasi kokemustaan päätöksentekotilanteeseen liittyen. Pelkästään paikalla oleminen tilanteessa ei riittä osallistumiskokemuksen syntymiseen. Tytin mielestä häntä ei huomioitu ja kuunneltu neuvotteluissa riittävästi, eikä aikuisia kiinnostanut mitä hänellä on sanottavaa. Tytti koki, ettei hänen mielipiteitä arvosteta.

H: Mites ne yleensä menee?

T: Ne yleensä... siinä vanhemmat puhuu ja multa kysytään ainoastaan mitä kuuluu ja tälle, et ei paljoo muuta, niinku paitsi koulusta niinku... ei sit paljoo muusta oo kysytty...

H: Mmm...

T: Mä vaan istun siinä hiljaa ja kuuntelen ku vanhemmat juoruu

Tytistä oli tuntunut, että häneltä kysyttiin vain yleisiä asioita, jotka kuuluvat yleisesti vuorovaikutukseen, mutta muuten hänet sivuutettiin neuvotteluissa käydyistä keskusteluista. Tytti koki, että häneltä ei kysytä ”oikeista asioista”, vaan hänelle ”lässytetään” aluksi, minkä jälkeen aikuiset alkavat puhumaan hänen asioistaan keskenään. Nuorelle syntyy helposti arvottomuuden tuntemuksia sivuun jättämisestä ja nuori saattaa helposti pitää itseään ulkopuolisena. Arvottomuuden ja ulkopuolisuuden kokemukset loukkaavat. Mikäli nuorelle syntyy kokemus, että merkittävimmistä ja isoimmista asioista puhuttaessa, aikuiset eivät arvosta hänen mielipidettään, saattaa nuori itsekkin alkaa ajattelemaan näin ja jättäytyy entistä enemmän sivuun neuvotteluissa. Nuori saattaa myös alkaa purkaa negatiivisia kokemuksia käytöksensä kautta, minkä johdosta nuori esimerkiksi vetäytyä entistä enemmän kuoreensa ja on hiljaa. Nuoret ovat usein muutenkin vähäsanaisia ja puhuvat asioistaan varovasti aikuisille. Nuorelle on tärkeää, että häntä pidetään mukana asioissa ja hän kokee itsensä tärkeäksi. Luotettava ilmapiiri luo paremmat edellytykset nuoren osallistumiselle.

T: No taidettiin kysyy et miltä musta tuntuu, mut ei niinku kysytty et oisiks mä itse halunnu sitä, vaan se niinku päätettiin et laitetaan ja kysyttiin et miltä se nyt sit tuntuu...

H: Mmm...

T: Et se tuli vähän niinku yllätyksenä, et aaa kiva kuulla...

H: Mmmm...

T: ...ku ei siitä aluks... ei mitää ilmotettu, et mulle tulee se tai ees et ehkä saattaa tulla, vaan se vaan ilmotettiin, et se tulee ni sit tuli vähän sillee et kiva kuulla.

Edellä olevassa katkelmassa Tytti kuvasi neuvottelua, jossa päätettiin jatkaa hänen kiireellistä sijoitusta vielä 30 vuorokaudella. Tytti toi esille, että hänelle ei etukäteen kerrottu mitään sen suuntaista, että hänen sijoitusta vielä jatkettaisiin, vaan se tuli hänelle täytenä yllätyksenä. Tytti olisi toivonut, että hänen kanssaan olisi keskusteltu etukäteen eri vaihtoehtoista ja kerrottu minkälaisia näkemyksiä sosiaalityöntekijöillä on ja keskusteltu niistä ja mitä Tytti itse ajattelee asioista. Sen sijaan Tytille oli neuvottelussa vain ilmoitettu, että hänen sijoitustaan jatketaan vielä 30 vuorokaudella ja sen jälkeen kysytty miltä päätös Tytistä tuntuu. Tytti koki, että hänet sivuutettiin neuvottelussa eikä hän saanut olla osallisena keskustelussa. Tytti ajatteli, että asioita oli mietitty etukäteen hänen selän takana. Tytti otettiin osalliseksi keskusteluun päätöksen teon jälkeen, mutta ei ennen sitä. Tytti olisi toivonut, että hänen ajatuksista ja tuntemuksista olisi keskusteltu ennen päätöksen tekoa. Tytin puheista oli havaittavissa, että hän olisi toivonut arvostusta näkemyksilleen. Tytti ei ymmärtänyt mitä merkitystä osallistumisella on enää siinä vaiheessa, kun päätökset oli jo tehty. Tytin mielipide kysyttiin ja kuultiin, mutta käytännössä sillä ei ollut enää merkitystä. Tyttiä kuultiin, mutta ei kuunneltu.

Positiivinen kokemus: mahdollisuus osallisuuteen

Haastatteluiden nuorista Matti puolestaan toi esille, että hän on kokenut olleensa osallinen neuvotteluissa, joissa hänen asioita on käsitelty. Matti oli kokenut, että hän on oikeasti saanut osallistua ja olla osallisena. Matti ajatteli, että merkittävin tekijä hänen osallisuutensa toteutumiseen on ollut se, että hän on alkanut sanomaan asioita ääneen ja itse päättänyt osallistua.

M: Äiti sano mulle, että se ei enää... enää aijo puhuu mun puolesta et määhän sitte itte puhumaan niinku.

H: Oliko se sitte aluksi jotenki että?

M: No sinänsä niinku enemmän puhunu mun puolesta.

H: Mut nytte sitte niinku muuttu nyt, että sä aloit ite...

M: Joo juu ja hoitaa näitä... puhuu omasta puolesta.

Aikaisemmin Matti kuvasi, että hänen äitinsä on puhunut hänen puolestaan, mutta Matin alettua itse puhumaan omista asioista, hän on kokenut olevansa enemmän myös osallisena. Matti kuvasi, että hänellä on periaatteessa aina ollut mahdollisuus osallistua, mutta hän ei ole käyttänyt mahdollisuuttaan, vaan on päättänyt olla hiljaa. Matin äiti oli aikaisemmin hoitanut puhumisen Matin puolesta. Äiti oli lopulta patistanut Mattia itse osallistumaan keskusteluun ja puhumaan itse omasta puolestaan. Matin osallistuminen toteutui vasta, kun Matti teki itse päätöksen, että osallistuu. Matin mukaan äidin patistelulla oli paljon vaikutusta, mutta lopulta hän kuitenkin itse teki päätöksen ja päätti itse alkaa hoitaa omia asioitaan. Matin mielestä hänen osallistumisella on ollut paljon merkitystä asioihin ja hän on tyytyväinen päätökseensä. Matti myös näki, että on nuoren oma velvollisuus, että osallistuu asioiden käsittelyyn.

M: No se on niinku oma asia, että sanoo asiat niinku ääneen.

Matin positiiviseen kokemukseen osallisuudestaan saattaa vaikuttaa myös se, että Matin mielipidettä on kuunneltu ja huomioitu. Matti on kokenut, että hänen näkemystään arvostetaan ja sillä on merkitystä. Osallistumisellaan Matti on voinut vaikuttaa siihen, että asiat ovat edenneet hänen toivomuksiensa mukaan. Matti kertoi, että hänen alettua sanomaan mitä ajattelee ja miten toivoisi asioiden etenevän, niin häntä kuunneltiin ja Matin toiveet otettiin huomioon. Mikäli Matti ei olisi sanonut mitä ajattelee, ei muut olisi sitä tienneet, eikä Matin mielipiteellä siten olisi voinut olla vaikutusta. Matti kokee sen tärkeänä, että nuori sanoo mitä ajattelee. Matti ei tuonut haastattelussa esille, minkälaisena kokee aikaisemman ajan, jolloin hän ei ottanut osaa asioihin.

Liisa, toinen haastattelemistani tytöistä, koki myös, että hän on ollut osallisena ja häntä on otettu mukaan keskusteluihin neuvotteluissa. Liisa myös koki, että hänet huomioitiin niissä hyvin. Liisasta tuntui, ettei hänen kohdallaan osallisuus olisi voinut enää toteutua paremmin ja hän oli tyytyväinen kokemukseensa.

H: Miten sä koet et sulla oli mahdollisuus olla sitten osallisena niissä sun omissa aisoissa?

L: Tosi hyvin.

H: Miten... osaaksä niinku tarkemmin miten se niinku?

L: Siis multa kyseltiin kaikkee ihan niinku ja koko ajan pidettiin siitä huolta silleen.

Liisa koki, että hän oli osallisena ja hänet huomioitiin hyvin kiireellisen sijoituksen aikana. Liisa koki, että työntekijät halusivat pitää siitä huolta, että myös hänen näkemyksensä selvitettiin ja otettiin huomioon. Osallistumisen kokemus rakentui Liisan mielestä siitä, että häneltä kyseltiin asioista jatkuvasti ja aktiivisesti. Hänellä oli tunne, että hänen näkemyksistään oltiin kiinnostuneita ja niillä oli myös vaikutusta asioihin. Liisa kertoi myös halunneensa osallistua ja hänestä tuntui hyvältä olla osallisena. Liisa koki osallistumisensa tärkeänä ja merkittävänä.

6.2 Mahdollisuus ilmaista mielipide

Tämän teeman alle kokosin nuorten vastauksista kohtia, joissa he ovat viitanneet mahdollisuuksiinsa mielipiteen ilmaisuun kiireellisen sijoituksen aikana sekä niitä ajatuksia ja kokemuksia, joita aihe nostatti nuorissa. Tavoitteenani oli myös selvittää minkälaisen merkityksen mahdollisuus mielipiteen ilmaisemiseen saa nuorten ajatuksissa. Nuoret olivat kokeneet eri tavoilla mahdollisuutensa mielipiteen ilmaisuun, jonka takia he myös näkivät aiheen hieman eri näkökulmista. Nuorilla oli myös yksilöllisiä kokemuksia siitä, miten he olivat kokeneet heidän mielipiteensä vaikuttavuuden. Kaikkien nuorten kokemuksista kuitenkin välittyi, että he kokevat hyvin tärkeänä sen, että heillä olisi mahdollisuus tuoda esille mielipiteensä ja heidän mielipiteistä oltaisiin myös kiinnostuneita ja niitä arvostettaisiin.

Negatiivinen kokemus: harvoin kysytään, vaikea ilmaista, ei merkitystä

H: No tota, kui niinku sä koet... niinku et kui sun mielipide on selvitetty?

T: No, ei varmaa kovin selvästi, ku sitä ei oo paljoo kysyttykkää, että....

H: Mmmm...

T: ... ei oo paljoo varmaa kiinnostanu, että mikä mun mielipide on tähän.

Tytti kertoi haastattelussa, että hänen kokemuksensa mukaan hänen mielipiteensä ei kiinnostanut aikuisia. Tytistä tuntui, että muut eivät arvostaneet sitä, mitä mieltä hän on asioista, koska he eivät sitä häneltä kysyneet. Tytti puhui mielipiteen selvittämättä jättämisestä loukkaantuneeseen sävyyn. Minulle jäi tunne, että Tytti koki tulleen loukatuksi, koska ketään ei kiinnostunut mitä mieltä hän olisi ollut asioista. Nuoret tarvitsevat tunteen, että heidänkin näkemyksiään kunnioitetaan ja arvostetaan. Sijoitetut nuoret ovat usein hyvin haavoittuvassa elämänvaiheessa, jonka takia tarvitsevat hyväksytyksi ja arvostetuksi tulemisen kokemuksia. Sivuuttamisen ja arvottomuuden tunteet voivat olla hyvin vahingollisia nuoren itsetunnolle. Pahimmassa tapauksessa nuori alkaa pitää ajatuksiaan arvottomina, koska kokee, ettei niistä olla kiinnostuneita.

T: Niinku ees et kysyttäs mitä mieltä sä oot

--

T: Tavallaan et siltä ei kysytä kenen asioista päätetään, se tuntuu vähän niinku tyhmältä... et kysytään joltain vanhemmilta, jotka ei ees välttämättä tiedä siitä paljoonkaan... ni on se vähän tyhmää päättää sellassen asioista, jota ei ees välttämättä tunne

Tytti kertoi, että häneltä ei kysytty mielipidettä, sosiaalityöntekijät kysyivät vain hänen vanhemmiltaan. Tytti olisi toivonut, että hänenkin mielipide olisi kysytty. Kuulematta jääminen tuntui ikävältä ja turhauttavalta. Tytistä se tuntui vääralta ja epätarkoituksenmukaiselta tavalta toimia. Hän ei ymmärtänyt, miksei häneltä voi kysyä, jos kaikilta muiltakin paikalla olevilta kysytään ja kyseessä ovat kuitenkin hänen asiansa. Tytin puhettavasta oli selvästi havaittavissa loukkaantumisen kokemus, koska hänen mielipidettään ei arvostettu. Tytti nimittäin totesi, että hän on muutaman kerran sanonut mielipiteensä, mutta sillä ei ole ollut mitään merkitystä.

T: Se vaan niinku kuunnellaan tavallaan, et se otettais huomioon mut, ei sitä oikeesti oteta.

Tytistä tuntui, ettei hänen näkemyksiään otettu huomioon, kun päätöksiä tehtiin. Tytin mielipidettä kysyttiin, mutta sitä ei huomioitu. Hän oli kokenut mielipiteen selvittämisen väkinäiseksi ja epäaidoksi. Tytti koki, että hänen vain haluttiin sanovan jotakin, mutta sillä mitä hän sanoi, ei tosiasiasa ollut merkitystä. Hän ajatteli,

että mielipidettä kysyttiin, koska se kuuluu kysyä, mutta siitä mitä hän sanoi, ei oikeasti oltu kiinnostuneita. Tytin puheesta jäi tunne, että hän ei enää itsekään koe, että hänen mielipiteellään voisi olla merkitystä. Tytti kuulosti katkeralta, kun vastasi alla olevaan kysymykseen. Tytti muutti ääntään ivalliseksi sanoessaan lauseen loppuosan.

H: Onks sua kannustettu sanoo mielipidettä?

T: No pari kertaa on sanottu, että sano nyt mielipitees tähän asiaan.

Haastattelussa myös Kalle toi esille negatiivisia kokemuksia mielipiteen huomioimisesta. Kalle kertoi, ettei häneltä ole neuvotteluissa kovinkaan montaa kertaa kysytty mielipidettä. Kalle myös koki neuvotteluissa olonsa sellaiseksi, ettei hän pysty sanomaan mitä mieltä on, vaikka haluaisikin sanoa. Kalle ei osannut tarkemmin kertoa miksi ei pysty sanomaan mielipidettään. Hänestä vain tuntui siltä.

H: Onks sun mielipidettä kysytty siellä?

K: Aika harvoin.

H: Mmmm, no onks sul semmonen olo niissä neuvotteluissa, et sä voisit sanoo, et mitä sä oot mieltä?

K: Eiii, en voi sanoo.

Pohdin jälkeensä Kallen vastauksia ja ajattelin, että voisiko Kallen kykenemättömyys ilmaista mielipidettään johtua siitä, että hänelle ei ole neuvotteluissa luotu tilaisuutta siihen. Aikuiset eivät ehkä ole neuvotteluissa luoneet sellaista tilaisuutta, jossa Kalle olisi voinut kertoa ajatuksistaan. Kalle nimittäin kertoi, että häneltä on muutaman kerran mielipidettä kysytty ja silloin hän on sen sanonut. Näin ollen mietin, että ehkä Kalle vaatii sen, että aikuinen luo ensin selvästi mahdollisuuden mielipiteen ilmaisemiselle, tai että sitä kysytään häneltä suoraan. Kalle ei ehkä pysty itsenäisesti ja oma-aloitteisesti mielipidettään tuomaan esille. Nuoret ovat usein neuvotteluissa ainoita alaikäisiä, jolloin heidän asemaansa ja iän muodostamia erityisyyksiä aikuisiin nähden tulisi huomioida.

H: Ooksä saanu ollenkaa sanoo mitä mieltä sä oot?

K: Mmm mmm (kieltävää)

H: Mmmm....

K: Muutaku sit tästä huostaanotosta, ne on kysyny, et mitä mieltä mä tästä oon.

Haastattelussa tuli myös selville, että Kallen kohdalla oli alettu valmistelemaan huostaanottoa, jolloin hänelle oli järjestetty virallinen kuulemistilaisuus. Huostaanottoa koskeva kuuleminen on tarkoin kirjattu lastensuojelulakiin. Lastensuojelulaki ottaa toki myös kantaa nuoren osallisuuteen ja mielipiteen selvittämiseen lastensuojelussa yleisesti, mutta sitä ei ole niin tarkoin säädelty kuin tilanteita, joihin liittyy virallinen kuuleminen. Huostaanoton valmisteluvaiheessa lastensuojelulaki määrittelee tarkoin asianosaisten

kuulemisen. Kallelle oli lainmukaisesti järjestetty virallinen kuulemistilaisuus. Nuoret eivät haastatteluissa tuoneet esille, että he erottaisivat toisistaan virallista kuulemistä, jonka lähtökohdat ovat tarkoin laissa, kuulemisesta ja mielipiteen selvittämisestä, mitkä perustuvat enemmän ammatilliseen työskentelyyn. Nuoret enemmänkin puhuvat kokemuksistaan kokonaisuutena, johon vaikuttaa monet eri tekijä.

Positiivinen kokemus: mahdollisuus ilmaista mielipide

Liisa puolestaan toi haastattelussa esille positiivisen kokemuksen mielipiteen ilmaisemisesta. Hän oli kokenut, että hänen oli mahdollisuus kertoa mielipiteensä ja se selvitettiin kunnolla. Liisan mielestä riittävään mielipiteen selvittämiseen kuului se, että hänen ajatuksistaan ollaan kiinnostuneita ja että ne myös otetaan huomioon. Liisa piti tärkeänä sitä, että nuorten mielipiteet otetaan huomioon ja asioita kysytään nuorelta suoraan.

L: Siis multa oikeesti kyseltiin kaikkee ihan niinku ja koko ajan pidettiin huolta silleen.

H: Mites sun mielipide ja näkemys huomioitiin?

L: Joo tosi hyvin.

H: Mitä kaikkee se sun mielestä pitää sisällään?

L: Siis... multa kysyttiin mun mielipidettä asioihin tosi paljon ja ne oikeesti otettiin huomioon

Liisa oli tyytyväinen siihen tapaan, jolla hänen mielipiteensä oli selvitetty. Liisasta oli tuntunut, että hänen ajatuksillaan oli oikeasti merkitystä, niitä arvostettiin ja hänen mielipide haluttiin oikeasti selvittää. Liisa toi haastattelussa selvästi esille, että hänen mielestään hänet huomioitiin hyvin, koska hän itse toi mielipidettään aktiivisesti esille. Liisa puheessa korostui, että hänen oma-aloitteisuus ja aktiivisuus olivat olleet ratkaisevassa asemassa siinä, että hän tunsikin olleensa osallinen ja tulleensa kuulluksi. Liisa ikään kuin itse loi itselleen mahdollisuuden ilmaista mielipiteensä ja Liisalle tarjottiin tila ja mahdollisuus sen tekemiseen.

H: Kannustettiiks sua niinku sanoo sitä mielipidettä?

L: Joo, mut aika paljon mä sanoin itekki sitte.

Liisa kertoi myös, että asiat lähtivät kotona toimimaan, kun he saivat työntekijöiden avustuksella tehtyä kotiin säännöt, joita sekä hän että äiti sitoutuivat noudattamaan. Liisan mielestä toimivat ja molempia osapuolia tyydyttävät säännöt saatiin luotua sitä kautta, että hän ja äiti saivat molemmat sanoa mielipiteensä ja molempia kuunneltiin. Laadituissa säännöissä oli huomioitu molempien mielipiteet, minkä takia ne ovat toimineet ja olleet hyödylliset sekä tuottanut tulosta. Liisa koki, että ilman toimivia sääntöjä, hänen ja äidin yhteiselo ei olisi onnistunut. Liisa epäili, että siinä tapauksessa hän olisi todennäköisesti uudelleen sijoitettuna.

L: -- se on varmaan se suurin... niitten kautta sitte lähti se... kotonaki toimii.

Liisa koki, että hän pystyi puhumaan asioista avoimesti ja mikäli oli jotain mistä hän halusi puhua, niin hän pystyi sen sanomaan ja asiasta keskusteltiin. Liisaa ei jäänyt vaivaamaan tai mietityttämään mikään asia sijoituksen jälkeen. Liisalle oli jäänyt hyvin positiivinen kokemus osallisuudesta ja kuulluksi tulemisesta ja Liisa koki näiden toteutumisen hyvin tärkeänä.

H: Sä oot ihan saanu sanoa että...

M: Joo... niinku omat mielipiteet... mitä haluun.

Matti kertoi haastattelussa, että hän on saanut ilmaista mielipiteensä. Matti kertoi, että siinä vaiheessa, kun hän alkoi kertoa mielipiteitään, niin niitä alettiin ottaa huomioon ja asiat alkoivat edetä niin kuin Matti oli toivonutkin. Matti oli itse toivonut kiireellistä sijoitusta ja asumista sijaishuoltopaikassa. Matti oli tyytyväinen, että hänen mielipide kiinnosti ja työntekijät oikeasti työskentelivät niin, että ottivat Matin näkemyksen huomioon. Matti koki, että hänellä on tällä hetkellä hyvä olla sen takia, että on saanut kertoa mielipiteensä, joten sen merkitys on ollut suuri.

M: Kyllä ne aina kysyy sitte multa, että onks mulla jotain sanottavaa tai jotain.

Matti koki, että hänellä on ollut aikaisemminkin mahdollisuus ilmaista mielipiteensä, Matti ei vain ole lastensuojelun asiakkuuden alkuaikoina mahdollisuuttaan käyttänyt. Matti pitää nykyään hyvin tärkeänä sitä, että hän käyttää mahdollisuuttaan ja kertoo mitä ajattelee, koska muuten muut eivät voi sitä tietää. Matti oli tyytyväinen mahdollisuuteensa ilmaista mielipide. Myös työntekijät kyselevät aktiivisesti Matin ajatuksia ja ovat niistä kiinnostuneita.

6.3 Mahdollisuus vaikuttaa

Haastatteluiden myötä tavoitteenani oli myös selvittää miten nuoret ovat kokeneet voivansa vaikuttaa asioihinsa kiireellisen sijoituksen aikana. Halusin myös selvittää mitä vaikuttaminen nuorten mielestä tarkoittaa ja mitä se edellyttää, että nuorista tuntuu, että heillä on ollut mahdollisuus vaikuttaa omiin asioihin. Nuoret liittivät puheessaan vaikuttamisen herkästi siihen, että ovatko tehdyt päätökset olleet heidän mielensä mukaisia. Mikäli päätös ei ole ollut mieluinen, niin nuoret kokivat herkemmin, etteivät he ole voineet vaikuttaa. Tosin nuoret näkivät vaikuttamisen liittyvän myös siihen, että heidät on huomioitu ja he ovat kokeneet, että heillä on ollut vaikutusta, vaikka heidän mielipiteen mukaan ei olisi toimitukkaan. Nuorten huomioiminen on ollut merkityksellinen tekijä vaikuttamisen kokemuksen muodostumisessa. Haastatteluiden aikana nuoret pohtivat vaikuttamista myös muuten kuin vain sen mukaan ovatko päätökset olleet heidän toivomuksiensa mukaisia.

Positiivinen kokemus: mahdollisuus vaikuttaa

H: Ne sun mielipiteet... niin niillä oli vaikutusta sitte asioihin?

L: Oli. Sinä aikana ekan kerran oli vaikutusta...

H: Mmm...

L: ...silleen, et aikasemmin... et ei oikee kuunneltu.

Liisa toi haastattelussa esille, että kiireellisen sijoituksen aika oli nimenomaan se vaihe hänen elämässään, jolloin hän sai ensimmäistä kertaa vaikuttaa asioihin. Liisa koki, että sijaishuoltopaikassa hänet otettiin tasavertaisena osapuolena huomioon. Häntä ja hänen mielipiteitään ei pidetty äidin tai muidenkaan aikuisten mielipiteitä vähempi arvoisena. Liisa sai kertoa näkemyksensä ja niillä oli vaikutusta. Liisa uskoi, että yksi syy siihen, että sijoitus aika tuotti tulosta, oli se että hän sai näkemyksensä esille. Se ei tarkoittanut sitä, että toimittiin Liisan mielipiteen mukaan, vaan että asioista keskusteltiin ja kaikkien näkemykset huomioitiin. Kiireellisen sijoituksen aikana työstettiin Liisan kotiin uudet säännöt, joiden mukaan Liisa ja äiti sitoutuivat toimimaan. Liisa uskoi, että koska heitä molempia kuunneltiin ja huomioitiin, he saivat luotua toimivat ja onnistuneet säännöt, joiden avulla tavoitteet saavutettiin. Liisa myös uskoi, että mikäli häntä ei olisi kuunneltu, eikä hän olisi saanut tuoda omia mielipiteitään esille, niin laaditut kotisäännöt eivät olisi toimineet, minkä takia he eivät olisi saavuttanut sijoitusjaksolle asetettuja tavoitteita ja todennäköisesti hän olisi ollut uudelleen sijoituksessa.

Matilla oli hyvin selkeä kokemus vaikuttamisesta. Matti koki, että hän on voinut vaikuttaa asioihinsa. Matti perusteli kokemustaan sillä, että hän oli itse toivonut kiireellistä sijoitusta. Matti oli kokenut, että kotona asuminen ei toiminut hänen kohdallaan. Kotona asuessaan Matti ei ollut kyennyt toimimaan haluamallaan tavallaan, vaan oli omien sanojensa mukaan ”sösseillyt”. Tämän takia Matti oli toivonut, että voisi asua muualla kuin kotona. Kiireellisen sijoituksen jälkeen Matin sijoitusta oli jatkettu avohuollon sijoituksilla, mikä oli myös ollut Matin oma toive. Matti ei enää halunnut palata kotiin asumaan, vaan halusi asua sijaishuoltopaikassa siihen saakka kunnes on täysi-ikäinen. Matti oli saanut vaikuttaa asioihinsa niin paljon kuin oli toivonutkin voivansa. Matti oli tyytyväinen, että hänen mielipidettään oli arvostettu.

M: Siis on mun mielipidettä kysytty... mun mielipidettä on huomioitu ku mä oon saanu olla tääl.

Negatiivinen kokemus: ei mahdollisuutta vaikuttaa

Kalle puolestaan antoi ymmärtää, ettei hänellä ole ollut mahdollisuutta vaikuttaa asioihinsa. Kalle koki, ettei hän ole pystynyt vaikuttamaan, koska häntä ei ole otettu osalliseksi keskusteluihin ja hänen mielipiteensä ei

ole kiinnostanut. Kallen mielestä hänen olemattomat vaikuttamismahdollisuudet ilmenivät erityisesti siinä, että hän olisi ollut toista mieltä tehdyistä päätöksistä.

H: No tota noinni, oisiksää ollu erimieltä niistä päätöksistä?

K: Olisin!

Kalle ilmaisi vastauksensa hyvin painokkaasti. Hänen ei tarvinnut miettiä vastaustaan, vaan vastaus tuli suoraan ja ytimekkäästi. Tästä on tulkittavissa, että mielipide oli aito ja rehellinen. Minulle se myös viestittää tietynlaista pettymyksen tunnetta. Uskon, että kukaan ei lähtökohtaisesti oleta, ettei saisi vaikuttaa itseään koskeviin asioihin ja kokisi jäävänsä sivuun. Varsinkin kun kyseessä on lastensuojelu, niin nuoret ehkä olettavat, että heitä kuunnellaan ja huomioidaan, kun toiminnan tarkoitus on lapsen suojeleminen ja hyvinvoinnin turvaaminen. Nuori saattaa olla innokas sosiaalityöntekijän tapaamisesta, koska ajattelee, että saa kertoa näkemyksistään. Kokemus on todennäköisesti ikävä ja synnyttää negatiivisia tunteita, mikäli nuori kokeekin, että hänet sivuutetaan hänen omista asioista eikä häntä huomioida.

H: Oisiksä halunnu et ois kysytty?

K: No joo!

Kallen puheesta välittyi selvästi, että hän oli pettynyt ja jopa vihainen siitä, että hänellä ei ole ollut mahdollisuutta vaikuttaa asioihin kiireellisen sijoituksen aikana. Kalle olisi toivonut, että myös hänet olisi otettu oikeasti osalliseksi keskusteluihin ja asioista päättämisiin, mitkä ovat tärkeitä asioita nuoren kannalta. Kalle on ehkä kokenut ulkopuolisuutta tai olevansa merkityksetön osapuoli tilanteissa, missä asioista päätettiin. Nämä tuntemukset väistämättä aiheuttavat jokaisessa epämiellyttäviä tuntemuksia.

H: Kysyttiin et mitä mieltä sä oot... oliko sil jotaki vaikutusta?

K: Ei.

Kalle toi esille, että häneltä oli muutamia kertoja kysytty mielipidettä asioihin. Nämä mielipiteen selvittämiset liittyivät lähinnä suurempiin päätöksiin, esimerkiksi kiireellisen sijoituksen jatkopäätös ja huostaanotto. Yritin haastattelussa myös selvittää Kallelta, että minkälaisena hän koki omat vaikuttamismahdollisuudet silloin, kun hänen mielipiteensä oli selvitetty. Kalle oli kokenut, että vaikka hänen mielipidettään oli kysytty, ei sillä ollut mitään vaikutusta asioihin. Kalle ei osannut tarkemmin sanoa miksi koki asian näin, vaikka kokemus oli hyvin selkeä. Kalle ei osannut kokemustaan muuten kuvailla kuin todeten, ettei hänen mielipiteillään ole ollut mitään vaikutusta, koska sillä ei ollut mitään merkitystä siihen mitä päätettiin.

K: Mmmm, mä oon vähän niinku siinä mukana vaan, niinku kuuntelemassa.

H: Se on kyllä tosi kurjaa...

K: Nii on... no siihen on jo tottunu, et ei ne mitään kysy... mä voisin vaikka nukkuu niitten palaverien aikana.

Mielestäni edellä oleva katkelma Kallen haastattelusta kuvastaa hyvin hänen kokemustaan vaikuttamismahdollisuuksistaan. Kalle oli tottunut siihen, ettei häneltä kysytä neuvotteluissa mitään eikä hän ole merkittävä osapuoli. Haastattelussa Kalle tuo esille tottumustaan. Yleisesti ajatellaan, että johonkin asiaan tottuminen vaatii sen, että niin on tapahtunut jo useamman kerran. Eli vastauksesta voisi myös tulkita, että Kallen mielipide on jäänyt kysymättä ja Kalle kokenut olevansa sivussa keskustelusta useita kertoja. Myös Kallen kommentti nukkumisesta palaverien aikana kertoo paljon hänen kokemuksesta omasta merkityksestään. Kallen kuvatessa itseään nukkuvana osapuolena, mielestäni on pääteltävissä, ettei hän ole kokenut, että muut arvostavat häntä. Kallella on jo pidempään jatkunut lastensuojelutausta, joten myös siinä valossa ajatellen Kallella on kokemusta, josta vastaukset muodostuvat.

H: Haluaisiksä, että sun mielipidettäis ois kysytty?

K: Se ois ihan sama, ku ei ois kysytty... sillä ei oo mitää väliä.

H: Koetsä et sä oisit voinu vaikuttaa asioihin sun mielipiteellä?

K: En.

Tytti kertoi myös haastattelussa, että hänen mielipidettään ei juurikaan tiedusteltu, kun asioista päätettiin. Mielipiteen jättäminen selvittämättä vaikutti puolestaan siihen, että Tytistä tuntui, ettei hänellä ole ollut riittävästi mahdollisuutta vaikuttaa asioihin. Tytti uskoi, että mikäli hänen mielipidettään olisi kysytty, olisi sillä voinut olla vähän vaikutusta. Tytti ei kuitenkaan uskonut, että sillä olisi ollut niin paljoa merkitystä, että se olisi vaikuttanut sosiaalityöntekijöiden tekemiin päätöksiin.

H: Tuntuuks susta niinku et sä oot saanu riittävästi vaikuttaa sun asioihin?

T: No en mä oo paljoon saanu vaikuttaa... yleensä ne on ollu vanhemmat ja sosiaalityöntekijät päättäny mun asioita, en mä oo ite saanu nii paljoo vaikuttaa

H: Luuleksä että niinku, et jos sulla ois ollu mahollisuus sanoo mielipitees ni sil ois vaikuusta?

T: No kyl sil varmaa vähä ois vaikutusta, mut ei sitä varmaa paljoo otettais huomioon niinku siin et mitä ne sit päättä.

Nuorten mielipiteistä ja niiden vaikuttavuudesta puhuttaessa, on myös hyvä muistaa, että sosiaalityöntekijät tekevät päätöksen sen mukaan, minkä katsovat olevan lapsen edun mukaista. Nuoren voi olla välillä vaikea ymmärtää, että hän ei välttämättä aina pysty näkemään omaa tilannettaan tai niitä huolenaiheita siitä näkökulmasta, mistä sosiaalityöntekijät asiaa katsovat. Esimerkiksi päihteidenkäyttö saattaa saada erilaisia merkityksiä heidän näkökulmistaan. Nuorelle asiat saavat merkityksen oman elämänsä näkökulmasta ja sosiaalityöntekijälle lastensuojelun näkökulmasta. Tärkeää olisi, että nuoren mielipide selvitetään ja käsitellään sitä, vaikka sosiaalityöntekijät olisivatkin asiasta eri mieltä nuoren kanssa. Nuorelle olisi tärkeää selvittää tehtyjen päätöksiä perustelut ja kertoa miksi ei voida tehdä niin kuin nuori itse on toivonut. Nuoret

usein arvostavat, että asiat ja niihin vaikuttavat tekijät käydään läpi. Nuorelle myös merkitsee, että hänen mielipiteensä selvitetään ja sille annetaan huomiota.

H: Ni koeksä et sillä (mielipide) on ollu jotakin merkitystä?

T: No ei sillä oo paljoo merkitystä, ku mä oon sanonu mielipiteeni, et se kyllä kirjutetaan sinne muistiin, mut ei sitä tavallaan muisteta.

Tytin kokemus kuvastaa edellisessä kappaleessa kuvaamaani tilannetta, jossa tehdyistä päätöksistä ei keskustella riittävästi nuoren kanssa. Sosiaalityöntekijöiden olisi hyvin tärkeä keskustella nuorten kanssa päätöksiin vaikuttavista tekijöistä ja kertoa päätöksille perustelut niin, että nuori ne ymmärtää. Nuoren kanssa tulisi myös keskustella siitä, miten hänen mielipiteensä on huomioitu ja miten sitä on käsitelty päätöksiä tehtäessä. Nuoret voivat muuten kokea, ettei heidän mielipidettään ole muistettu ollenkaan huomioida, kun päätöstä on tehty. Tytille oli syntynyt juuri senkaltainen tunne, mielipide oli selvitetty, mutta Tytistä tuntui, että sitä ei kuitenkaan muistettu.

6.4 Mahdollisuus saada tietoa

Tutkimustehtävien kannalta oli myös oleellista, että kartoitan haastatteluissa kuinka nuoret kokevat saaneensa tietoa sijoituksen aikana. Halusin selvittää, miten he kokevat, että heillä on ollut tietoa tilanteestaan ja siihen liittyvistä asioista kiireellisen sijoituksen aikana. Tiedon saanti on yksi tekijä, joka usein liitetään osallisuuteen ja riittävää tiedon saantia, pidetään yhtenä osallisuuden kokemuksen syntymisen edellytyksistä. Osallistuvalla henkilöllä on oltava riittävästi tietoa, sillä osallistuminen on haastavaa ja vaikeaa, mikäli henkilöllä ei ole riittävästi tietoa asiasta, jossa hänen tulisi olla osallinen.

Negatiivinen kokemus: ei riittävästi tietoa asioista

Kalle toi esille, että hän ei ole mielestensä saanut riittävästi tietoa asioistansa kiireellisen sijoituksen aikana. Hän koki, että sosiaalityöntekijät suunnittelevat hänen asioitaan, eikä hänelle kerrota niistä avoimesti. Kalle ajatteli, että sosiaalityöntekijät voivat suunnitella hänen asioita miten haluavat ja hänelle kerrotaan suunnitelmista vasta viimeisenä, jolloin hänen on vain hyväksyttävä ja sopeuduttava tehtyihin päätöksiin. Kallen puheista oli tulkittavissa, että hänelle oli muodostunut asenne, että hän ei enää edes olettanut, että häntä informoitaisiin suunnitelmista. Kalle näki asian siten, että ylihuomenna saattaa tapahtua mitä vain, eikä hän voi ennakoida sitä millään tavalla. Kalle koki rankaksi tietämättömyyden ja sen, että toiset ihmiset voivat päättää hänen asioistaan, eikä hänen kanssa keskustella niitä suunniteltaessa.

H: Niinku, että missä mennään ja mitä seuraavaks tapahtuu?

K: Mmm mmm (kieltävää) nyt ki ne oli soittanut Pitkäniemeen ja kyselly jotaki paikkaa mulle sieltä tai vissii jotaki...

H: Mmm...

K:eikä mulle oo kerrottu mitään siitä.

H: Mmmm.

K: Nytki mä kuulin siitä tänään lääkäriltä... ja seki luuli et mä tietäisin siitä jo.

H: Mmm... nii et sossut oli kyselly sulle paikkaa sieltä?

K: En mä tiä... tai jotain ne oli ainaki sinne Pitkäniemeen soiteltu....

H: Mmm....

K: ...ja mä en tienny asiasta mitään.

Kalle kertoi, että hänen sosiaalityöntekijänsä oli kysynyt hänelle paikkaa sairaalasta, joka on psykiatriseen hoitoon erikoistunut yksikkö, missä tarjotaan niin avo- kuin laitoshoidoa. Kallella ei ollut minkäänlaista tietoa siitä, että hänelle on suunniteltu paikkaa sieltä. Kallelle oli tullut täysin yllätyksenä jo se, että hänen sosiaalityöntekijänsä oli edes soittanut sinne hänen asioissaan. Kalle koki ikävänä sen, että sosiaalityöntekijä ei ollut vain suunnitellut asiaa hänen selän takana, vaan konkreettisesti toiminut ilman, että Kallea oli edes tiennyt asiasta. Kalle oli saanut kuulla asiasta ensimmäisenä omalta lääkäriltänsä, joka myös oletti, että Kalle jo tietäisi asiasta.

H: No miltä se tuntu?

K: No olin mä nyt vähän pihalla et mitäköhän tässä nyt tapahtuu... koko ajan on semmonen, et kohta mä joudun lähtee johonki... tuntuu siltä...

H: Mmmm... semmonen ei varmaa oo kovin kivaa?

K: Ei... ja sit mä meen vaan siinä mukana et mitä ne päättää

Edellisestä katkelmasta on havaittavissa Kallen kokemus tietämättömyydestä, mikä puolestaan johtaa epävarmuuden tunteeseen. Kalle joutuu elämään jatkuvassa epävarmuudessa tulevasta. Epävarmuus puolestaan luo muita negatiivisia tuntemuksia. Kallella ei ollut tietoa mitä sosiaalityöntekijät ovat miettineet hänen tilanteestaan tai mitä seuraavaksi tulee tapahtumaan. Hänestä tuntuu, että mitä vain voi tapahtua milloin vain, eikä hän voi asialle mitään. Kallen puheesta oli huomattavissa voimattomuuden tuntemus, koska hän ei pysty vaikuttamaan siihen, mitä hänen elämässään seuraavaksi tapahtuu.

K: Nii, kukaan ei ollu vaan mulle ilmoittanu.

--

K: - - vaikka kuitenkin puhutaan kuitenkin mun omista asioista, ni mä oon silti ihan pihalla... et mitä oikee tapahtuu ja mistä on kyse.

Kalle oli kokenut, että hänet oli sivuutettu hänen omista asioista. Hän tunsi olevansa ulkopuolinen, jota ei huomioida. Kalle puheista välittyi hänen kokemus, ettei kukaan välitä siitä, miltä hänestä tuntuu tai miten hän kokee asiat. Kallen puheesta oli myös tulkittavissa, että tilanne harmittaa häntä ja hän kokee

loukkaavana sen miten häntä kohdellaan. Erityisesti sosiaalityöntekijöiden tulisi kiinnittää huomiota nuoreen, koska he työskentelevät nuorten ja heidän elämäntilanteensa kanssa. Nuoret vaativat usein huomiota ja panostusta. Nuorille on myös merkityksellistä, että he kokevat muiden arvostavan heitä ja pitävän heitä tärkeinä osapuolina. Sosiaalityöntekijät työskentelevät turvatakseen lapsen ja nuoren edun ja varmistaakseen heidän hyvinvointinsa toteutumisen. Sosiaalityöntekijöiden tulisi varoa, etteivät he työskentelyllään vahingoita lapsia.

H: - - jos sä mietit vaik sitä ekaa kertaa, ni tiesiksä mistä on kyse ja mitä tulee tapahtuu?

K: Mmm.. meille tuli vaan poliisit ja sossut kotio... ja tai ensin iskä tuli hakee mut mun tyttöystävältä ja ku mä en suostunut lähtee kotio... ja sitte sinne tuli poliisit ja sossut jonkun vartin päästä... mä näin ku poliisiauto tuli pihaan ja sit ne tuli hakee mut ja vei mut raudoissa sijoituspaikkaan... mä en ees tiennyt minne me ollaan menossa...

Kalle kuvasi haastattelussa sitä hetkeä, kun hänet oli sijoitettu ensimmäistä kertaa. Kalle kertoi, ettei hänellä ollut mitään tietoa mihin häntä ollaan viemässä, kun poliisit veivät hänet. Puheesta oli aistittavissa, että Kalle olisi kaivannut enemmän tietoa, että mitä tapahtuu ja mihin hänet viedään. Kallen kuvaama tilanne kuulostaa, että se on todennäköisesti ollut raju ja akuutti, koska Kalle oli raudoitettu. Todennäköisesti tilanne on ollut myös Kallelle uusi ja ehkä myös pelottava. Sijoitustilanteissa on tärkeää katsoa asioita nuoren näkökulmasta, pohtia mitä nuori ajattelee tai mahdollisesti toivoisi tilanteessa, koska sijoitus vaikuttaa eniten nuoren elämään ja on häntä koskeva päätös. Sosiaalityöntekijän tulisi olla se henkilö, joka katsoo tilanteessa nuoren näkökulmasta ja on nuoren tukena. Sijoitustilanne on usein raskas myös nuoren vanhemmille, eivätkä he aina kykene tukemaan lastaan siinä tilanteessa. Sijoitustilanteissa on kuitenkin myös huomioitava muitakin asioita, kuten muun muassa turvallisuus. Lähtökohtana on kaikkien turvallisuus, eikä esimerkiksi itsetuhoisen tai aggressiivisen nuoren kanssa voi ottaa riskejä. Tilanteiden turvallisuus pyritään varmistamaan parhaalla mahdollisella tavalla, jonka saavuttamiseksi voidaan myös tinkiä muista asioista, kuten esimerkiksi nuoren huomioimisesta, vaikka se ikävältä tuntuukin. Kallen kuvaama tilanne, jossa poliisit raudoittavat hänet, eikä hän tiedä mihin häntä viedään, kuvastaa että tilanteessa ei todennäköisesti ole ollut muuta tehtävissä. Poliisit turvautuvat nuoren raudoittamiseen ainoastaan äärimmäisissä tilanteissa, joissa ei ole muuta vaihtoehtoa. Varsinkin sijoitustilanteet ovat usein hyvin tunnepitoisia, joten ne pyritään hoitamaan mahdollisimman hienovaraisesti. Asiat pyritään aina miettimään nuoren kannalta, mutta aina sen mukaan toimiminen ei ole mahdollista. On myös muistettava, että sijoitustilanteet ovat asianosaisille epätavallisia ja voimakastunteisia, jonka takia tiedon vastaanottaminen ei aina ole mahdollista siinä tilanteessa. Sosiaalityöntekijöiden on tärkeää tiedostaa se ja kertoa asioista uudelleen, kun akuutti tilanne on ohitse. Ihmisille on yksilöllistä myös se, että missä vaiheessa he kykenevät vastaanottamaan tietoa. Kallen kokemus oli mielestäni yksi esimerkki siitä, että samassa tilanteessa olevat henkilöt saattavat nähdä tilanteen hyvin eri tavalla. Jokainen katsoo asioita omasta näkökulmastaan ja muodostaa kokemuksia sen kautta.

H: Koetsä et sä oisit halunnu tietää asioista enemmän?

K: Joo... joku kysy multa et miks mä oon täällä, ni en mä ees oikeesti tiä sitä oikeeta vastausta... ku mulle ei oo koskaan sanottu mitään siitä.

H: Keneltä sä olisit halunnu sitä tietoo enemmän, niiltä sossuilta vai keltä?

K: En mä tiä... niiltä ketkä sen oikeen syyn tietää, et miks mä oon täällä... ei sillä muuten mitää väliä.

Kalle olisi toivonut enemmän tietoa asioita sijoituksensa aikana. Minun näkökulmastani Kallen toive on asia, mikä pitäisi ehdottomasti olla nuoren tiedossa. Nuorella on oikeus tietää miksi hän on sijoitettuna ja sosiaalityöntekijän velvollisuus on huolehtia siitä. Näkemykseni on, että sijoituksen syyn tulisi olla koko työskentelyn lähtökohta. Tavoitteenahan on, että nuori kotiutuu kiireellisen sijoituksen päätyttyä. Nuori ei voi työstää asioita tarkoituksenmukaisella tavalla ja tehdä muutoksia, ellei hän edes ole tietoinen mitkä ovat olleet niitä huolestuttavia asioita nuoren elämässä, että kiireelliseen sijoitukseen on päädytty. Pohdin jälkeinpäin Kallen vastausta ja mietin, että todennäköisesti Kallelle on kerrottu kiireellisen sijoituksen syy. Kalle on myös saanut oman kappaleen kiireellisen sijoituksen päätöksestä, jossa kerrotaan ja perustellaan hyvin tarkasti miksi kiireelliseen sijoitukseen on päädytty. Mutta, vaikka näin olisikin tapahtunut, niin Kalle ei ole ymmärtänyt syitä ja perusteluita riittävästi. Asioista ei ole käyty läpi niin, että ne olisivat olleet Kallelle selviä. Pelkästään paperilta lukemista ei voi rinnastaa keskusteluun. Sosiaalityöntekijä on ehkä olettanut, että Kalle on perillä asioista, mutta näin ei ole ollut. Nuoren oma kokemus on se, että hänellä ei ole käsitystä miksi hän on kiireellisesti sijoitettuna. Sosiaalityöntekijän tulisi ehdottomasti varmistaa, että nuori on ymmärtänyt asiat siten kuin kuuluukin. Sosiaalityöntekijä ei saisi olettaa, vaan hänen tulisi varmistaa asia nuorelta.

H: Niii, onhan se vähän vaikeeta jos ei tiä mitä tuleman pitää...

K: Tietäis ees sen paikan ni...

Haastattelun aikaan Kallella ei ollut tietoa tulevasta muuta kuin, että huostaanotto tulee. Tällöin kiireellistä sijoitusta oli jäljellä enää viikko. Tästä huolimatta Kallella ei ollut tietoa jatkopaikasta tai siitä, että tuleeko hän odottamaan mahdollista huostaanottoa kotona vai jossakin muualla. Kallen puhetta sävytti läpi haastattelun epävarmuus tulevasta. Kallen puheesta välittyi kuva, että Kallen roolina on odottaa mitä muut ihmiset päättävät hänen elämästään ja hän toimii näiden päätöksiensä mukaan. Kalle kuvasi itselleen hyvin passiivisen roolin ja hänen kokemuksensa oli, että hänellä ei ole mahdollisuutta olla aktiivisempi. Kalle tuntui hyväksyneen tilanteen, vaikka ei siitä pitänytkään. Hän oli jo ehkä tottunut siihen, miten asiat menevät ja sopeutunut siihen.

Yhteydenpito sosiaalityöntekijän kanssa

Haastatteluissa kävin myös läpi kuinka usein ja miten nuori on pitänyt yhteyttä oman sosiaalityöntekijänsä kanssa. Tarkoituksenani oli selvittää kokevatko nuoret, että heidän mielestä sosiaalityöntekijöillä on ollut riittävästi tietoa heidän tilanteestaan ennen päätöksiä ja kokevatko he, että he ovat saaneet olla yhteydessä oman sosiaalityöntekijän kanssa riittävän usein. Olin erityisen kiinnostunut asiasta niiden nuorten kohdalla, jotka eivät kokeneet, että heidän näkemyksiään huomioitiin riittävästi. Kallen kohdalla kävi ilmi, että hän oli nähnyt ensimmäisen sijoituksen aikana kerran oman sosiaalityöntekijänsä ja toisen sijoituksen aikana kaksi kertaa. Kalle kuitenkin koki, että sosiaalityöntekijöillä on ollut riittävästi tietoa hänen tilanteestaan ennen päätöksiensä tekemistä. Tietoa oli kartoitettu muilta henkilöiltä.

H: Onks sun mielestä sil sossulla ollu riittävästi tietoo tästä sun tilanteesta?

K: Ooon... on on...

Kalle ei ollut tekemisissä oman sosiaalityöntekijänsä kanssa kuin muutamia kertoja. Kalle ei kuitenkaan nähnyt, että sillä olisi ollut vaikutusta, vaikka olisikin nähnyt sosiaalityöntekijää enemmän. Kallesta siitä ei olisi ollut hyötyä, koska koki, ettei tapaamisilla olisi kuitenkaan ollut merkitystä. Kalle ei tuonut esille, että olisi kokenut tapaamiset mahdollisuutena tuoda näkemyksiään esille. Hän ei nähnyt, että tapaamiset olisivat vaikuttaneet asioihin. Sosiaalityöntekijän tulisi pyrkiä luomaan nuoren kanssa hyvä vuorovaikutussuhde, jonka kautta nuori voisi puhua mielessään olevista asioista ja sosiaalityöntekijä voi tuoda hänen näkemystään nuoren tietoisuuteen. Tuntui ikävältä kuulla miten Kalle kokee asian.

H: Hyödyttäiskö se sen näkeminen?

K: Ei... ei sil varmaa merkitystä ois ollu....

K: - - ja sit siin päätettiin kaikki... ne on kuitenkin aika isoja asioita.

Kallen puheista kuitenkin välittyi, että hän on miettinyt asiaa ja olisi toivonut, että asioita olisi käsitelty useammin, eikä päätetty yhdessä neuvottelussa kaikista asioista. Mielestäni Kalle antoi ymmärtää, että hänestä tuntui, että yhdessä neuvottelussa oli päätetty liikaa asioista. Kalle olisi ehkä toivonut, että asioista olisi voitu keskustella enemmän ja useammin. Kallen kokeman ulkopuolisuuden ja merkityksettömyyden kokemuksista johtuen, hän ehkä ajattelee, että lopputulos olisi kuitenkin ollut sama vaikka tapaamiskertoja olisi ollut enemmän.

Myös Tytin kohdalla kartoitin kuinka usein hän oli nähnyt oman sosiaalityöntekijän ja onko sosiaalityöntekijällä Tytin mielestä ollut riittävästi tietoa hänen tilanteestaan. Tytti ei ollut nähnyt sosiaalityöntekijäänsä kuin muutamana kerran. Tytti kertoi, ettei kaipaisikaan sosiaalityöntekijän tapaamista

useammin, koska ei pidä sosiaalityöntekijöistä. Pohdin, että onko Tytti mahdollisesti kokenut tapaamiset epämieluisiksi aikaisemmin. Tytti ei edes muistanut, onko nähnyt sosiaalityöntekijänsä meneillään olevan sijoituksen aikana.

H: - - koeksä et nillä on ollu riittävästi tietoo susta ja sun tilanteesta?

T: No en mä nyt tiä... mitä täältä on ilmotettu ja mitä vanhemmat on kertonut, et on sill sen verran tietoo ollu, mut ei niillä oo mitään mitä mä oisin niille sanonu... niil ei oo sellasta tietoo, et siellä voi olla ihan väärääki tietoo.

Tytti kertoi, että sosiaalityöntekijät eivät olleet kysyneet Tytin asioista häneltä itseltään, vaan hänen vanhemmiltaan. Sosiaalityöntekijät olivat keränneet tietoa Tytin vanhemmilta, mutta ei häneltä itseltään. Tytti toi esille tärkeän näkemyksen, että sosiaalityöntekijöillä ei ole mitään sellaista tietoa hänestä, mitä hän olisi itse heille kertonut ja huomautti, että näin ollen tieto voi olla aivan väärää.

T: - - tavallaan et siltä ei kysytä kenen asioista päätetään, se tuntuu vähän niinku tyhmältä, et kysytään joltain vanhemmilta, jotka ei ees välttämättä tiedä siitä paljoonkaan... ni on se vähän tyhmää päättää sellassen asioista, jota ei ees välttämättä tunne.

Tytti toi esille, että hänen mielestään on huono asia, että sosiaalityöntekijät luottavat siihen, että nuoren vanhemmat tietävät mitä nuori ajattelee. Sosiaalityöntekijä ei voi tällöin tietää, onko hänen saamansa tieto paikkansa pitävää myös nuoren näkökulmasta. Tytistä ei tuntunut hyvältä, että sosiaalityöntekijät päättävät nuoren asioista, joita eivät edes tunne. Tytti ei uskonut, että hänen vanhempansa tietävät täysin, miten hän ajattelee. Sosiaalityöntekijöiden tulisi selvittää näkemykset nuorelta, eikä olettaa että muut tietävät sen.

H: No tota noinni, koeksä sitten et sä oot saanu tarpeeks tietoo asioista?

T: No kylhän mulle niinku sanotaan asioista....

H: Mmmm...

T:.. niinku silleen tavallaan ohimennen... ei ne jotkut tuu ollenkaan puhuu, ni jotkut saattaa niinku ohimennen sanoo vaan siitä asiasta... ni jääny vähän epäselväks et mitkä se asia niinku oli.

Tytti ajatteli tiedonsaannissa ensiksi perhetukikeskuksen työntekijöitä. Hän ei ajattelut, että sosiaalityöntekijät olisivat olleet niitä, jotka antavat hänelle informaatiota tilanteesta ja tulevasta, vaan hän ajatteli niiden olevan perhetukikeskuksien työntekijät. Perhetukikeskuksen työntekijöiden tuleekin jutella sijoitettujen kanssa asioista, mutta työntekijätkään eivät aina tarkalleen tiedä, että mitä on suunniteltu ja ajateltu. Perhetukikeskuksen työntekijät ovat tosin tärkeä tietolähde myös sosiaalityöntekijöille, koska he nimenomaan työskentelevät nuorten kanssa.

H: Kerrottiiks sulle, sillon ku sä olit ekaa kertaa sijotettu et mitä tää kiireellinen sijotus tarkoittaa et mikä tän tarkoitus ja tavite on?

T: Joo kyllä mulle on kerrottu siitä et mitä se tarkoittaa.... sillon se tuntui et se ois ollut ihan hyvä... hyvä väli siihen.

Tytistä hänelle on kerrottu riittävästi mitä kiireellinen sijoitus tarkoittaa. Ennen sijoituspäätöksen tekemistä hänen mielipidettään oli kysytty ja hän oli ajatellut, että sijoitus voisi olla ihan hyvä, mutta koki, että äiti oli lopulta päätöksen tehnyt. Tytön näkemys osoittaa, että hän ei ollut täysin tietoinen tilanteesta. Vanhemmat eivät voi kiireellisen sijoituksen päätöstä tehdä, vaan päätöksen tekee aina sosiaalityöntekijä.

Positiivinen kokemus: riittävästi tietoa asioista

Nuorista Liisa ja Matti kokivat molemmat, että he olivat saaneet riittävästi tietoa kiireellisen sijoituksen aikana. Molemmat pitivät myös tärkeänä sitä, että heillä on ollut riittävästi tietoa asioista kiireellisen sijoituksen aikana.

L: On sillä suuri merkitys silleen et tietää niinku oikeesti et mitä tapahtuu.

M: On mulle kerrottu niinku nää mun asiat.

H: Oot tiennyt koko ajan missä mennään?

M: Joo.

Molemmat olivat tienneet mitä kiireellinen sijoitus tarkoittaa, kun sijoituspäätös oli tehty. Heillä ei myöskään ollut missään vaiheessa tilannetta, että he eivät olisi tienneet mitä heidän omassa tilanteessaan oli suunniteltu, eikä heille tullut mikään asia yllätyksenä kiireellisen sijoituksen aikana. He molemmat kokivat, että mikäli heille olisi tullut tilanne, että olisivat kaivanneet lisätietoa, niin he olisivat voineet kysyä asiasta. Esimerkiksi Matti kertoi, että hän olisi voinut kysyä äidiltään tai sijaishuoltopaikan työntekijöiltä. Liisa ja Matti myös uskoivat, että olisivat tietoa saaneet, mikäli sellainen tilanne olisi tullut. He eivät olleet kokeneet missään vaiheessa epätietoisuuden tunnetta. Molemmat pitivät tärkeänä, että he ovat saaneet riittävästi tietoa asioista ja heitä on pidetty ajan tasalla suunnitelmista. Liisa pohti, ettei olisi ollut mukavaa, jos ei olisi tiennyt asioista ja kuvasi epävarmuuden tunnetta pelottavana.

L: Oishan se aika pelottavaa silleen tietysti niinku että ku ei tiää yhtään mitä tullaan tekee...

Liisa toi esille, että tietoisuus asioista on tärkeää. Liisan mielestä se puolestaan edellyttää sitä, että asioista puhutaan suoraan ja sanotaan niin kuin ne ovat. Nuorelle on puhuttava asioista niiden oikeilla nimillä, jotta kaikille osapuolille on tilanne selvillä.

L: Joo ihan suoraan aina puhuttiin silleen... ymmärsi oikeesti missä mennään.

H: Tiiäksä nytte sitte jatkosta?

M: Jaa että kauan mä oon tääl?

H: Mmmm.

M: Kaheksantoista vuotiaaks... siis mä oon tääl

Matti kertoi, että hänellä on riittävästi tietoa tulevasta, sillä hän tietää, että on sijoitettuna siihen saakka kunnes on täysi-ikäinen. Matilla ei ollut täyttä varmuutta, että onko hänet jo huostaanotettu vai onko hän vielä avohuollon sijoituksella, mutta asia ei häntä edes kiinnostanut. Asia ei ollut hänelle merkittävä, koska vain se merkitsi Matille, että hän saa asua sijaishuoltopaikassaan jatkossakin.

6.5 Kokemuksen syntyminen ja sen merkitys

Edellä olen analysoinut teemoittain nuorten kokemuksia osallisuudesta ja kuulluksi tulemisesta. Haastattelemillani nuorilla oli erilaisia kokemuksia aiheesta ja he toivat haastatteluissa yksilöllisiä näkemyksiä esille. Teemoja nuorten mielipiteistä kokosin haastattelussa käymieni teemojen mukaisesti. Katsoin tämän olevan järkevin tapa löytää aineistosta nuorten kokemuksia osallisuudesta ja kuulluksi tulemisesta. Seuraavaksi pyrin edelleen työstämään nuorten kertomuksia vertailemalla, yhdistelemällä ja erittelemällä niitä. Olen pyrkinyt tulkitsemaan nuorten kertomuksista niitä merkityksiä, joita he antavat kokemuksilleen ja tavoittamaan niitä tekijöitä, joista nuorten kokemukset rakentuvat.

Aineisto teemoittelun jälkeen pohdin paljon osallisuutta ja kuulluksi tulemistä. Pohdin ja tarkastelin tutkimukseni käsitteitä eri näkökulmista. Tarkastelin niitä tilanteita, joissa ne nuorten puheessa ilmenevät sekä niitä tekijöitä, joista ne nuorten puheessa koostuvat ja jotka vaikuttavat niiden syntymiseen. Kertomuksissaan nuoret kuvailivat niitä asioita ja tilanteita, joissa kokevat olleensa osallisia ja tulleen kuulluksi tai kokevat, etteivät ole olleet osallisina tai eivät ole tulleet kuulluksi. Kokemukset saivat nuorten puheessa erilaisia tuntemuksia ja niistä oli tulkittavissa eri merkityksiä. Nuorten kokemusten syntymiseen vaikuttivat erilaiset asiat ja ne olivat yksilöllisiä, mutta niitä vertailemalla ja yhdistelemällä oli mielestäni tulkittavissa laajempia kokonaisuuksia, joissa nämä asiat rakentuivat ja saavat eri merkityksiä.

Aineiston analyysin sekä aikaisemman tiedon varassa tulkitsin nuorten puheita ja yritin löytää niistä konkreettisia tekijöitä, joista osallisuus ja kuulluksi tuleminen rakentuvat. Nuoret toivat aineistossa esille, että kuulluksi tuleminen on tunne, jota ei pysty selittämään. Nuoret eivät osanneet tarkemmin selittää kuulluksi tulemisen tunnetta, mutta nuoret kokivat tunteen syntyneen, mikäli kokivat tulleen kuulluksi. Kuulluksi tuleminen on tunne, joka syntyy tai ei synny ja osallistumisen mahdollisuus edesauttaa tunteen

syntymistä. Osallistumisen mahdollisuus lähtee liikkeelle siitä, että nuorella on mahdollisuus olla läsnä (Mm. Thomas 2002, Lapsiasiavaltuutetun vuosikirja 2008). Läsnä oleminen tilanteissa nähdään edellytyksenä konkreettiselle osallistumiselle. Sen jälkeen, kun nuorelle on annettu mahdollisuus olla läsnä, on nuoren itse päätettävä osallistuuko hän. Esimerkiksi Matti toi esille, että hän ei ole ollut aikaisemmin osallinen, koska itse ei ole halunnut osallistua, vaikka hänellä mahdollisuus siihen olisi ollut. Nuoret myös korostivat, että vain läsnä oleminen ei pelkästään riitä, että he kokisivat itsensä osalliseksi. Tytti kertoi, että hänen mielestään häntä ei kuunneltu riittävästi, vaikka oli läsnä ja sai mahdollisuuden esittää näkemyksensä. Osallistumiselle ja näkemyksillä on myös annettava arvostusta.

T: - - mua ei ehkä kuunneltu tarpeeks, et mitä mä sanoin siihen niinku...

Nuoret toivat esille, että osallistumisen kokemus vaatii myös sitä, että he saavat aktiivisesti osallistua esimerkiksi neuvotteluun ja sanoa mielipiteensä. Nuoret eivät koe olevansa osallisia, mikäli seuraavat vain sivusta. Nuorille oli tärkeää, että heidän mielipiteensä myös kuullaan, ei vain kuunnella. Teoriaosuudessa käsittelin Horellin (1994) kehittämää viisiportaista osallistumisasteikkoa. Nuorten puheessa osallistumisen tunne eteni asteikon mukaisesti. Horelli (1994) kuvaa osallistumista tikapuiden avulla. Ensimmäisellä portaalla on lapsen sopeutuminen valmiisiin suunnitelmiin, joka voidaan nuorten puheessa nähdä tilanteena, jossa nuori on läsnä, mutta hänellä ei ole mahdollisuutta osallistua. Esimerkiksi mielestäni Kalle oli kokenut kokemuksensa Horellin ensimmäisen portaan mukaisesti. Nuoret toivat esille, että vasta, kun heillä on todellinen mahdollisuus olla aktiivisesti mukana ja mahdollisuus tulla aidosti huomioiduksi, nousee seuraavalle askelmalle, joka Horellin asteikolla edellyttää lapsen kuulemista.

Kuuleminen saa monia merkityksiä nuorten puheessa. Kuulemisella voidaan tarkoittaa vain sitä, että lasta kuunnellaan, mutta ei kuulla, eli hänen mielipiteellään ei ole todellista vaikutusta. Lapsen kuulemisella voidaan myös tarkoittaa, että lasta kuullaan niin, että hänen näkemyksensä aidosti huomioidaan. Nuorista Tytillä oli kokemus, että hänestä tuntui, että ei kuunneltu riittävästi mitä hän sanoi asioihin. Horellin portaikoin seuraava askelma pitää sisällään sen, että lapsi osallistuu aikuisten suunnitteluun. Nuoret kertoivat kokemuksistaan, joissa he ovat saaneet kertoa mielipiteensä, mutta sillä ei ole oikeasti ollut merkitystä. Nuoret, jotka olivat kokeneet osallisuutensa toteutuneen, olivat kokeneet, että heidän osallistumisella oli ollut merkitystä ja he olivat voineet keskustella asioista yhdessä aikuisten kanssa. Nuoret ja nuorten mielipide on otettava huomioon, jotta nuoret kokevat heidän mielipiteensä tuulleen kuulluksi. Nuorille ei vain riitä, että he saavat sanoa asian ääneen. Nuorten kokemuksia tulkiten katson, että osallisuuden seuraava porras toteutuu vasta, kun lapsi saa aktiivisesti osallistua ja sanoa mielipiteensä sekä kokea, että hänet huomioidaan aidosti ja hänen mielipiteellään on merkitystä, eli lapsi osallistuu aikuisten kanssa suunnitteluun.

L: - - et niille asioille sit niinku oikeesti tapahtu jotain, et ei se vaan ollu silleen et nyt mua kuunnellaan.

Sekä negatiivisia että positiivisia kokemuksia kokeneet nuoret toivat puheissaan esille asioita, jotka liittyivät arvostukseen tai sen puutteeseen. Mielipiteen huomioimisessa ison merkityksen sai se, että sitä myös arvostetaan. Nuorille on tärkeää, että he kokevat, että heidän mielipidettään arvostetaan samalla tavalla kuin esimerkiksi vanhempien. Mielipiteen arvostukseen liittyi se, että nuoren näkemys huomioidaan, siitä keskustellaan ja sitä pidetään merkityksellisenä. Arvostuksen tunteen myötä nuori voi kokea olevansa tasavertainen osallistuja muiden kanssa ja nuoren kokemus osallisuudesta muodostuu positiivisemmaksi. Tasavertaisuuden myötä saavutetaan Horellin osallistumisen neljäs asteikko, joka edellyttää lasten ja aikuisten suunnitteluyhteistyötä. Koen, että suunnitteluyhteistyö tarkoittaa sitä, että asioista keskustellaan yhdessä, jolloin jokainen osapuoli otetaan huomioon tasavertaisena ja jokaista arvostetaan samalla tavalla.

Nuorten tilanteet ovat usein monimutkaisia ja haastavia. Nuorten voi olla vaikea ymmärtää tilannetta sosiaalityöntekijöiden tai vanhempien näkökulmasta, jonka takia he eivät välttämättä ymmärrä miksi ei voida tehdä niin kuin he toivoisivat. Lasten ja aikuisten suunnitteluyhteistyö voi toteutua lastensuojelun käytännöissä, kun asioita suunnitellaan. Mielestäni lastensuojelussa tulisi pyrkiä enemmän yhdessä suunnitteluun asiakkaiden kanssa. Lastensuojelussa päätöksenteossa vastuu ja velvollisuus ovat kuitenkin sosiaalityöntekijällä. Näissä tilanteissa on tärkeää, että asioista keskustellaan avoimesti nuoren kanssa. Selitetään ja perustellaan miksi toimitaan päätetyllä tavalla ja kerrotaan miten nuoren näkemys on huomioitu, eli otetaan nuori mukaan suunnitteluun. Nuoret, joiden puheista oli havaittavissa, etteivät he ole voineet olla mukana suunnittelussa, heijastui myös arvostuksen puutteen kokemuksia. Nuorten puheesta välittyi mielestäni myös loukkaantumisen kokemus. Nuorten kokiessa arvottomuutta, he puhuivat hyvin loukkaantuneeseen ja ehkä hieman vihaiseen ja turhautuneeseen sävyyn aiheesta.

H: Onks sulla ollu yhtään sellanen ulkopuolinen olo?

K: No on! Vaikka kuitenkin puhutaan mun omista asioista ni mä oon silti ihan pihalla... et mitö oikee tapahtuu ja mistä on kyse.

Kiireellinen sijoitus on usein iso ja merkittävä tapahtuma nuoren elämässä. Ammattinsa ja ammattitaitonsa puolesta sosiaalityöntekijöiden velvollisuus olisi huomioida nuoren asema. Kiireelliseen sijoitukseen päädyttyä nuorten elämäntilanne on ollut huolestuttava ja akuutti. Nuoret ovat usein haavoittuvassa ja vaikeassa elämäntilanteessa, jolloin olisi erityisen tärkeää, että he kokevat arvostusta, hyväksyntää ja huomiota. Sivuuttamisen ja väheksynnän kokemukset voivat olla nuorille hyvin vahingollisia. Tämän takia olisi ensisijaisen tärkeää, että nuorten osallisuudessa tavoitettaisiin Horellin asteikon neljäs porras, jossa työskennellään yhteistyössä.

Horellin (1994) luoman osallistumisasteikon viidennellä portaalla edellytetään lasten omaa suunnittelua, jossa aikuiset ovat apulaisina. Mielestäni lastensuojelussa portaikon viides porras ei voi toteutua. Lastensuojelusta puhuttaessa kyseessä on lainsäädännöllisesti perusteltua työtä, joka luo vahvat raamit

työskentelylle. Puhuttaessa lastensuojelun toimenpiteistä ja päätöksistä, liittyvät ne aina lastensuojelun viranomaisten tehtäviin, joiden tavoitteena on turvata lapsen etu. Lastensuojelu on viranomaistyötä, jota tehdään asiakkaiden kanssa. Viranomainen on aina vastuussa tehdyistä päätöksistä ja toimenpiteistä. Lapsi ei voi koskaan näitä päätöksiä tehdä. En kuitenkaan tarkoita, että viides osallisuuden porras ei voisi toteutua, jossain muodossa lastensuojelussa. Esimerkiksi lastensuojelua kehitettäessä lapset ovat tärkeä tiedonlähde. Työmenetelmiä kehitettäessä, voi olla hedelmällistä, että lapsi saa itse suunnitella ja vapaasti kertoa näkemyksistään, jolloin aikuinen on lapsen apuna ja tukena. Lastensuojelun työskentelyssä aikuisten ja viranomaisten velvollisuudet ja vastuu ovat kuitenkin niin merkittäviä, ettei portaikon viimeinen porras voi täysin toteutua.

Kokemusten merkityksien synnyssä ja niitä tulkittaessa yksilöllisyyteen tulee kiinnittää huomiota. Tavoitteenani oli tutkia nimenomaan nuorten kokemuksia. Halusin tavoittaa ne merkitykset, joita kokemukset osallisuudesta ja kuulluksi tulemisesta saavat nuorten puheessa, eli olin kiinnostunut nuoren näkökulmasta ja siitä miten nuori näkee kokemuksensa. Tällöin siihen vaikuttaa nuoren yksilöllinen tapa jäsentää kokemuksiaan. Kokemusten jäsentymiseen puolestaan vaikuttaa nuoren menneisyys, jolloin syntyneet merkitykset ovat hyvin yksilöllisiä. Aihetta tarkastellessa täytyy myös muistaa, että asioilla on yleensä useampi näkökulma. Samaan tilanteeseen osallistuneet voivat kokea saman tilanteen eri tavalla. Tilanteen tulkinta ja siitä muodostunut kokemus on riippuvainen siitä mistä näkökulmasta asiaa katsoo. Kuten aikaisemmin olen jo tuonut esille, niin sosiaalityöntekijä ja nuori näkevät usein asiat hieman eri näkökulmasta. Sosiaalityöntekijän on kuitenkin tärkeä pystyä näkemään ja ymmärtämään asiat myös nuoren näkökulmasta. Osallisuus ja kuulluksi tuleminen ovat herkästi sidoksissa yksilölliseen kokemukseen ja siihen kenen näkökulmasta asiaa tarkastellaan. Esimerkiksi neuvottelussa on voitu pyrkiä keskustelemaan nuoren kanssa hänen tilanteestaan ja niistä huolenaiheista, joita se nostattaa. Nuori on saattanut olla yhteistyöhaluton ja antanut ymmärtää, että häntä ei kiinnosta keskustella, jolloin sosiaalityöntekijä saattaa tulkita, että on parempi antaa nuoren olla rauhassa. Nuori puolestaan saattaa kokea, että hänen mielipidettään kohtaan ei ole kiinnostusta eikä hänestä välitetä. Nuoret saattavat tarvita enemmän kannustusta tai he helposti kokevat, etteivät pysty luottamaan sosiaalityöntekijään. Lopputuloksena kuitenkin molemmat osapuolet kokevat tilanteen eri tavalla.

6.6 Positiiviset ja negatiiviset kokemukset

Haastattelemieni nuorten kertomuksissa korostui joko positiivinen tai negatiivinen kokemus osallisuudesta ja kuulluksi tulemisesta. Ihmisten miettiessä tai kertoessa kokemuksistaan, ne usein painottuvat joko positiiviseksi tai negatiiviseksi. Kokemuksista myös usein puhutaan hyvinä tai huonoina. Tutkimusaineistossani korostui erityisesti positiivisten tai negatiivisen kokemuksen syntyminen aina samalle nuorelle. Läpi haastattelun on havaittavissa että positiiviset kokemukset aiheesta oli syntynyt Matille ja Liisalle, ja negatiiviset kokemukset Kallelle ja Tytille. Pienen aineiston vuoksi en lähde tekemään

yleistyksiä, mutta halusin kiinnittää huomiota ja pohtia syitä näiden ääripäiden ilmenemiseen. Tavoitteena oli tuoda esille nuorten kokemuksia tutkimukseni aiheesta ja tässä kappaleessa pyrin käsittelemään esille nostamiani kokemuksia tarkemmin ja pohtimaan mahdollisia syitä kokemusten synnyille.

Positiiviset kokemukset näyttäytyvät syntyvän ennen kaikkea siitä, että nuoret kokevat tullessa kuulluiksi ja kohdatuiksi lastensuojelussa. Mattilan (2007) mukaan aito kohtaaminen tapahtuu silloin, kun kahden ihmisen elinpiirit koskettavat toisiaan ja vaatii läsnäoloa ja asiakkaan vakavasti ottamista. Kohtaamisessa korostuu ihmisyyden kohtaaminen ja asiakkaan kuuleminen. Ammattitaito antaa varmuutta ja luottamusta, mutta se ei auta kohtaamisessa, ellei ihmisyyttä tunnusteta. (Mattila 2007, 12 – 17.) Nuoren kokemus kohdatuksi tulemisesta näyttäytyy tärkeänä tekijänä, jotta nuori voi kokea olleensa osallinen ja tullessa kuulluksi. Nuoren kohtaaminen edellyttää, että työntekijä kohtaa nuoren ihmisenä ja ottaa hänet näkemyksensä vakavasti. Nuoren kohtaaminen edellyttää, että nuori huomioidaan omana itsenään ja huomioidaan hänen yksilöllinen tilanne. Osallisuuden ja kuulluksi tulemisen syntymiseen nuorten puheessa liittyi myös vaikuttaminen ja arvostus.

Positiiviset kokemukset keskittyivät nuorille, joiden tilanteessa oli tehty heitä miellyttäviä ratkaisuja. Epämiellyttävät asiat elämässä väistämättä aiheuttaa ikäviä kokemuksia, joten mietin olisivatko nuoret kokeneet kokemuksensa samalla tavalla, mikäli tehdyt päätökset eivät olisi olleet heille mieluisia. Päädyin siihen, että päätöksen miellyttävyyttä ei voi täysin erottaa kokemuksesta, koska todennäköisesti se vaikuttaa kokemukseen jollakin tavalla. On selvää, että vaikuttamisen tunnetta lisää se, että asiat ovat menneet itsensä toivomalla tavalla, mutta osallisuuden ja kuulluksi tulemisen kokemukseen vaikuttavat myös muut asiat, eikä vaikuttavuus automaattisesti tarkoita näiden tunteiden syntymistä. Esimerkiksi haastattelussa Liisa kertoi, että hän vastusti kiireellisen sijoituksen päätöstä silloin, kun se tehtiin. Epämiellyttävästä päätöksestä huolimatta Liisa kuitenkin koki, että hänellä on ollut mahdollisuus vaikuttaa, osallistua ja tulla kuulluksi. Liisan positiiviseen kokemukseen saattaa vaikuttaa myös se, että Liisa kokee hyötynensä kiireellisestä sijoituksesta. Myös Tytti toi esille, että hän oli ollut aluksi suostuvainen kiireelliseen sijoitukseen, mutta siitä huolimatta ei kokenut tullessa kuulluksi. Haastatteluhetkellä Tytti tosin oli sijoitusta vastaan, mikä todennäköisesti vaikuttaa ajatuksiin menneestä.

Nuoreten kanssa puhuttaessa kuulluksi tulemisesta, vaikuttavuus sai kuitenkin vahvan painoarvon. Nuoret, jotka olivat kokeneet tullessa kuulluiksi, kokivat myös, että he olivat voineet vaikuttaa omiin asioihin. He olivat kokeneet, että heidän mielipiteillään oli ollut vaikutusta. Asiat eivät välttämättä olleet menneet niin kuin nuori oli toivonut, mutta mielipiteellä oli kuitenkin ollut merkitystä, jolloin se oli edesauttanut kuulluksi tulemisen tunteen syntymistä. Nuoret eivät edellytä, että asiat menisivät niin kuin he haluavat, mutta kuulluksi tuleminen edellyttää sitä, että heidän sanomisillaan on vaikutusta, nuoret näkemykset otetaan vakavasti ja asioista keskustellaan. Nuoret, jotka toivat esille negatiivisia kokemuksia osallisuudesta ja kuulluksi tulemisesta, kertoivat kokeneensa, ettei heidän mielipiteillään ollut mitään vaikutusta. Nuoret

olivat kokeneet, että aikuiset päättävät heidän asioista, eikä heitä tai heidän näkemyksiään arvosteta. Nuoret olivat tällöin kokeneet, ettei heillä ole ollut mahdollisuutta vaikuttaa omiin asioihin, eivätkä he ole tulleet kuulluksi niin kuin olisivat toivoneet.

Negatiiviset kokemukset keskittyivät nuorille, jotka olivat kokeneet, ettei heitä arvosteta riittävästi. He olivat kokeneet, että heidät on sivuutettu omista asioista ja etteivät olleet osallistuvia osapuolia työskentelyssä. Negatiivisen kokemuksen omaavilla nuorilla oli pidempi lastensuojelutausta ja heidän tilanteensa kuulosti monimutkaisemmalta, kuin positiivisen kokemuksen omaavien nuorten. Yksilöllisyys ja yksilöllinen tilanne varmasti vaikuttavat siihen, miten he kokevat olleensa osallisia ja tulleen kuulluksi. Nuoren tilanteen ollessa haastava ja monimutkainen, on nuoren varmasti vaikea hahmottaa ja nähdä tilannetta kokonaisuutena. Nuori ei välttämättä näe tai ymmärrä kaikkia huolenaiheita, joita tilanne nostattaa. Tällöin on myös vaikeampi ymmärtää, miksi asiat eivät voi edetä siihen suuntaan, kun hän toivoisi. Nuori ja sosiaalityöntekijä katsovat asioita eri näkökulmasta. Asiat ovat myös asianosaisille tunnesidonnaisia, joka saattaa vaikuttaa tapaan, jolla he ne näkevät. Sosiaalityöntekijän tehtävänä on katsoa kokonaisuutta ja pohtia mikä lapsen etu on siinä.

Positiiviset kokemukset syntyivät niille nuorille, jotka olivat kokeneet saaneensa avun lastensuojelun toimenpiteiden myötä. Nuoret kokivat, että kiireellisestä sijoituksesta oli ollut hyötyä heidän tilanteessa. Hyödyllisyys ja sijoituksen tavoitteiden saavuttaminen ovat varmasti merkittäviä tekijöitä, mitkä vaikuttavat nuorille syntyneeseen kokemukseen. Sijoituksen positiiviset vaikutukset väistämättä vaikuttavat positiivisten kokemusten syntymiseen. Negatiiviset kokemukset sijoituksen vaikutuksista ovat varmasti vieläkin merkittävämpi tekijä kokemusten syntymiselle. Ihmisen kokiessa jonkin asian vaikuttavan negatiivisesti hänen elämäänsä, on hyvin vaikea kuvitella, että ihminen ajattelisi tästä asiasta kovin positiiviseen sävyyn. Yleensä negatiivisista asioista pyritään eroon tai muuttamaan niitä parempaan. Positiivisen kokemuksen omaavien nuorten tilanne oli autettavissa kiireellisen sijoituksen ja lastensuojelun keinoin. Nuorten tilanne ei välttämättä ollut vielä ennättänyt muodostua niin haastavaksi, että siihen pystyttiin vaikuttamaan kiireellisen sijoituksen aikana. Lastensuojelussa on pitkään puhuttu ennaltaehkäisevän työn merkityksestä sekä tilanteisiin puuttumisesta ajoissa. Nykyisessä lastensuojelulaissa (417/2007) korostetaan yhä enemmän ja entistä voimakkaammin ongelmien ennaltaehkäisyä ja varhaista puuttumista ilmenneisiin ongelmiin. Tutkimukseni puhuu myös sen puolesta, että varhainen puuttuminen tuottaa toivottuja tuloksia ja mahdollistaa tuen ja avun tarjoamisen perheille. Ongelmalliset tilanteet muodostuvat pitkittyessään entistä haastavimmiksi ja vaikeammiksi auttaa.

Ennaltaehkäisevän työn ja varhaisen puuttumisen tärkeydestä on puhuttu pitkään. Yleisesti tiedossa on, että näillä tavoin pystyttäisiin tehokkaammin ja tuloksellisemmin lisäämään hyvinvointia ja puuttumaan ongelmiin. Todellisuus on kuitenkin, että lastensuojelun asiakasmäärät ovat kasvaneet vuosi vuodelta ja riittämättömien resurssien takia työskentely kohdistuu pääsääntöisesti korjaavaan työhön. Sosiaali- ja

terveysministeriön väliraportti (Toimiva lastensuojelu 2012) myös kiinnitti huomiota, että lastensuojelun huolestuttava tila on ollut yhteiskunnassamme keskustelun aiheena jo pitkään. Erityisesti kasvanut työmäärä ja pula pätevistä lastensuojelun sosiaalityöntekijöistä luovat lastensuojeluun kohtuuttoman paineen. Sosiaali- ja terveysministeriön väliraportti on osa laajempaa selvitystä lastensuojelun tilasta. Selvitysryhmän tavoitteena on löytää keinoja lasten ja perheiden palvelujen parantamiseen, jotta väkivallantekoja voitaisiin ehkäistä ja vähentää. Selvityksen väliraportti on julkaistu marraskuussa 2012 ja sitä varten on selvitetty myös lastensuojelun asiakkaina olleiden nuorten ja vanhempien kokemuksia lastensuojelusta. Selvitysryhmä on halunnut korostaa lasten kokemuksen merkitystä lastensuojelussa. (Toimiva lastensuojelu 2012, 5.)

Selvityksen väliraportti tuo esille, että nuoret ja vanhemmat ovat olleet tyytymättömiä osallisuuteen ja kuulluksi tulemiseen lastensuojelussa. Tärkeimpänä asiana aineistosta nousi lasten ja vanhempien tarve tulla kohdatuksi ja kuulluksi omana itsenään. He toivat esille, että ongelmien käsittely edellyttää ammattilaisilta kunnioitusta, hyviä vuorovaikutustaitoja ja aitoa halua kuulla asiakkaiden omia ajatuksia ja kokemuksia. Vuorovaikutus on oltava avointa, kunnioittavaa ja perustuttava luottamukseen, jotta vaikeista asioista voidaan puhua. (Toimiva lastensuojelu 2012.) Väliraportti tuo myös esille samaa kuin tutkimusaineistoni. Nuorten on koettava, että heidän ajatuksista on kiinnostuttu aidosti, jotta he voivat kokea kuulluksi tulemisensa positiivisena. Väliraportin aineistosta nousi myös esille vuorovaikutuksen tärkeys. Nuoret ja vanhemmat pitivät sosiaalityöntekijöiden vuorovaikutustaitoja tärkeänä tekijänä. Hyvä vuorovaikutus luo edellytykset sille, että asioista voidaan puhua avoimesti, joka puolestaan edesauttaa kuulluksi tulemistä. Asiakkaat kokevat sosiaalityöntekijän tehtäväksi onnistua hyvän vuorovaikutuksen luomisessa. Väliraportissa korostettiin luottamuksen merkitystä hyvän vuorovaikutuksen luomisessa. Lastensuojelun sosiaalityöntekijöistä puhuttaessa usein huomioidaan, että heidän vaihtuvuus on runsasta, he ovat kokemattomia, eikä heillä ole riittävästi aikaa asiakkailleen. Sosiaalityöntekijän vaihtuessa toistuvasti, luotettavan suhteen luominen on hyvin haasteellista puolin ja toisin. Ainainen vaihtuvuus on ennen kaikkea ikävää asiakkaan näkökulmasta, joka joutuu aina aloittamaan tarinansa alusta uuden sosiaalityöntekijän kanssa. Asiakkaalle saattaa syntyä epävarmuus sosiaalityöntekijän pysyvyydestä, jolloin myös hänen oma motivaationsa vuorovaikutussuhteen luomisessa vähenee. Sosiaalityöntekijöiden runsas työmäärä väistämättä vaikuttaa siihen, ettei asiakkaille ole riittävästi aikaa. Ajan puute saattaa näyttäytyä asiakkaalle piittaamattomuutena ja asiakkaat saattavat ajatella, että työkiireet ovat sosiaalityöntekijän oma vika. Nämä tuntemukset haittaavat myös vuorovaikutuksen luomista. Myös sosiaalityöntekijän kokemattomuus voi vaikuttaa vuorovaikutukseen. Vaikeista asioista haastavassa tilanteessa ei ole aina helppo puhua. Väliraportissa vanhemmat olivat toivoneet, että sosiaalityöntekijöiden koulutukseen kuuluisi vaikeiden asioiden puheeksi ottamista ja muutenkin vuorovaikutukseen liittyviä asioita. (Toimiva lastensuojelu 2012.) Onnistunut ja hyvä vuorovaikutus lisää nuorille kokemusta osallisuudestaan ja siitä, että heitä on kuultu. Vuorovaikutukseen liittyy monia tekijöitä, joita on otettava huomioon käytännössä.

Vuorovaikutussuhteen haasteista puhuttaessa, tulisi kiinnittää huomiota myös toiseen osapuoleen. Hyvää vuorovaikutusta on vaikea saada luotua, mikäli toinen on vastahakoinen sille. Ammattitaitoinen sosiaalityöntekijä osaa muodostaa vuorovaikutuksen haasteellisissakin tilanteissa, mutta hyvän ja tuloksellisen vuorovaikutussuhteen luominen on vaikeaa, myös kokeneelle ja ammattitaitoiselle sosiaalityöntekijälle, jos toinen osapuoli ei halua vuorovaikutussuhdetta luoda. Tutkimusaineistossani nuorten puheessa he kuvasivat itselleen joko passiivisen tai aktiivisen roolin suhteessa osallisuuteen ja kuulluksi tulemiseen. Positiivisen kokemuksen omaavat nuoret korostivat nuorten omaa aktiivisuutta ja oman asenteen tärkeyttä. He ajattelivat, että nuoren oma velvollisuus on tuoda itse aktiivisesti näkemystään ja mielipidettään esille, ja uskoivat että kaikkia nuoria kuunnellaan, jos nuoret itse vain osallistuisivat. Positiivisen kokemuksen omaavat nuoret ajattelivat, että kuulluksi tulemattomuus on kiinni siitä, että nuori itse ei osallistu. Nuorten täytyy itse olla aktiivisia, mikäli haluavat tulla kuulluksi. Negatiivisen kokemukset puolestaan olivat sidoksissa nuorten passiiviseen ja sivuun jätettyyn rooliin. Nuoret kokivat, että heitä ei otettu mukaan keskusteluun, eikä heillä ollut siihen mahdollisuutta, vaikka itse olisivat sitä toivoneet. Nuoret kuvasivat itseään passiivisena osapuolena, eivätkä nähneet, että heidän osallistumisellaan olisi ollut merkitystä.

H: No osaaksä sanoo et mitä se... mitä se niinku käytännössä vaatii semmonen että tulee niinku kuulluks?

M: Puhumalla sinänsä....

H: Mmm.. niin että...

M: ...niin että sanoo ääneen ne asiat.

H: Kenen tehtävä se on sun mielestä, että ne asiat tulee sanottuu ääneen?

M: No oma

H: Osaaksä sanoo miks puhutaan et nuoria ei kuunnella.. mistä se semmonen johtuu?

M: Ehkä ku ne lapset ei puhu

Matin kokemuksen mukaan nuorten tulee itse sanoa ääneen mitä ajattelevat. Muut ihmiset eivät voi muuten tietää mitä nuori ajattelee. Matti epäili, että nuorten kokevat niin paljon, etteivät tule kuulluiksi, koska he eivät itse puhu. Matilla oli asiasta omakohtaista kokemusta, koska hänkin oli aikaisemmin ollut se nuori, jota ei kuunneltu, koska hän ei itse sanonut ajatuksiaan ääneen. Nuorten oma aktiivisuus ja halukkuus osallistua vuorovaikutukseen ovat myös tärkeitä tekijöitä vuorovaikutuksen onnistumisessa ja siinä, että nuori lopulta kokee tulleen kuulluksi. Nuorten halukkuuteen osallistua ja olla aktiivinen vaikuttaa paljon myös nuoren oma asenne. Mikäli nuori on negatiivisella asenteella, kokee neuvottelun olevan turhaa ja suhtautuu yleisesti lastensuojeluun negatiivisesti, se ei ole hyvä lähtökohta onnistuneelle vuorovaikutukselle. Nuoren negatiivisuus saattaa johtua hänen aikaisemmista kokemuksista, jolloin aikaisempi negatiivinen kokemus luo uudelle negatiivisen kokemuksen syntymiselle entistä todennäköisemmän mahdollisuuden.

L: Oon mä kuullu et kaikkii ei kuunnella tuolla niinku... omaki sellain... niinku asenne voi vaikuttaa.

Liisa toi haastattelussa myös esille nuorten asenteen vaikutuksen kuulluksi tulemiseen. Liisan mielestä nuoret voivat vaikuttaa omalla asenteellaan paljon siihen minkälaiseksi työskentely muotoutuu. Hyvällä asenteella olevan nuoren kanssa on helpompi työskennellä, jolloin työskentelyn tavoitteetkin todennäköisemmin saavutetaan. Negatiivisia kokemuksia omaavien nuorten puhetta haastattelussa sävytti myös yleinen negatiivinen asenne lastensuojelua kohtaan. Negatiivinen asenne voi helposti johtaa negatiivisuuden kehään, jossa suhtaudutaan valmiiksi kaikkiin asioihin negatiivisesti. Tällöin on hyvin vaikea saada positiivisia kokemuksia. Lastensuojelusta usein myös puhutaan enemmän negatiiviseen kuin positiiviseen sävyyn. Nuorten kanssa työskennellessä olisi kiinnitettävä erityistä huomiota nuoren kokemukseen tilanteista ja tapahtumista. Nuorelle olisi tärkeää selittää ja kertoa asiat niin, että nuori ne ymmärtää. Epävarmuus ja epätietoisuus ovat myös asioita, mitkä lisäävät negatiivisia tuntemuksia. Asioihin paneutuva työskentely ei kuitenkaan takaa, että nuorelle ei voisi syntyä negatiivisia kokemuksia. Negatiivisia kokemuksia voidaan kuitenkin vähentää pitämällä nuori työskentelyn keskiössä ja avoimella työskentelyllä. Avoin työskentely vähentää epäselvyyksiä ja epävarmuutta, mitkä usein vaivaavat asiakkaita.

Negatiivisen kokemuksen omaavat nuoret olivat myös kokeneet, että asioita valmistellaan ja päätetään ilman, että heitä tiedotetaan asioista. Kalle oli kokenut, että sosiaalityöntekijä oli järjestellyt hänelle uutta sijaishuoltopaikkaa ilman, että hän tiesi siitä mitään. Asioiden hoitaminen selän takana aiheutti Kallelle epävarmuuden tunteita tulevasta. Myös Tytti oli kokenut, että vain aikuiset päättävät hänen asioistaan. Lastensuojelussa asiakas, eli lapsi, tulisi pitää osallisena, kun häntä koskevia ratkaisuja ja toimenpiteitä valmistellaan (Lastensuojelulaki 417/2007). Kokemusten perusteella vaikuttaa kuitenkin siltä, että tämä oikeus ei käytännössä toteudu riittävän hyvin. Toimenpiteitä suunnitellaan niin, että asianosaiset kokevat olevansa ulkopuolisia. Esimerkiksi Mannerheimin Lastensuojeluliiton (MLL) Lasten ja nuorten puhelimen ja netin vuosiraportin 2011 mukaan lapset ja nuoret kokevat, etteivät aina tule kuulluksi ammattiauttajan vastaanotolla ja nuorten on vaikea luottaa auttajiinsa. Tulokset on saatu niistä yhteydenotosta, jotka olivat tulleet vuoden 2011 aikana Lasten ja nuorten puhelimeen. Vuosittain MLL: n lasten ja nuorten puhelin vastaa noin 42 000:een eri-ikäisen lapsen ja nuoren yhteydenottoon, joista suurin ikäryhmä on 12 – 14-vuotiaat. MLL pitää hälyttävänä, että ammattiapua saaneet nuoret kertoivat, etteivät luota ammattiauttajiin tai eivät ymmärrä, miten ammattilaiset voisivat heitä auttaa. Ammattiavun piirissä olevat nuoret kertoivat yhä useammin, etteivät koe saavansa ammattilaisilta apua. Kohtaamiset ovat olleet aikuiskeskeisiä, eivätkä nuoret välttämättä uskalla tai löydä tapoja kertoa ongelmistaan. Tapaamiset ovat virallisia tai epämiellyttäviä, eikä luottamusta työntekijään ole syntynyt. Nuoret pelkäävät myös, että heidän kertomansa asiat leviävät muiden tietoon tai kokevat, ettei työntekijä usko heidän kertomaansa. Yhdessä vanhempien kanssa tapahtuvissa tapaamisissa nuoret saattavat kokea, ettei heitä kuulla, vaan työntekijä kuuntelee vanhempia. Ammattiavun piirissä olevat lapsen ja nuoret kaipaavat myös selvästi enemmän aikaa heitä auttavilta aikuisilta. (Lasten ja nuorten puhelimen ja netin vuosiraportti 2011.) Raportti ei suoraan kiinnitä huomiota sosiaalityöntekijöihin, mutta kuitenkin yleisesti ammattitahoisiin, joiden tehtävänä on auttaa ja tukea lapsia ja

nuoria. Lasten ja nuorten kanssa työskentelevien olisi tärkeää pystyä katsomaan asioita lapsen ja nuoren näkökulmasta ja tavoittamaan heidän ajatuksia. Kokemukset ovat aina kokemuksellisia, joiden muodostumiselle ei ole yksiselitteisiä sääntöjä. Jokaiselle syntyy kokemuksista omanlainen tunne, jota ei voi etukäteen tietää. Kokemuksien syntymiseen voi kuitenkin vaikuttaa, vaikka vaikuttaminen ei aina tuo toivottua tulosta. Kokemuksien yksilöllisyydestä huolimatta lasten ja nuorten positiiviseen kokemukseen osallisuudesta ja kuulluksi tulemisesta tulisi kiinnittää enemmän huomiota, koska se näyttää vaikuttavan muutenkin positiivisesti lapsen ja nuoren tilanteeseen sekä lastensuojelun työskentelyprosessiin.

7 JOHTOPÄÄTÖKSET

Olen pro gradu -tutkielmani avulla halunnut kuvata nuorten kokemuksia osallisuudesta ja kuulluksi tulemisesta kiireellisen sijoituksen aikana. Olen pyrkinyt keskittymään erityisesti nuorelle itselleen syntyneeseen kokemukseen aiheesta. Tavoitteenani oli myös selvittää mitä nämä kokemukset pitävät sisällään ja mitkä tekijät vaikuttavat näiden kokemusten syntymiseen. Toivoin tavoittavani merkityksiä, ajatuksia ja näkemyksiä, joita kokemukset nuoret puheessa saavat. Nuorten kokemukset ja aihe kiinnostaa minua paljon, eikä Suomessa ole kovinkaan paljoa tutkittu nuorten mielipiteitä lastensuojelusta. Halusin tutkimukseni kautta tuoda esille nuorten oman äänen, koska pidän tärkeänä, että nuoret saavat itseä kertoa ajatuksistaan. Erityisesti nuoria itseään koskevia asioita tulisi tarkastella myös heidän näkökulmasta. Nuorten omaa kokemustietoa elämäntilanteestaan on alettu pitämään merkityksellisenä lapsikeskeisyyden korostumisen myötä ja heiltä saatavaa tietoa on alettu arvostamaan uudella tavalla. Lapsikeskeisyys on nostanut lapset ja nuoret tärkeiksi toimijoiksi, kun selvitetään lastensuojelun toimenpiteiden ja tuen tarvetta sekä pohditaan lasten edun kannalta oikeita ratkaisuja. Lastensuojelun lapsikeskeisyyden korostumisen myötä lapsiin ja nuoriin on alettu kiinnittämään enemmän huomiota ja heidät on nostettu työskentelyn keskiöön. Aikaisemmin lastensuojelussa työskentely painottui paljon vanhempien kanssa tehtävään työhön, koska ajateltiin sen riittävän turvaamaan lapsen hyvinvointi. Lapsella olevaa tietoa on myös kyseenalaistettu ja pohdittu tiedon luotettavuutta. Lapsi nähtiin perheen osana, jossa vanhemmat olivat näkyvimmissä asemassa ja lapsi oli vanhempien taustalla. Lapsitutkimus on tuonut esille näkökulmaa, jossa lapsi nähdään kokevana ja tuntevana yksilönä, jolla on omat tarpeet.

Lapsikeskeisyyden myötä lapset ja nuoret alkoivat kiinnostaa niin käytännön työssä kuin tutkimuksellisesti. Lasten ja nuorten elämä alkoi korostumaan tutkimuksissa ja tutkimuksen keinoin siitä pyrittiin tuottamaan tietoa. Tutkimuksista saatujen tietojen avulla pyrittiin kehittämään lastensuojelun työkäytäntöjä lapsikeskeisimmiksi. Lasten kanssa työskentelyyn sisältyy monia haasteita ja siinä nähtiin kehittämisen tarvetta. Lapsikeskeisyyden korostuminen on tuonut lapsen lastensuojelutyön keskiöön, mutta edelleen lasten osallisuudessa ja kuulluksi tulemisessa on nähty puutteita (Lapsiasiavaltuutetun vuosikirja 2008). Lapset tulisi nähdä yhteistyökumppaneina, jotka osallistuvat ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti. Aikuisten tehtävä on luoda mahdollisuus osallistumiselle ja huolehtia lapsen aseman huomioimisesta. Manu Kitinoja (2005,

61) tuo esille yhden lastensuojelutyön tärkeimmistä lähtökohdista muistuttaessaan, että lastensuojelutyö saa oikeutuksensa lapsen edun toteuttamisesta. Lapsen etu, sen toteuttaminen ja turvaaminen ovat lastensuojelutyön tärkeitä, mutta vaativia tehtäviä. Lapsikeskeisestä näkökulmasta katsottuna lastensuojelussa lapsen edun mukaista on, että lapsen mielipide ja kokemus huomioidaan. Lapsilla olevaa kokemustietoa omasta elämästään tulisi arvostaa ja sen tulisi olla sosiaalityöntekijöiden mielenkiinnon kohde.

Lastensuojelu on ollut yhteiskunnassamme vaiettu aihe, mutta yhä enenevässä määrin siitä on alettu käymään keskustelua myös julkisesti. Lastensuojelussa käsitellään arkoja ja vaikeita asioita, jotka liittyvät ihmisten yksityiselämään. Lastensuojelukeskustelua vaikeuttaa myös siihen liittyvät vahvat salassapitosäännökset. Lastensuojeluun liittyvät ennakokuulot ovat varmasti myös vaikuttaneet, että sen kohteena olevat ihmiset eivät ole halunneet tuoda kokemuksiaan julkisuuteen. Yleisten näkemysten ja uskomusten takia asiakkaana olevat ihmiset saattavat häpeillä asiaa, minkä takia he eivät halua ajatella tai puhua asioista edes työntekijöiden kanssa. Viime aikoina tehdyt selvitykset ja tutkimukset kuitenkin puhuvat sen puolesta, että lastensuojelun asiakkaana olevat tai olleet nuoret ovat halukkaita jakamaan kokemuksiaan. Erityisesti entiset lastensuojelun asiakkaat, jotka ovat aikuistuneet, ovat halunneet jakaa kokemuksiaan. Esimerkiksi Pesäpuu ry:n Selviytyjät -tiimi koostuu henkilöistä, joilla on omakohtaista kokemusta lastensuojelun asiakkuudesta. Tiimin tehtävänä on ollut kehittää lastensuojelua ja työskentelyn tuloksena on huomattu, että nuorilla on paljon sanottavaa lastensuojelusta. Tutkimukseni selkeä johtopäätös nuorten kertoman perusteella myös on, että kaikki nuoret pitivät hyvin tärkeänä nuorten osallisuutta ja kuulluksi tulemistä lastensuojelussa. Nuorille oli tärkeää, että heidän mielipiteistään ollaan aidosti kiinnostuneita. Nuoret usein haluavat tuoda kokemuksiaan esille, kunhan heille tarjotaan siihen sopiva tilaisuus. Nuorilla olevaa kokemustietoa tulisi kerätä entistä enemmän, koska tieto on arvokasta, eikä sitä ole kenelläkään muulla.

Tutkimukseni teoriaosuudessa sekä analyysissä olen todennut, että osallisuuden ja kuulluksi tulemisen tarkasteleminen eivät ole yksiselitteistä ja niitä voidaan määritellä eri tavoin. Tutkimusaineistoni osoitti, että osallisuus ja kuulluksi tuleminen rakentuvat yksilöllisesti. Yksilön tapa tulkita kokemuksiaan vaikuttaa siihen minkälaisia merkityksiä syntynyt kokemus saa. Yksilölliseen tapaan tulkita kokemuksia vaikuttavat aikaisemmat kokemukset ja niiden saamat merkitykset. Merkitykset, joita yksilö kokemuksilleen antaa vaikuttaa siihen, minkälaisena kokemus nähdään. Osallisuuden teorioiden ja tutkimusaineistoni mukaan, osallisuudesta on kuitenkin löydettävissä tietynlaisia elementtejä, jotka lisäävät osallisuuden kokemuksen syntymistä. Teoriaosuudessa esittelemissäni tutkimuksissa muun muassa Oranen (2007) on todennut, että lapselle on synnyttävä tunne, että hän on aidosti osallisena hänen oman elämäntilanteensa selvittelyssä. Lapsi tulisi nähdä tasa-arvoisena osapuolena ja osallistujana aikuisiin nähden. Lasten vahvuuksien ja osaamisen osoittaminen on tärkeää, jotta lapsi itse kokee pystyvänsä osallistumaan. Lapsen on nähtävä itsellään olevat kyvyt ja taidot. Huomiota on kiinnitetty myös siihen, että lapsilla on tarve tulla havaituksi, kunnioitetuksi ja osallisiksi. Nuoret, joilla oli aiheesta negatiivisia kokemuksia, puhuivat ajoittain loukkaantuneeseen sävyyn

kokemuksistaan. Nuoret olivat pahoittaneet mielensä, koska olivat kokeneet, ettei heitä huomioida ja arvosteta osallistujina. Tutkimusaineistossa nuorten puheesta nousi esiin osallisuuden ja kuulemisen toteutumisen edellytyksiä, joita nuorten puheen perusteella olivat; huomioiminen, merkitys, arvostus ja vaikuttavuus. Nuorten esille tuomat edellytykset olivat samansuuntaisia, joita aikaisemmissa tutkimuksissa on myös korostettu. (Esim. Oranen 2007; Hotari 2007.)

Osallisuuden mahdollisuus lähtee siitä, että nuorella on mahdollisuus olla läsnä ja paikalla, kun hänen asioista keskustellaan. Läsnäolo ei kuitenkaan vielä riitä, vaan osallistumiseen vaaditaan, että nuori voi aktiivisesti osallistua ja kertoa mielipiteensä. Osallistumiskokemus ei kuitenkaan muodostu positiiviseksi, ellei nuori koe, että hänen mielipiteensä otetaan huomioon ja sillä on merkitystä. Nuorten oli koettava, että heidän näkemyksillä oli merkitystä, jotta kokivat osallistumisen tarkoituksenmukaisena. Nuorten kokiessa, että heidän mielipiteensä sivuutettiin, oli osallistumisen saama merkitys arvoton ja siihen suhtauduttiin negatiivisesti. Nuoria tulee siis huomioida, jotta he voivat osallistua, mutta osallistumisella on oltava myös merkitystä. Nuorten kokiessa olevansa merkityksellisiä, he kokevat itsensä ja näkemyksensä arvokkaina ja ajattelevat, että myös muut arvostavat ja pitävät tärkeänä osapuolena. Nuoren huomioimisen, merkityksen ja arvostuksen myötä syntyy kokemus, että heidän mielipiteillään on vaikutusta. Nuoret pitivät tärkeänä, että heilläkin on mahdollisuus vaikuttaa asioihin, jolloin osallistuminen on myös mielekkäämpää. Osallistumisesta syntyvä kokemus on sidoksissa kuulluksi tulemisen kokemukseen. Nuoren positiivinen kokemus mahdollisuuksistaan osallistua, edesauttaa nuoren kokemusta kuulluksi tulemisesta. Kuulluksi tulemisen tunne edellyttää, että nuori kokee voivansa osallistua ja sen lisäksi kokee, että hänen mielipiteitään arvostetaan ja niillä on vaikutusta.

Puhuttaessa lasten osallisuudesta ja kuulluksi tulemisesta toistuvasti esiin nousee lapsen aito kohtaaminen ja kunnioittaminen. Lapsen arvostus ja kunnioitus nähdään tärkeinä tekijöinä osallisuuden ja kuulluksi tulemisen kokemuksissa. (Oranen 2007; Hotari 2007.) Lapset odottavat aikuisilta kunnioittavaa kohtaamista ja kohtelua, aivan kuten aikuiset odottavat lapsilta. Myös haastattelemieni nuorten puheesta välittyi, että nuoret pitivät tärkeänä arvokasta kohtaamista. Nuoret haluavat kokea arvostusta, joka luo tasa-arvoa ja luo edellytyksiä onnistuneen työskentelyn saavuttamiseen. Nuoret toivat myös esille kokemuksiaan osattomuudesta, mikä oli negatiivista osallistumisen kannalta. Osattomuuden kokemuksia nuoret olivat kokeneet silloin, kun heistä oli tuntunut, että he ovat vain toimenpiteiden kohteena. Nuoren osattomuus vaikeuttaa omien voimavarojen ja mahdollisuuksien käyttöä. Osallistuminen ei ole nuorelle aina helppoa, osallistuminen saattaa pelottaa ja jännittää, jolloin nuori tarvitsee aikuisen rohkaisua ja tukea. Nuoren on uskallettava osallistua, jotta hänellä olevat voimavarat saadaan esille. Shier (2001) on myös kiinnittänyt huomiota, että aikuiset ovat merkittäviä lasten osallisuuden mahdollisuuksien vahvistamisessa. Aikuisten on kannettava vastuu siitä, että lapsilla on mahdollisuus osallistua. Aikuisten on kuunneltava lasten tunteita ja ajatuksia. Lapselle on tärkeää, että hän voi omin sanoin kertoa asioistaan ja että hän kokee aikuisten olevan niistä kiinnostuneita (Turtiainen 2001, 56). Lasta kuulemalla saadaan parhaiten selville tosiasialliset

huolenaiheet, jolloin lasta on helpompi myös suojella. Tutkimukseni tärkeä havainto oli myös se, että kuulluksi tulleet lapset kokivat saaneensa tarvitsemansa avun lastensuojelusta. Lapset, jotka kokivat olleensa osallisia, sanoivat myös, että lastensuojelu oli auttanut heitä. Tämän johtopäätöksen mukaisesti voi ajatella, että lasta kuuleva aikuinen tekee lapsen kannalta parempia ratkaisuja, auttaa saavuttamaan lastensuojelun tavoitteita ja lisää lasten hyvinvointia.

Lastensuojelun käytännöissä asiakas ja sosiaalityöntekijä luovat sen tilanteen, jossa he kohtaavat toisensa. Tilanteeseen liittyy erilaisia tekijöitä, joita on huomioitava. Molemmat osapuolet tuovat tilanteeseen omat näkemyksensä ja oman lähtökohdan tapaamiselle. Lapsi tuo tilanteeseen näkökulman omasta elämästään ja luo vuorovaikutusta omien intressien ja vuorovaikutustapojen mukaan. Sosiaalityöntekijä tulee tilanteeseen virkansa puolesta ja toteuttaa työtehtävänsä ja niitä velvollisuuksia, joita se sisältää. Sosiaalityöntekijä katsoo tilannetta lastensuojelun näkökulmasta ja toimii oppimiensa käytäntöjen mukaan. Nuori puhuu omasta elämästään ja näkee asiat toisiinsa vaikuttavina merkityskokonaisuuksina. Kohtaamisessa on siten läsnä hyvin paljon yksilöllisiä ja tapauskohtaisia asioita. Tämä on työskentelyn ja kohtaamisen lähtökohta, joka pitäisi huomioida lastensuojelussa ja erityisesti lastensuojelun toimenpiteitä suunniteltaessa. Näiden tekijöiden huomioiminen auttaa hyvän vuorovaikutussuhteen luomisessa, mikä puolestaan auttaa saavuttamaan työskentelyn tavoitteita. Sosiaalityöntekijän tehtävänä on huomioida asioita myös nuoren näkökulmasta. Nuoren ei tarvitse kyetä katsomaan tilannetta työntekijän näkökulmasta, mutta sosiaalityöntekijän velvollisuus on huomioida nuori.

Nuorille sijoitus on usein tunteita herättävä tapahtuma elämässä, minkä takia siihen tulisi kiinnittää erityistä huomiota. Nuoret ovat niitä henkilöitä, jotka joutuvat pois omasta kodistaan ja eroon vanhemmistaan, pois tutusta kasvuympäristöstä. Koti ja vanhemmat ovat saattaneet olla nuorelle tärkeä tuki ja turva, jotka sijoituksen myötä eivät ole enää niin läsnä kuin aikaisemmin. Nuorten tulee pystyä sopeutumaan uuteen ympäristöön ja alkaa elämään sijoitusarkea, jota ulkopuolisen voi olla vaikea ymmärtää tai kuvitella. Nuoret asuvat ja elävät sijaishuoltopaikassa ja väistämättä tulevaisuus mietityttää heitä. He pohtivat asioita ja elämäänsä ja tarkastelevat niitä omasta näkökulmastaan. Asiat ovat heille tärkeitä, minkä takia nuorta saattaa helposti loukata, jos heistä tuntuu, että toiset vain tulevat ja sanelevat päätöksiä. Toisen ihmisen ajatuksia tai mietteitä ei aina ole helppo hahmottaa ja ymmärtää. Sosiaalityössä ei aina tiedetä ihmisen kaikkia elämäkokemuksia, joten se voi luoda haastetta ymmärtää näkökulmaa, josta ihminen tarkastelee elämäänsä. Ihmisen rankka tausta voi myös vaikuttaa luottamuksen puutteeseen. Sosiaalityössä kohtaa ajoittain asiakkaita, joiden on vaikea luottaa muihin ihmisiin ja erityisesti työntekijöihin. Menneisyyden pettymykset luovat epävarmuutta nykyisyyteen ja nuorista voi usein tuntua omituiselta, että miksi joku ulkopuolinen välittäisi heistä. Lastensuojelussa lapset ja nuoret ovat voineet joutua omien vanhempiensa hylkäämiksi, joten heidän on vaikea luottaa aikuisiin ja aikuisten välittämiseen Osallisuuden ja kuulluksi tulemisen kokemukset lisäävät nuoren luottamusta tilanteeseensa ja henkilöihin siinä. Nuoret usein pelkäävät, että sosiaalityöntekijät tekevät heitä koskevia päätöksiä ja että ne tapahtuvat yllättäen. Nuoret pelkäävät isojen

muutoksien tapahtuvan ilman, että he ovat niiden suunnittelusta tietoisia. He saattavat esimerkiksi pelätä sijoitusta kauaksi omalta paikkakunnalta. Epävarmuus usein tuottaa ikäviä ja ahdistavia tuntemuksia., mitkä ovat nuorille raskaita käsitellä. Avoimuus, vuorovaikutus ja yhteistyö nuoren kanssa vähentävät epävarmuuden tuntemuksia. Lastensuojelun tarkoituksena ei ole tuottaa negatiivisia asioista nuorten elämään. Tavoitteena on hyvinvoinnin lisääminen, minkä saavuttamiseksi osallisuus ja kuulluksi tuleminen näyttävät tärkeinä tekijöinä.

Pro gradu -tutkielmaa tehdessäni pohdin myös, että miten oma työkokemukseni lastensuojelun sosiaalityöstä vaikuttaa tutkimukseeni. Omakohtaiset kokemukset lastensuojelusta ovat mahdollistaneet näkemään sen, mitä tarkoittaa lastensuojelun asiakkuus ja kiireellinen sijoitus lastensuojelun käytännössä. Olen nähnyt minkälaisina perheiden ongelmat ilmenevät arjessa ja miten ne tosiasiallisesti näyttävät. Olen nähnyt niitä suuria tunteita, jotka syntyvät asioiden merkityksellisyyden kautta sekä vastaanottanut niitä tunteita, joita lastensuojelun toimenpiteet herättävät asianosaisissa. Olen oppinut suhtautumaan näihin asioihin ammatillisesti, jolloin koen sen myös vaikuttavan tapaani katsoa asioita. Huomasin, että työkokemuksen kautta minulla oli joitakin ennako-oletuksia tutkimusaiheestani. Minulle itselleni oli hienoa huomata, että pystyin jättämään ne sivuun ja huomaamaan, että olin myös väärässä ennakkoluulojeni kanssa. Nuorten tilanteisiin liittyvät osallisuus ja kuulluksi tuleminen ja niiden syntyminen, eivät ole niin mustavalkoisia kuin olin ehkä kuvitellut. Ne ovat monimuotoisia ja yksilöllisiä ja saavat merkityksensä siinä elinympäristössä, jossa niitä tarkastellaan.

Tärkeimpänä sanomana minulle jäi tutkimuksestani, että osallisuuden ja kuulluksi tulemisen toteutuminen vaatii, että nuoret tuntevat arvostusta ja huomioimista niissä vuorovaikutussuhteissa ja kohtaamistilanteissa, missä he ovat vuorovaikutuksessa toisen ihmisen kanssa. Osallistuakseen, nuoret tarvitsevat aikuisen luoman mahdollisuuden siihen, mutta he tarvitsevat myös rohkaisua osallistua. Nuorelle ei ole aina helppoa kertoa ajatuksistaan, tilanteet voivat olla vaikeita ja asiat saattavat olla nuorelle ristiriitaisia. Nuori ei välttämättä itsekkään ole varma ajatuksistaan, jolloin aikuisen luoma tuki ja kiinnostus ovat tärkeitä. Nuoren voi myös olla vaikea pukea tuntemuksiaan sanoiksi. Nuoret eivät pysty katsomaan asioita samanlaisesta kokemuskulmasta kuin aikuiset. Heidän voi myös olla vaikea asettua vanhempiensa mielipiteitä vastaan tai kertoa mitä tosiasiaa ajattelevat. Turvalliseksi kokemassaan tilanteessa nuorten on helpompi puhua ajatuksistaan ja tunteistaan. Nuorilla on tilanteissa mukana oma elämä ja he odottavan sen mukaista kohtelua. Nuorten on uskottava itseensä ja näkemyksiinsä sekä tunnettava, että hänen ajatuksensa ovat merkityksellisiä. Nuorille on tärkeää, että he tulevat huomioiduiksi tasa-arvoisina ja yksilöllisinä osapuolina, joilla on tärkeää tietoa omasta elämästään. Nuoret haluavat ja arvostavat sitä, että heiltä kysytään, kun halutaan tietoa heidän elämästään. Nuoret ovat parhaimpia henkilöitä kertomaan omasta elämästään. Tärkeä huomio tutkimuksessani myös oli, että osallisuuden ja kuulluksi tulemisen kokemus olivat syntyneet nuorille, jotka kokivat saaneensa avun lastensuojelusta. Kokemusten muodostuminen positiiviseksi vaikutti auttavan työskentelyn tavoitteiden saavuttamisessa. Osallisuus ja kuulluksi tuleminen näyttävät edesauttavan

lapsen edun ja hyvinvoinnin turvaamista. Toivon, että tutkielmani ja tutkimustulokset edistävät nuorten osallisuutta ja kuulemisen tärkeyden huomioimista niin yleisesti kuin käytännön sosiaalityössä. Toivon, että tutkielmani myös herättää ajattelemaan asioita, mitkä liittyvät osallisuuteen ja kuulluksi tulemiseen, näkemään niiden vaikuttavuuden sekä kiinnittämään huomiota kokemus muodostumiseen positiiviseksi.

LÄHTEET

- Aalto, Emma & Alasuutari, Maarit & Heino, Tarja & Lamponen, Tuuli & Rutanen Niina (2012) Suojeltu lapsuus? Raportti Lapsuudentutkimuksen päiviltä 2011. Raportti 51/2011. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Tampere: Yliopistopaino.
- Araneva, Mirjam (2001) Lastensuojelulain muutostarpeet. Teoksessa: Maritta Törrönen (toim.) Lapsuuden hyvinvointi. Yhteiskuntapoliittinen puheenvuoro. Helsinki: Pelastakaa lapset, 108 – 127.
- Aronen, Marja-Leena (1994) Nuorten kokemuksia lastensuojelusta. Teoksessa Maritta Törrönen (toim.) Lapsen etu ja viidakon laki. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto. 22 – 39.
- Aula, Marja-Liisa (2008) Lapsiasiavaltuutetun katsaus lasten osallistumisen tilaan Suomessa. Teoksessa: Lapsiasiavaltuutetun vuosikirja 2008. Lapsella on oikeus osallistua. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2008:20. Helsinki: Yliopistopaino. 64 - 69.
- Bardy, Marjatta (toim.) (2009) Lastensuojelun ytimessä. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki: Yliopistopaino.
- Bardy, Marjatta (2009) Lapsuus, aikuisuus ja yhteiskunta. Teoksessa: Marjatta Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimessä. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Yliopistopaino. 17 – 46.
- Comeau, Kathleen (2005) Involving Children in Decision Making. A model for developing Children's Participation. Survey Children's Fund.
- Eskelinen Juha & Kinnunen Petri (2001) Lapsuuden loppu vai uusi lapsuus. Teoksessa: Maritta Törrönen (toim.) Lapsuuden hyvinvointi. Yhteiskuntapoliittinen puheenvuoro. Vantaa: pelastakaa Lapset, 10 – 19.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha 1998, Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.
- Eskonen, Inkeri & Korpinen, Johanna & Raitakari, Suvi 2006. Vallan määrittämät lapsi- ja asiantuntijapuhujat: faktaa, selontekoa ja kokemuksia. Teoksessa: Hannele Forsberg & Aino Ritala-Koskinen & Maritta Törrönen (toim.) Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. Jyväskylä: PS- Kustannus. 21 – 45.
- Forsberg, Hannele (1998) Perheen ja lapsen tähden. Etnografia kahdesta lastensuojelun asiantuntijakulttuurista. Helsinki: lastensuojelun keskusliitto.

Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Maritta (toim.) (2006) Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. Jyväskylä: PS- Kustannus

Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Maritta (2006) Kohti intensiivistä sosiaalityötä. Teoksessa: Hannele Forsberg & Aino Ritala-Koskinen & Maritta Törrönen (toim.) Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. Jyväskylä: PS- Kustannus, 5 – 18.

Gretschel, Anu (2008) Nuori – ei asiakkaaksi, vaan vaikuttamaan nuorisotyön keinoin. Teoksessa: Tommi Hoikkala & Anna Sell (toim.) Nuorisotyötä on tehtävä. Menetelmien perustat, rajat ja mahdollisuudet. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. 243 – 262.

Hallintolaki 6.6.2003/434.

Hart, Roger (1992) Children's Participation: From tokenism to citizenship. UNICEF International Child Development Centre. Florence.

http://www.unicef-irc.org/publications/pdf/childrens_participation.pdf Viitattu 12.8.2012

Heikkinen, Alpo 2007, Nuoret lastensuojelun avohuollossa – palvelujen ja menetelmien tarkastelu. Sosiaali- ja terveysministeriön Sosiaalialan kehittämishankkeen lastensuojelun kehittämisohjelman raportti. Helsinki: Helsingin kaupungin sosiaalivirasto. Selvityksiä 1/2007.

http://www.hel.fi/wps/wcm/connect/47cfc5804a176e1e949cfc3d8d1d4668/nuoret_lastensuojelun_a_vohuollossa.pdf?MOD=AJPERES Viitattu 20.1.2012.

Heino, Tarja (1999) Lastensuojelun trendit. Teoksessa: Päivi Virtanen (toim.) Verkostoituva asiakastyö. Helsinki: Kirjayhtymä. 9 – 32.

Hirsijärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2001) Tutkimushaastattelu: teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.

Hirsijärvi, Sirkka, Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula (2002) Tutki ja kirjoita. 6.-8. painos. Helsinki: Tammi.

Hirsijärvi, Sirkka, Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula (2009) Tutki ja kirjoita. 15. uud. painos. Helsinki: Tammi

Horelli, Liisa (1994) Lasten näköinen elinympäristö. Kokemuksia yhdyskuntasuunnittelun, ympäristökasvatuksen ja ehkäisevän sosiaalipolitiikan välisestä yhteistyöstä Kiteen Rantalan ala-asteella. Tutkimusraportteja 3, 1994. Ympäristöministeriö. Helsinki.

Horelli, Liisa, Haikkola, Lotta & Sotkasiira, Tiina (2008) Osallistuminen nuorisotyön lähestymistapana. Teoksessa: Tommi Hoikkala & Anna Sell (toim.) Nuorisotyötä on tehtävä. Menetelmien perustat, rajat ja mahdollisuudet. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, 217 – 242.

Hotari, Kaisa-Elina (2007) Kuulluksi tuleminen lastensuojelussa nuorten kertomana. Pro gradu –tutkielma. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos. Tampereen Yliopisto.

Hotari, Kaisa-Elina & Oranen, Mikko & Pösö Tarja (2009) Lapsen osallisuus ja ikäsensitiivinen lastensuojelu. Teoksessa: Marjatta Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimessä. Helsinki: Yliopistopaino. 117 – 132.

Hurtig, Johanna (2003) Perhetyö lastensuojelutyössä. Teoksessa: Johanna Hurtig & Sanna Hautajärvi & Ulla-Maija Rantalaiho, Lastensuojelua kehittämässä – Arvioivia näkökulma Nuorten Ystävien Lapsi Lapissa -projektiin. Rovaniemi: Lapin yliopisto. 8 – 99.

Hurtig, Johanna (2006) Lasten tieto sosiaalityön haasteena. Teoksessa: Hannele Forsberg & Aino Ritala-Koskinen & Maritta Törrönen (toim.) Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. Jyväskylä: PS -kustannus. 167 – 193

James, Allison & Jenks, Chris & Prout, Alan (2002) Theorizing Childhood. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.

Järventie, Irmeli & Sauli, Hannele (toim.) (2001) Eriarvoinen lapsuus. Porvoo: WSOY.

Karlsson Liisa (2008) Lasten osallisuus – lapsinäkökulmainen toiminta, päätöksenteko ja tutkimus. Teoksessa: Lapsiasiavaltuutetun vuosikirja 2008, Lapsella on oikeus osallistua. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2008:20. Helsinki: Yliopistopaino. 70 – 76.

Kitinoja, Manu (2005) Kujan päässä koulukoti – tutkimus koulukoteihin sijoitettujen lasten lastensuojeluasiakkuudesta ja koulukotihistoriasta. Helsinki: Gummerus.

Kähkönen, Päivi (1995) Lapsi lastensuojelun asiakkaana. Teoksessa: Soile Aho, Ulla Kulmala, Hannele Räihä, Sirpa Porkka & Taru Timlin (toim.) Lapsen etu. Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskus, 15 – 27

Lagström, Hanna & Pösö, Tarja & Rutanen, Niina & Vehkalahti, Kaisa (2010) Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 101. Helsinki: Yliopistopaino.

Laine, Timo (2001) Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS -kustannus, 26 – 43.

Laitinen, Merja & Hurtig, Johanna (2002) Pahan kosketus. Ihmisyyden ja auttamistyön varjojen jäljillä. PS -kustannus.

Landsdown, Gerison (2010) The realisation of children's participation rights: critical reflections. Teoksessa: Barry Percy-Smith & Nigel Thomas, A Handbook of Children and Young People's Participation. Perspectives from theory and practice. London: Routledge. 11 – 23.

Lapsiasiavaltuutetun vuosikirja (2008) Lapsella on oikeus osallistua. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2008:20. Helsinki: Yliopistopaino.

Lapsiasiavaltuutetun vuosikirja (2009) Kaksi vuosikymmentä lapsen oikeuksia Suomessa.

Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2009:1. Helsinki: Yliopistopaino.

Lasten ja nuorten puhelimen ja netin vuosiraportti 2011. Mannerheimin lastensuojeluliitto. Helsinki.

http://mll-fi-bin.directo.fi/@Bin/c9196ff3139b8e6dcb419b958539a3a2/1360961263/application/pdf/14972869/MLL%20LNPN%20raportti%202011_www.pdf Viitattu 15.2.2012

Lastensuojelu 2011. Tilastoraportti 26/2012. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

http://www.thl.fi/fi_FI/web/fi/tilastot/aiheittain/lasten_sosiaalipalvelut/lastensuojelu Viitattu 20.1.2013

Lastensuojelulaki 5.8.1983/683

Lastensuojelulaki 13.4.2007/417

Lasten oikeuksien yleissopimus 60/1991 (LOS)

http://www.unicef.fi/Lapsen_oikeuksien_sopimus_koko Viitattu 20.2.2013.

Lastensuojelun käsikirja (2007). Sosiaaliportti. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.

<http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/Lastensuojelu/> Viitattu 28.4.2012

Latomaa, Timo (2005) Ymmärtävän psykologia: psykologia rekonstruktivisena tieteenä. Teoksessa: Juha Perttula & Timo Latomaa (toim.) Kokemuksen tutkimus: merkitys, tulkinta, ymmärtäminen. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 17 – 88.

Lintuaho, Kari (2012) Lisää laatua lastensuojeluun – lapsen oman ääni kuuluvaksi. Teoksessa: Emma Aalto, Maarit Alasuuteri, Tarja Heino & Niina Rutanen (toim.) Suojeltu lapsuus? Raportti Lapsuudentutkimuksen päiviltä 2011. Raportti 51/2011. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Tampere: Yliopistopaino. 74 – 76.

Malone, Karen & Hartug, Catherine (2010) Challenges of participatory practice with children. Teoksessa: Percy-Smith, Barry & Thomas Nigel, A Handbook of Children and Young People's Participation. Perspectives from theory and practice. London: Routledge. 24 – 38.

Mattila, Kati-Pupita (2007) Arvostava kohtaaminen arjessa, auttamistyössä ja työyhteisössä. Jyväskylä: PS - kustannus.

Muukkonen, Tiina (2009) Lapsen kohtaamis- ja prosessiosallisuus. Teoksessa: Marjatta Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimessä 133 – 143.

Muukkonen, Tiina & Tulensalo, Hanna (2004) Kohtaavaa lastensuojelua. Lapsikeskeisen lastensuojelun sosiaalityön tilannearvion käsikirja. Selvityksiä 2004:1. Helsinki: Helsingin kaupungin sosiaalivirasto.

Mäenpää, Johanna & Törrönen, Maritta 1996. Dokumentoitu lapsi – Miten lapsi näkyy lastensuojelun asiakirjoissa? Aiheita 4/1996. Stakes. Helsinki.

Mäkelä, Klaus (2010) Alaikäisiä koskevan yhteiskunta- ja käyttäytymistieteellisen tutkimuksen eettinen ennakkosääntely. Teoksessa: Hanna Lagström, Tarja Pösö, Niina Rutanen & Kaisa Vehkalahti: Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka. Nuorisotutkimusseura Ry. Julkaisuja 101. Yliopistopaino. Helsinki. 67 – 88.

Möller, Sointu (2004) Sattumista suunnitelmallisuuteen Lapsen elämäntilanteen kartoitus lastensuojelussa. Pesäpuun opas- ja käsikirjat 1/2004. Jyväskylä: Pesäpuu ry.

Möller, Sointu (2006) Lapsi haastaa lastensuojelun. Teoksessa Maria Tapola-Haapala & Elina Pekkarinen & Susanna Hoikkala (toim.) Tutkiva sosiaalityö – Sosiaalityön muuttuva tiedontuotanto. Sosiaalityön tutkimuksen seura/ Talentia -lehti. 18 – 21.

Neale, Bren (2004) Introduction: Young Children's Citizenship. Teoksessa Bren Neale (toim.) Young Children's Citizenship. Ideas into Practice. York: Joseph Rowntree Foundation.

Nieminen Liisa (2010) Lasten ja nuorten tutkimus: oikeudellinen tarkastelu. Teoksessa: Hanna Lagström, Tarja Pösö, Niina Rutanen & Kaisa Vehkalahti: Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka. Nuorisotutkimusseura Ry. Julkaisuja 101. Yliopistopaino. Helsinki 25 – 42.

Nuorisolaki 27.1.2006/72

Oranen Mikko (2001) Perheväkivallan varjossa. Raportti lapsikeskeisen työn kehittämisestä. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 30. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.

Oranen, Mikko (2001) Elämää varjossa – väkivallalle altistumisen vaikutuksia. Teoksessa: Mikko Oranen: Perheväkivallan varjossa. Raportti lapsikeskeisen työn kehittämisestä. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 30. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.

Oranen, Mikko (2007) Mitä mieltä? Mitä mieltä! Lasten osallisuus lastensuojelun kehittämisessä. Sosiaali- ja terveysministeriön Lastensuojelun kehittämisohjelman osaraportti. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.

<http://www.sosiaaliportti.fi/File/5a3129ac-bd59-46c7-b95f-379d04d1457c/Osallisuus-raportti%20Oranen.pdf> Viitattu 8.3.2013.

Pekkarinen Elina (2011) Lastensuojelun tieto ja tutkimus - Asiantuntijoiden näkökulma.

Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Verkkojulkaisuja 51/2011 Helsinki: Lapsuudentutkimuksen seura & Lastensuojelun Keskusliitto & Terveystieteiden ja Hyvinvoinnin Laitos (THL).

Percy-Smith, Barry & Thomas Nigel (2010) A Handbook of Children and Young People's Participation. Perspectives from theory and practice. London: Routledge.

Perustuslaki 11.6.1999/731

Perttula, Juha & Latomaa, Timo (2005) Kokemuksen tutkimus. Merkitys-tulkinta-ymmärtäminen. Helsinki: Dialogia.

Perttula, Juha (2005) Kokemus ja kokemuksen tutkimus: fenomenologisen erityistieteen tieteenteoria. Teoksessa: Juha Perttula & Timo Latomaa, Kokemuksen tutkimus. Merkitys-tulkinta-ymmärtäminen. Helsinki: Dialogia.

Pohjola Anneli (2002) Pahan säikeitä auttamistyössä. Teoksessa: Johanna Hurtig & Merja Laitinen (toim.) Pahan kosketus. Ihmisyyden ja auttamistyön varjojen jäljillä. PS -kustannus.

Pösö, Tarja (2004) Vakavat silmät ja muita kokemuksia koulukodista. Tutkimuksia 133. Helsinki: Stakes.

Ritala-Koskinen, Aino (2001) Mika on lapsen perhe? Tulkintoja lasten uusperhesuhteista. Väestötutkimuslaitoksen julkaisu D 38/2001. Helsinki: Väestöliitto.

Räty, Tapio (2010) Lastensuojelulaki – käytäntö ja soveltaminen. Edita. Helsinki

Shier, Harry (2001) Pathways to Participation. Children and Society (15) 107 – 117.

Sinko, Päivi (2001) Lastensuojelu, juridisoituminen ja lapsen oikeudet. Teoksessa: Maritta Törrönen (toim.) Lapsuuden hyvinvointi. Yhteiskuntapoliittinen puheenvuoro. Helsinki: pelastakaa Lapset ry, 128 – 149.

Taskinen, Sirpa (2007) Lastensuojelulaki (417/2007) Soveltamisopas. Oppaita 65. Helsinki: Stakes.

Thomas, Nigel (2002) Children, Family and the State. Decision-Making and Child Participation Bristol: The Policy Press.

Toimiva lastensuojelu (2012) Selvitys kuntien perhetyön, lastensuojelun toimintatapojen sekä lastensuojelulain toimivuuden kehittämisestä. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2012:28. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=5065240&name=DLFE-24702.pdf

Viitattu 20.2.2013.

Tuomi Jouni & Sarajärvi, Anneli 2002, Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Turtiainen, Pirjo (2001) Miten kuulla lasta? Esimerkkinä päiväkotilasten ja koululaisten haastattelut. Tutkimuksia 2001:2. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.

Törrönen, Maritta (toim.) (2001) Lapsuuden hyvinvointi – yhteiskuntatieteellinen puheenvuoro. Helsinki: Pelastakaa lapset.

Törrönen, Maritta (2001) Eri-ikäiset ja – arvoiset. Teoksessa: Maritta Törrönen (toim.) Lapsuuden hyvinvointi- yhteiskuntatieteellinen puheenvuoro. Helsinki: Pelastakaa lapset, 58 – 84.

Törrönen, Maritta & Mäenpää, Johanna (1995) Lapsen tie laitokseen. Aiheita 5. Helsinki: Stakes.

Vehkalahti, Kaisa, Rutanen, Niina, Lagström Hanna & Pösö Tarja (2010) Kohti eettisesti kestävä lasten ja nuorten tutkimusta. Teoksessa: Hanna Lagström & Tarja Pösö & Niina Rutanen & Kaisa Vehkalahti: Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 101. Helsinki: Yliopistopaino. 10 – 24.

Vehviläinen, Jukka (2006) Nuorten osallisuushankkeen hyvät käytännöt. Helsinki: Hakapaino.

<http://www.nuorisotutkimusseura.fi/julkaisuja/osallisuushanke/seudullinen%20nuorisotyo.pdf>

Viitattu 8.3.2013.

Virtanen, Päivi (toim.) (1999) Verkostoituva asiakastyö. Helsinki: Kirjayhtymä.

Vornanen, Riitta (2001) Lasten hyvinvointi. Teoksessa: Maritta Törrönen (toim.) Lapsuuden hyvinvointi. Yhteiskuntapoliittinen puheenvuoro. Helsinki: Pelastakaa lapset. 20 – 41.

LIITTEET

Liite 1: Kirje nuorille ja huoltajille perhetukikeskukseen

Hyvä nuori ja huoltaja!

Opiskelen Tampereen Yliopistossa yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikössä sosiaalityötä. Suoritan opiskeluihini kuuluvaa pro gradu -tutkielmaa, jonka aiheena on: ”Nuorten kokemus osallisuudesta ja kuulluksi tulemisesta kiireellisen sijoituksen aikana”.

Aihe kiinnostaa minua paljon. Nuorten osallisuudesta ja kuulluksi tulemisesta on käyty viime aikoina paljon keskustelua. Myös uusi lastensuojelulaki (417/2007) on ottanut siihen yhä voimakkaammin kantaa. Tutkimuksellinen mielenkiintoni liittyy siis nuoren kokemukseen osallisuudesta ja kuulluksi tulemisesta. Tarkoitukseni ei ole selvittää sijoituksen syitä tms., vaan ainoastaan nuoren oma kokemus tutkimukseni aiheesta on mielenkiintoni kohteena.

Tutkimukseni tutkimuskysymykset ovat seuraavat:

1. Nuoren kokemus kuulluksi tulemisesta kiireellisen sijoituksen aikana
2. Nuoren kokemus osallisuudestaan itseään koskevissa asioissa kiireellisen sijoituksen aikana
3. Nuoren puheessa syntyvät merkitykset osallisuuden ja kuulemisen tärkeydelle

Olen saanut tutkimusluvan Tampereen kaupungilta. Olen käynyt kertomassa tutkimuksestani perhetukikeskuksessa, jossa nuori on ilmaissut kiinnostuksensa tutkimukseen osallistumisesta. Alaikäisen haastatteleminen vaatii aina myös huoltajan suostumuksen.

Tutkijana minua sitoo vaitiolovelvollisuus. Tulen käyttämään haastattelumateriaalia ainoastaan pro gradu työssäni, jonka jälkeen hävitän aineiston. Tutkimuksessa tulen säilyttämään nuorten anonymisyyden, joten nuoria ei pysty tunnistamaan työstäni. Tulen muutenkin noudattamaan eettisyyttä läpi tutkimuksen.

Tutkimukseen osallistuminen on luonnollisesti vapaaehtoista ja vaatii nuoren omaa mielenkiintoa kertoa aiheesta. Toivoin, että nuoria kiinnostaisi tuoda esille kokemuksiaan aiheeseen liittyen. Nuoret itse ovat avainhenkilöitä aiheeseen liittyvän tiedon keräämisessä. Annan mielelläni lisätietoja tutkimuksesta, mikäli koette sen tarpeelliseksi. Haastattelupaikan voimme sopia myöhemmin.

Ystävällisin terveisin
Jenni Laiho

Liite 2: Suostumuslupa nuoren huoltajalle

SUOSTUMUS!

Osallistuminen nuorten osallisuutta ja kuulluksi tulemista koskevaan tutkimukseen.

Annan lapselleni _____ luvan osallistua Tampereen Yliopistossa tehtävään pro gradu –tutkielmaan liittyvään haastatteluun. Tutkimus tulee koskemaan nuorten kokemusta osallisuudesta ja kuulluksi tulemista kiireellisen sijoituksen aikana.

Tutkimuksen aikana esille tulevia tietoja käsitellään luottamuksellisesti ja eettisten periaatteiden mukaisesti. Tutkimuksen tuloksista ei voi tunnistaa yksittäistä henkilöä.

Pro gradu -tutkielmaa tekee Jenni Laiho.

paikka	aika	allekirjoitus	nimen selvennys
--------	------	---------------	-----------------

Liite 3: Sosiaalipäivystyksestä postitettu kirje nuorille ja huoltajille

Hyvä nuori ja huoltaja!

Opiskelen Tampereen Yliopistossa yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikössä sosiaalityötä viidettä vuotta. Suoritan parhaillaan opiskeluihini kuuluvaa pro gradu –tutkielmaa. Pro gradu –tutkielmani aihe on: ”Nuorten kokemus osallisuudesta ja kuulluksi tulemisesta kiireellisen sijoituksen aikana”.

Aihe kiinnostaa minua suuresti ja koen sen tärkeänä. Nuorten osallisuudesta ja kuulluksi tulemisesta on puhuttu viime aikoina paljon. Myös uusi lastensuojelulaki (417/2007) on ottanut siihen yhä voimakkaammin kantaa. Tutkimuksellinen mielenkiintoni liittyy siis nuoren kokemukseen osallisuudesta ja kuulluksi tulemisesta. Tarkoitukseni ei ole selvittää sijoituksen syitä tms., vaan ainoastaan nuoren oma kokemus aiheesta on mielenkiintoni kohteena.

Tutkimukseni tutkimuskysymykset ovat seuraavat:

1. Nuoren kokemus kuulluksi tulemisesta kiireellisen sijoituksen aikana
2. Nuoren kokemus osallisuudestaan itseään koskevissa asioissa kiireellisen sijoituksen aikana
3. Nuoren puheessa syntyvät merkitykset osallisuuden ja kuulemisen tärkeydelle

Olen saanut tutkimusluvan Tampereen kaupungilta. Olen saanut osoitetietonne Tampereen Sosiaalipäivystyksestä, josta nuoren kiireellinen sijoitus on tehty. Nuoren osallistuminen tutkimukseen olisi tärkeää, koska nuoret itse ovat avainhenkilöitä aiheeseen liittyvän tiedon keräämisessä. Tutkimukseen osallistuminen on luonnollisesti vapaaehtoista ja vaatii nuoren omaa mielenkiintoa kertoa aiheesta.

Tutkijana minua sitoo vaitiolovelvollisuus. Tulen käyttämään haastattelumateriaalia ainoastaan pro gradu työssäni, jonka jälkeen hävitän aineiston. Tutkimuksessa tulen säilyttämään nuorten anonymisyyden, joten nuoria ei pysty tunnistamaan työstäni. Tulen muutenkin noudattamaan eettisyyttä ja hyvän tutkimuksen periaatteita läpi tutkimuksen.

Toivoisin, että nuori tai vanhempi ottaisi minuun yhteyttä mikäli te molemmat katsotte, että nuori voi haastatteluuni osallistua. Alaikäisen haastattelemineen vaatii huoltajan suostumuksen!

Annan mielelläni lisätietoja tutkimuksesta mikäli koette sen tarpeelliseksi. Haastattelupaikan voimme sopia myöhemmin.

Toivottavasti kuulen teistä!

Ystävällisin terveisin

Jenni Laiho

henkilökohtainen numero

jenni.laiho@uta.fi

Liite 4: Teemahaastattelurunko

Taustatiedot:

Minkä ikäinen olet? Oletko kotona vai yhä sijoitettuna? Kuinka kauan sijoituksen päättymisestä on?
Kuinka monta kertaa olet ollut sijoitettuna kodin ulkopuolelle? Sijoituksen syy?

Mahdollisuus osallistua:

Koetko, että sinulla oli mahdollisuus osallistua itseäsi koskevien asioiden käsittelyyn kiireellisen sijoituksen aikana? (Mahdollisuus puhua, ottaa kantaa asioihin, olla aktiivinen osapuoli, tulla huomioduksi)
Mitä tällaisia tilanteita/asioita muistat, joissa koit olevasi osallisena? Miten osallisuutesi ilmeni?

Mahdollisuus ilmaista mielipide:

Oliko sinulla mahdollisuus ilmaista mielipiteesi/näkemyksesi asioihin kiireellisen sijoituksen aikana?
Kannustettiinko sinua sanomaan oma mielipiteesi? Koetko, että mielipiteelläsi oli merkitystä?
Tuntuiko sinusta, että sinun mielipiteestäsi oltiin kiinnostuttu?

Mahdollisuus vaikuttaa:

Koetko, että sinulla on ollut mahdollisuus vaikuttaa asioihin kiireellisen sijoituksen aikana? (Esim. jos olisit halunnut, että palaverissa käsitellään jotakin tiettyä asiaa, niin olisitko voinut sitä toivoa ja luuletko, että asiaa olisi sitten käsitelty?)
Koetko olleesi osapuoli jonka näkemyksellä on vaikutusta asioihin ja niiden etenemiseen? Oliko jotakin mihin olisit halunnut vaikuttaa, mutta et voinut?

Mahdollisuus saada tietoa:

Koetko, että olet saanut riittävästi tietoa tästä tilanteesta sen eri vaiheissa? (sijoituksen perusteet, mitä tarkoittaa käytännössä, miten prosessi etenee, mitkä ovat sen tavoitteet/tarkoitus, miten työskennellään, mitä 30vrk:n kuluttua tapahtuu)
Oliko jossakin vaiheessa hetkiä, jolloin et tiennyt mitä tuleman pitää tai olisit halunnut tietää enemmän asioista? Jos näin on ollut niin, miltä se tuntui, kun ei tiennyt?
Keneltä olet saanut tietoa? (Sossut, perhetukikeskuksen työntekijät, vanhemmat) Olisitko toivonut joltakin henkilöltä enemmän tietoa? Ymmärsitkö saamasi tiedon riittävällä tavalla, mitä tieto oikeasti ja käytännössä tarkoitti?
Puhuttiinko sinulle suoraan, niin kuin aisat olivat?
Koetko, että sosiaalityöntekijällä oli riittävästi tietoa ennen päätöksien tekemistä? Kuinka usein tapasit sosiaalityöntekijäsi tai olit yhteydessä häneen? Oliko se mielestäsi riittävästi?

Kuulluksi tuleminen:

Koetko, että olet tullut kuulluksi kiireellisen sijoituksen aikana? Koetko, että sinua kuultiin riittävästi ennen päätöksien tekemistä?

Onko jotakin tiettyä tilannetta, jossa koet, että sinua kuultiin riittävästi tai olisit halunnut, että olisi kuultu enemmän? Tuntuiko sinusta koskaan, että sinut ohitettiin tai jätettiin kuulematta jossakin tilanteessa?

Tuntuiko että sait olla mukana suunniteltaessa tulevaa?

Koetko, että sinun kuulluksi tulemiseen pyrittiin?

Mitä mielestäsi kuulluksi tulemiseen liittyy? Mistä se koostuu, että koet tullee kuulluksi?

Lopuksi:

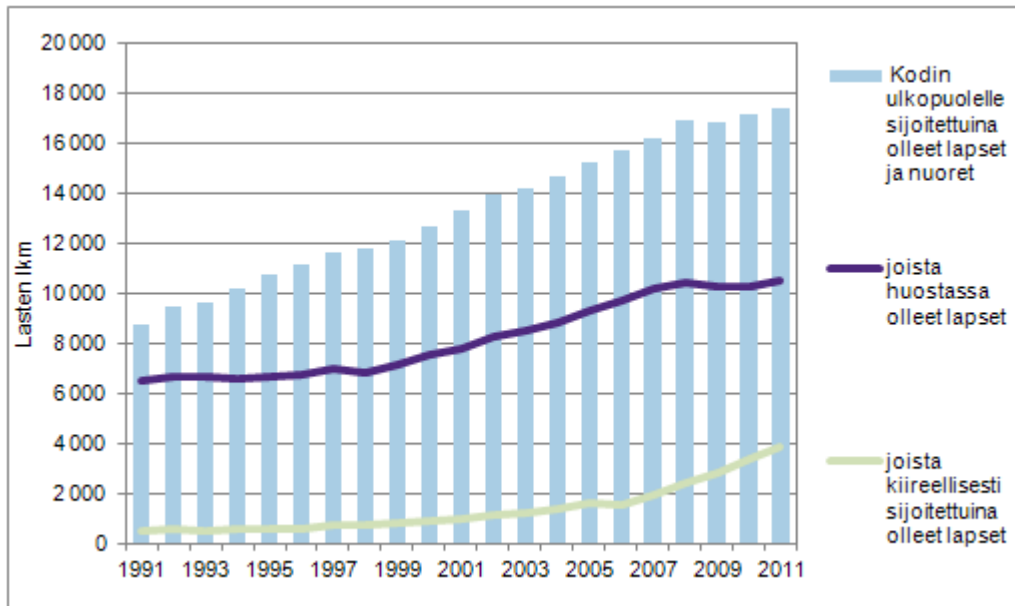
Miten näet osallisuutesi ja kuulluksi tulemisesi toteutuneen kiireellisen sijoituksen aikana? Koetko näiden toteutumisen tärkeänä ja mikä merkitys niillä sinulle on? Mikäli koet, että näiden toteutumisessa olisi parannettavaa, niin mitä se käytännössä tarkoittaisi?

Koetko, että sait oikeanlaista ja tarkoituksen mukaista tukea ja apua kiireellisestä sijoituksesta? Olisitko toivonut kiireelliseltä sijoitukselta jotakin muuta? Pystyitkö tuomaan omat tarpeesi ja toiveesi riittävästi esille?

Haluatko sanoa vielä jotakin aiheeseen liittyen?

Taulukko 1

Kodin ulkopuolelle sijoitettuna olleiden lasten ja nuorten lukumäärä vuosina 1991 - 2011.

*Sama lapsi voi sisältyä sekä kiireellisiin sijoituksiin että huostassa olleiden lukumääriin.

Lähde: Lastensuojelu 2011. Tilastoraportti 26/2012. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.